aurora

LIICEANU

Madlena

AURORA LIICEANU

Madlena

Prefaţă de Nayla Elamin
EDITURA POLIROM
2017

© 2017 by Editura POLIROM

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6730-6

ISBN PDF: 978-973-46-6731-3
ISBN print: 978-973-46-6671-3

Coperta: Carmen Parii

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

AURORA LIICEANU, doctor în psihologie, a lucrat în cercetare şi a predat psihologie la diferite universități din Bucureşti, dar şi la UQAM (Canada) sau EHESS (Franța).

În prezent, este cercetător senior la Institutul de Filosofie şi Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” din cadrul Academiei Române. De aceeaşi autoare, la Editura Polirom au mai apărut: *Rănile memoriei. Nucşoara şi rezistența din munți* (2003, 2012), *Prin perdea* (2009, 2012), *Rendez-vous cu lumea* (2010, 2012), *Patru femei, patru poveşti* (2010, 2011), *La taifas* (2010, 2012, 2016), *Viața nu-i croită după calapod* (2011), *Cuvinte încrucişate* (2012), *Supuse sau rebele. Două versiuni ale feminității* (2013), *Legături de sînge. Povestea Ioanei* (2013), *Soacre şi nurori. La cine este cheia?* (2014), *Valurile, smintelile, păcatele. Psihologiile românilor* (2015), *Nici alb, nici negru. Radiografia unui sat românesc (1948-1998)* (2015), *Dragostea cea veche îți şopteşte la ureche. Primele iubiri* (2015, 2016) şi *Ea şi El. Biografia unei relații* (2016).

Pentru Pusi Cocea

Dacă cei pe care începem
să-i iubim ar putea să ne
ştie cum eram înainte de a-
i întâlni, ar putea percepe
ce au făcut ei din noi.

Mnemosyne

> „Iată că ajung la largile câmpii şi la spațioasele palate ale memoriei, unde sunt strânse comorile nenumăratelor imagini ale feluritelor lucruri...”
>
> Sfântul Augustin, *Confesiuni*, Cartea a X-a[1]

După-amiază de vară. Am ochii închişi şi mă prefac că dorm în timp ce o ascult pe mama vorbind cu cea mai bună prietenă a ei, Ricci.

Sunt alături, pe veranda casei unde stăm peste vară. Vorbesc de toate, ridicând sau coborând glasul. De la artă, trec brusc la bârfe despre vecini, apoi un cuvânt le duce la Vivaldi sau la Montesquieu, izbucnesc în râs, vorbesc despre sex şi deodată încep să facă planuri pentru cină.

Peste vocile lor, o aud cu o ureche pe Terra, sora mea, care-şi îngână un cântec ca să adoarmă, cu genele ei mătăsoase tremurând asemenea unor fluturi captivi. Cu cealaltă ureche

---

[1] Sfântul Augustin, *Confesiuni*, ediție bilingvă, traducere din limba latină, introducere şi note de Eugen Munteanu, Nemira, Bucureşti, 2006.

aud sforăitul uşor al lui Grigore şi Flipi, două siluete mici, una cafenie şi alta albă, cu picioarele încâlcite, în cearşafurile mototolite, dormind adânc alături de mine.

Mai aud greieri, vântul şi, foarte slab, zgomotul mării, străpuns din când în când de ţipetele pescăruşilor.

În memoria mea, aceste sunete sunt cumva şi mirosuri: cearşafuri curate spălate cu săpun de casă, răsuflare de copil, transpiraţie dulce-înţepătoare, piele îmbibată de sarea mării, cafea din orz, mirosul umbrelor albăstrui din colţurile camerei, gem de vişine, o singură rază de soare, prăfoasă, piezişă, piatră încălzită de soarele după-amiezii de iulie, ciorbă de peşte, ulei de candelă, parfumul de mosc al mamei.

Încă nu o ştiu, dar e unul dintre cele mai fericite momente din viaţa mea.

Timp de câţiva ani, în fiecare vară, am stat câteva săptămâni într-o casă ţărănească simplă, la malul Mării Negre – Ricci şi fiul ei Flipi, mama, sora mea mai mică, Terra, şi fratele meu mai mic, Grigore. Mama şi Ricci discutau tot timpul, extrem de inventive, râdeau mult, şi relaţia lor, voioşia ei, a stabilit canonul prieteniilor pentru mine.

Se deosebeau foarte tare, din toate punctele de vedere. Aveau o educaţie diferită: mama rămăsese orfană la o vârstă mică, îşi pierduse întreaga familie aristocratică sărăcită şi superficială, Ricci, pe de altă parte, avea un tată remarcabil de modern, un foarte apreciat profesor de matematică.

Fizic, nu se potriveau deloc – Ricci mărunțică şi slăbuță, cu o eleganță naturală, cu ochii oblici şi tenul frumos, ferm, mama voluptuoasă, gurmandă, cu nişte ochi albaştri care contraziceau atitudinile şi posturile de harem.

Chiar şi vocabularul lor era extrem de diferit, una folosind cuvinte inventate, comparații şocante, făcând dezvăluiri scandaloase, proferând teorii bizare şi cealaltă exprimându-se cu concizia şi ținuta intelectuală ale cuiva obişnuit cu lumea abstracțiunilor, dar mereu picurând şi o doză de spirit.

Şi totuşi, în ciuda acestor aparente incompatibilități, le lega o prietenie extraordinară, aproape palpabilă, luminoasă, care ne vrăjea pe toți.

Şi nici vorbă de falsă modestie:

Mama: „N-o să întâlneşti prea des pe cineva ca mine. Eu sunt liberă. Şi nici ca Ricci n-o să întâlneşti prea mulți oameni. Şi ea e liberă".

Această armonie care radia între ele ne-a făcut pe noi, copiii, să devenim nişte adulți uneori periculos de lipsiți de prejudecăți, crezând cu încăpățânare în importanța şi forța comunicării, oarecum năvalnici şi însetați de libertate, determinându-ne să facem eforturi pentru a atinge acea tihnă în viața de zi cu zi şi în relațiile noastre.

Aurora, în tradiția marilor scriitori, a reuşit, prin cartea ei, să ne scoată din noi înşine, să ne împărtăşească amintiri personale şi totuşi să ne ducă înapoi în interior, pe tărâmul

amintirilor pline de soare şi tinereţe, o meditaţie profundă despre mutabilitatea memoriei şi percepţiei.

Cu măiestria cuvântului bine întors din condei, aparent fără nici un efort, ne face să simţim cât de schimbător este timpul, ori printr-o transparenţă şi o dilatare nabokoviene, ori printr-o comprimare bruscă şi o economie ce amintesc de Beckett.

Mulţumesc, Ricci-Aurora.

Nayla Elamin
februarie 2017, Amsterdam

Madlena

Mi-e greu să scriu despre ciudăţeniile care i se pot întâmpla cuiva, dar parcă şi mai greu îmi este când vine vorba despre mine şi când uneori nu găsesc rostul unor întâmplări. Şi totuşi, există un rost, pentru că ele, ciudăţeniile, pot scoate la iveală, pot da importanţă unor amănunte, lucruri care zac ferecate în vastele palate ale memoriei. Un nume, o imagine, un sunet, un miros, o întâmplare, o carte citită, toate pot să te ia de mână şi să te ducă în alte lumi, în alt spaţiu şi alt timp. Acolo poţi găsi rostul, un secret, un sens. Despre el voi scrie mai încolo.

Ce mi s-a întâmplat? Era o vară caniculară, cu un soare atât de albicios, încât când ieşeai pe stradă aveai impresia că ţi se face o radiografie sau că eşti filmat cu o

lumină orbitoare, agresivă. Era un soare de neon, aş zice. Ce poți face pe o asemenea vreme, când să te mişti este extrem de obositor? Să citeşti, nu? E confortabil. Primisem o carte care mă îmbia. M-am uitat la titlu şi mi-am zis, puțin plictisită, că este tot despre dragoste. Citisem destule cărți de genul ăsta şi n-aş fi dorit să intru iarăşi în poveşti de iubire. Autorul mi-era cu totul necunoscut: Jim Fergus. Ca de obicei, am citit pe copertă ce scria despre el. Dincolo de şirul de cărți publicate, doar cea primită era tradusă la noi. M-am uitat la vârsta lui, ca să-l plasez în timp, şi am reținut că mama lui era franțuzoaică, iar tatăl, american. El, autorul, este american şi trăieşte în America, dar se tot duce în Franța. Romanul lui, cu titlul *Amintirea dragostei*, a apărut mai întâi în Franța, cu titlul *Chrysis*, în 2013, a fost lansat tot în Franța, cu mult succes şi multe premii, şi abia apoi în America.

Am deschis cartea, am citit prefața scrisă de autor şi, sincer, am fost uimită. Cartea este şi nu este ficțiune, iar personajele ei principale au trăit într-adevăr, au fost oameni în carne şi oase, care nu au murit de prea multă vreme.

În prefață Jim Fergus spune ceva despre viața lui. Mi-am adus aminte de misteriosul amănunt biografic, dar cartea nu este chiar o autobiografie.

Acest amănunt despre care scrie el este o întâmplare nu demult petrecută. Jim Fergus avea o parteneră, avea în viața lui o femeie pe care o iubea mult. Şi ea îl iubea mult şi împreună împărtăşeau o mare dragoste față de artă. Colindau, pe unde mergeau, magazine şi galerii de artă, locuri în care găseau amestecate obiecte vechi, tablouri prăfuite, toate mirosind a vechi, a nescos la lumina soarelui, a zilei. Un fel de obiecte menite să stea în întuneric.

Mirosul acela, atât de cunoscut, al tuturor anticariatelor şi depozitelor din consignații, unde se odihnesc obiecte comune, unele kitsch, altele nişte minunății discrete, timide, resemnate de vecinătatea banalului, cărora doar un ochi atent le ghiceşte splendoarea, este greu de descris. Geograful J. Douglas Porteous a căutat un cuvânt pentru acest miros şi poate că doar termenul inventat de el i se potriveşte. L-a numit peisaj al mirosului (*smellscape*).

Pe iubita lui Jim Fergus o chema Mari Tudisco; aşa cum ați putea bănui, s-au cunoscut într-un anticariat, în America. Trecuseră şase ani de când erau împreună şi aflăm că Mari, bolnavă irecuperabil de un cancer anunțat tardiv, se afla cu Jim într-o ultimă călătorie în Europa. El căuta să nu-şi arate tristețea nemărginită, invocând

nevoia, în situații ca aceea în care se găsea, de a-şi măsura dezamăgirile şi a forța uşa către lumea infinită a speranțelor. A miracolelor imposibile.

În Franța, la Nisa, într-un magazin de antichități ca acelea despre care am scris, Mari a descoperit un tablou prăfuit, neînrămat, stând undeva pe jos, ca şi când ar fi fost pedepsit pentru ceva. Ca să-l vadă mai bine, l-a scos din colțul în care era parcă ascuns, l-a aşezat pe un scaun şi i-a spus lui Jim, cu o privire întrebătoare, că-i place foarte mult. Jim avea încredere în părerile ei, pentru că şi ea era pictoriță, era şcolită în privitul picturilor. Mari i-a spus că tabloul respiră o bucurie de viață, dar şi o inocență pe care doar cineva foarte tânăr ar fi putut s-o aibă şi s-o transpună într-o pictură. Şi chiar aşa era. Tabloul avea o etichetă cu titlul, *Orgie*, data aproximativă când a fost pictat, 1925, prețul, plus data şi locul naşterii pictorului. Era făcut de Chrysis Jungbluth, născută în 1907 în Franța, la Boulogne-sur-Mer. Mari avusese dreptate. Pictorița avea 18 ani când a pictat tabloul. Jim ar fi dorit să-l cumpere, dar n-a putut s-o facă.

Şi acum vine iarăşi amănuntul biografic. Căutând ceva prin buzunare, după întoarcerea din Franța, Jim a găsit cartea de vizită a proprietarului anticariatului, a telefonat şi a aflat că tabloul nu fusese cumpărat de nimeni, aşa că

l-a comandat, l-a plătit, l-a primit şi l-a înrămat. A fost ultimul cadou pe care i l-a dat lui Mari.

Să spun câte ceva despre tablou. Se numeşte, cum am spus, *Orgie*. Reprezintă nişte femei şi bărbaţi dezbrăcaţi, dezinhibaţi, veseli, petrecând împreună, inspirând libertatea şi dorinţa de a-şi arăta corpurile, bucurându-se de viaţă. Un elogiu adus vieţii. Ceea ce a impresionat-o pe Mari nu a fost numai dezinvoltura şi bucuria de a trăi, triumful acestei bucurii transmise de pictoriţă, ci felul în care se comunică relaţia dintre corp şi persoană. Cei din tablou erau mândri de corpurile lor, şi nu în termeni de frumuseţe, ci pur şi simplu pentru că erau corpurile lor. Erau ei.

Mari, am dedus, era o femeie timidă. Sfioasă. Ea se uita la tablou jinduind să fie ca femeile din el. În prim-plan este o femeie tânără, albă, goală, cu părul roşu, întinsă pe coapsele unei negrese, goală şi ea, căreia i se văd sânii frumoşi, tari; roşcata se sprijină de o masă pe care se află o sticlă de şampanie într-un vas cu gheaţă şi, alături, un platou cu fructe. Ea îşi sprijină leneş un braţ pe piciorul unui bărbat care ţine în mână un pahar cu şampanie. Pe celălalt braţ îşi sprijină capul. Faţa ei exprimă fericire. Dacă stau să mă gândesc, văzând acest tablou pe net de

multe, multe ori, cred că ceea ce uneşte totul în el este natura – fructele, corpurile nude nu înseamnă natură?

Mari tocmai asta jinduia, absența ruşinii de a fi gol, de a-ți arăta corpul, de a-l iubi şi prețui, pentru că gol eşti chiar tu. Nuditatea trebuie disociată de ruşine şi jenă. Mari avea o fiică de 16 ani şi-şi dorea ca fiica ei să fie ca femeile din tablou, liberă, fără complexe, fără ruşini induse de alții. Ea l-a rugat pe Jim ca după moartea ei tabloul să-i fie dat fiicei sale, Isabella. Dorința i-a fost îndeplinită şi, când Isabella se apropia de vârsta pictoriței Chrysis, a primit tabloul.

Isabella, altă generație, pare că a înțeles totuşi mesajul mamei. Mama ei nu-i dădea un tablou, ci un sfat. Sigur, sfatul ascundea un regret. Mi-am adus aminte şi de un sfat al lui Coco Chanel, care nu înțelegea de ce femeile nemulțumite de felul cum arată picioarele lor se jenează să şi le arate. Ea le spunea că nu picioarele poartă femeia, ci femeile îşi poartă picioarele. Astăzi am spune că atitudinea contează.

Isabella a scris despre tablou un eseu pe care l-a prezentat colegilor şi profesorilor, iar la sfârşit şi-a desfăcut nasturii de la bluză şi şi-a dat jos bluza. Nu avea sutien. Audiența a apreciat gestul ei, i-a spus ea lui Jim, lăudându-se cu ceea ce făcuse.

Citind aceste lucruri scrise de Jim, lucruri care s-au întâmplat nu demult, în 2009, m-am gândit cum se schimbă vremurile. Mi-am adus aminte de o legendă care circula despre Martin Heidegger. Poate că nu are nici un grăunte de adevăr, poate că da. Se zice că Heidegger trebuia să țină o prelegere-curs în fața studenților, probabil la Freiburg, într-un amfiteatru. Stând la catedră, înainte să-şi înceapă cursul, şi-a ridicat ochii din hârtii şi a văzut că în primul rând câteva studente îndrăznețe erau topless. Stupoarea lui a fost atât de mare, se spunea, încât şi-a luat hârtiile şi a părăsit amfiteatrul. Se susținea că aşa şi-a încheiat cariera universitară. Am încercat să-mi amintesc anii. Heidegger a murit în 1976. Dacă legenda este adevărată, în ce an se putea întâmpla asta? Ar putea fi adevărat. În anii 1960-1970 topless-ul era la mare modă. Ce înseamnă timpul!

Ar trebui să adaug că scena din pictura lui Chrysis se petrece într-un bordel. Dar cel ce priveşte tabloul nu are de unde să ştie asta. Asta o aflăm citind ce a scris Jim. Pictorița în devenire, Chrysis, picta şi desena mult în acel bordel şi nu era nici pe departe singura dintre pictorii Parisului anilor ‘20 care făcea aşa ceva. Singurul lucru interesant este că ea nu era bărbat.

Mama Isabellei, Mari, nu avea câtuşi de puțin intenția de a-i sugera fiicei sale să facă ce făceau cei din tablou, ci doar să-şi gândească altfel corpul şi să se raporteze la el cu tandră apropiere. Să nu-i moştenească complexele.

Acum mă apropii de ceva complicat, de ceva ce nu este amănunt biografic, ci, dimpotrivă, un proiect de răspuns la o curiozitate care are anvergura muncii unui detectiv şi a unei arheologii minuțioase.

Chrysis Jungbluth a trăit, nu este o persoană imaginară. Dar cine era? Jim Fergus nu ştia decât două lucruri despre ea: că pictase *Orgie* şi că se născuse în 1907, într-o localitate din Franța. Amănuntul biografic, adică găsirea tabloului ei pe podeaua unui anticariat, undeva în partea veche a portului Nisa, se consumase. Începea pentru el o întreprindere nouă, dificilă, cu căutări de tot felul, mai întâi pe internet, o cale imediată şi comodă de a afla câte ceva despre cineva. Date nu prea erau. Au urmat căutările în biblioteci din Franța, în arhive şi, în sfârşit, mersul în locul în care se născuse ea. Totul era o explorare aproape obsesivă. Şi-ar fi închipuit Chrysis, care şi-a sfârşit viața în 1989, la vârsta de 82 de ani, în insula Martinica, că cineva, tocmai din America, va merge pe urmele ei ca să-i cunoască şi să-i compună viața?

Şi ne întoarcem la Mari, căci ea descoperise tabloul. Ea o descoperise pe Chrysis Jungbluth.

La sfârşitul cărții lui, mulțumirile lui Jim Fergus adresate celor care l-au ajutat sunt nenumărate. Oameni din diferite instituții, biblioteci şi arhive i-au oferit tot sprijinul. Rudele soțului lui Chrysis, destul de multe, unele locuind chiar pe proprietatea familiei ei, i-au pus la dispoziție scrisori, lucrări de tinerețe, fotografii, documente, amintiri de familie care i-au completat imaginea lui Chrysis, prin contactul cu concretul vieții.

L-am înțeles atât de bine pe Jim Fergus. Şi eu fac la fel sau, cel puțin, am început la fel ca el. Am citit pe internet necrologul lui Mari Tudisco. Se numea Mari Leann Tudisco şi era din Tucson, Arizona. Acolo s-au şi cunoscut ea şi Jim, cum am spus, într-un anticariat. Am controlat datele scrise de el şi sunt adevărate. Nimic nu este ficțiune. Mari a murit în 2008, după o suferință de doi ani şi jumătate provocată de un cancer pancreatic. Exact ca nemăsurat de buna mea prietenă, grecoaica Eleni.

M-aş opri puțin aici. Dar ce să spun? Că l-am înțeles pe Jim? Că ştiu prea bine cum e când stai cu cineva care este speriat de moarte, care este disperat de dornic de viață, care nu înțelege de ce trebuie chiar el să moară? Când nu vorbeam cu ea, cu Eleni, între noi se lăsa o tăcere cețoasă.

Că îmi amintesc cum îi tăiam fructe şi puneam deasupra miere şi i le duceam pe o farfurie, la canapeaua pe care stătea, gândindu-mă că poate aşa va învinge destinul nemilos, că fructele acelea vor aduce miracolul vindecării? Ca o invitație tacită a speranței... Că-mi aduc aminte cum o vedeam, la culcare, îngenuncheată în fața unei icoane, în pijamaua ei de mătase naturală de culoarea fildeşului, care îmi plăcea atât de mult, rugându-se? Oare ce spunea? Cui se ruga? Când se ruga, oare se gândea că nu mai există loc de a ne minți, că lucrurile păreau duse pe o cale ireversibilă, iar ea vroia îndurare? Sau poate încă spera să fie salvată? De cine? Există oare cineva care face dreptate şi-i salvează pe oamenii buni, care nu sunt îngeri şi nici nu pot fi, dar care sunt buni totuşi? Ştiam că se simte singură, că este singură şi ştiam că nu am cum s-o ajut. Era într-un teritoriu unde nu te poate însoți nimeni. M-am întrebat de ce, în salonul de spital unde pe pervaz erau înşirate iconițe, ea a întins piciorul şi le-a dărâmat pe toate. A fost oare un spasm, o mişcare necontrolată, spontană, a piciorului sau o revoltă adâncă a ei față de soartă? Ştiam toate astea şi de aceea l-am înțeles pe Jim.

Am mai aflat că Mari a fost artistă, dar şi fotografă, designer şi decoratoare de restaurante şi localuri publice din Tucson, lucrările ei găsindu-se în America şi Franța şi

în colecții particulare. Şi Jim Fergus este menționat în necrolog ca fiind partenerul ei, prezent la ceremonia de adio.

Să-şi fi închipuit Mari că Jim o va căuta pe Chrysis, că îi va găsi urma în Caraibe, că-i va vedea mormântul în insula Martinica, numită de localnici Insula Florilor? Dacă ar fi trăit, l-ar fi însoțit pe Jim? mă întreb. Sau poate absența lui Mari l-a făcut pe Jim s-o caute pe Chrysis ca pe cineva care-i lega misterios doar pe ei doi, pe Mari şi pe el? Cartea este cu siguranță un omagiu din această lume dincolo de ea, adus lui Mari, şi îi este dedicată fiicei ei, Isabella.

Am citit cartea pe nerăsuflate. Am fost alături de Jim mereu. Rareori mi se întâmplă să mă urc de bunăvoie, dornică, chiar fascinată, ca o somnambulă, în barca unui scriitor. În fond, Jim Fergus mi-a transmis intensitatea curiozității lui, motivele lui fiind mult mai adânci şi foarte personale. Erau lucruri petrecute chiar în viața lui. Era ca o făcătură, ca un legământ secret al lui. Mari a descoperit tabloul, dar nu s-a aşteptat să-l şi primească, din moment ce prima dată Jim nu l-a putut cumpăra. Şi, odată primit, nu i-a spus cu limbă de moarte: „Du-te şi caut-o pe Chrysis Jungbluth”. Sau poate că, într-un fel magic, şi-a exprimat această dorință. Ştia că va muri, dar poate că şi

ea îşi dorea să afle cine era tânăra pictoriță. Cine poate afla aceste lucruri?

Şi între mine şi Jim Fergus există o apropiere. Eu, citind cartea, am vrut să ştiu ce a aflat despre Chrysis, cum s-a încheiat munca lui de detectiv. Aflam, însă, la mâna a doua. Pentru el fusese altceva. El umblase s-o caute pe Chrysis, eu doar primeam ceva la care nu participasem cu nimic.

El intrase în ceea ce am scris cândva că este ca un joc, deşi este un efect psihologic real, un fenomen solid instalat în literatura academică psihologică. Numele lui, efectul Zeigarnik, vine de la cel al unei rusoaice, psiholog reputat, care în 1927 a observat că ne amintim mai bine ceea ce nu este terminat, complet, încheiat, cu un sfârşit. Jim Fergus a fost influențat direct de acest efect, pentru că, deşi ştia de existența lui Chrysis, ce ştia era incomplet, neterminat.

Bluma Zeigarnik, cea care a definit acest efect, l-a observat privind chelnerii de la o cafenea din Viena. Chelnerii țineau minte ce comandaseră clienții atâta vreme cât aceştia nu achitaseră nota, dar, odată ce nota era plătită, ei uitau cu desăvârşire comenzile. În laborator, Bluma Zeigarnik, interesată de ceea ce observase, le-a dat subiecților ei sarcina de a înşira mărgele pe un fir de ață.

Un complice al ei chema pe rând subiecții la telefon, când aceştia nu terminaseră de înşirat mărgelele. Când se întorceau în laborator, subiecții continuau înşiratul mărgelelor. Dacă nu mai aveau mărgele de înşirat, se apucau să facă ceva cât mai apropiat de ceea ce făcuseră, adică de înşiratul mărgelelor.

Explicația Blumei Zeigarnik era simplă. Cei care nu terminaseră de înşirat mărgele şi erau chemați la telefon, la întoarcere închideau un cerc, terminau ce aveau de făcut. Acesta este efectul Zeigarnik. Când cineva nu termină un lucru pe care l-a început, se simte frustrat pentru că nu a închis cercul. Sigur, trebuie spus că există persoane care încep lucruri şi nu le termină niciodată. În psihologie se spune că acestea au tendința de a nu finaliza ceva. Este firesc, nu toți oamenii sunt la fel, dar efectul Zeigarnik se manifestă ca o tendință relativ generală a oamenilor de a nu uita ceva neterminat, întrerupt sau incomplet.

Voi face aici o paranteză. Nu cred că Bluma Zeigarnik l-a citit pe Yoshida Kenkō, care însă ştia deja ceea ce Bluma a observat la Viena. El nici măcar nu era psiholog, ci gânditor.

Yoshida Kenkō, care a trăit în Japonia între 1284 şi 1350, a fost călugăr budist. A scris eseuri pe hârtii lipite

pe pereții interiori ai casei în care locuia. Ele au fost rescrise după moartea lui, devenind o carte cu un titlu minunat, *Însemnări din ceasuri de zăbavă*. Printre eseurile sale, printre notele sale, se află ceva ce a observat Bluma la atât de mare distanță în timp: „În orice, nu contează ce ar putea fi, neuniformitatea este de dorit. A lăsa ceva incomplet face ca acel ceva să fie interesant, dând simțământul că e loc de creştere. Cineva mi-a spus odată: «Chiar atunci când s-a construit palatul imperial, s-a lăsat un spațiu neterminat»". În scrierile budiste şi confucianiste ale filosofilor vremurilor trecute există, de asemenea, multe capitole lipsă, scria el. Ceva neterminat, incomplet lasă loc imaginației, o invită. Curiozitatea este aprinsă, incitată de lipsuri, nu de excese.

Jim Fergus se afla în situația de mai sus. Unele mărgele din colier sunt ale lui, sunt puse de el, sunt înşirate aşa cum realitatea se întâlneşte miraculos cu ficțiunea. Celui care înşiră mărgele îi devine aproape imposibil să mai sesizeze diferența dintre mărgele, pentru că ele se contopesc în colier. Chiar şi David Lodge spunea, într-un interviu despre viața lui, că realitatea se amestecă cu ficțiunea. Umplem goluri în care încape orice, spune Kenkō.

Scriu aceste lucruri pentru că şi Jim Fergus s-a simțit obligat să scrie că, deşi drumul vieții lui Chrysis „începuse să prindă contur”, el avea deja mărgele când începuse s-o caute şi deşi a „folosit numele reale ale unor oameni care au trăit atunci, incluzând numele tinerei artiste Chrysis Jungbluth, lucrarea de față este un roman, o operă de ficțiune, un act de imaginație”.

Jim Fergus, am putea spune, avea doar câteva mărgele, dar îi lipseau multe pentru a face un colier. A umblat după mărgele, le-a găsit şi le-a înşirat, astfel că a făcut un colier complet, viață. O carte.

Prima mea mărgică se numea Chrysis

Cum am spus mai înainte, cartea lui Jim Fergus mi-a deschis o fereastră la un moment dat; când am terminat-o, am deschis o fereastră de unde-mi apărea un secret pe care îl voi dezvălui mai târziu. Şi asta pentru că mai există o mărgică.

Ce ştiți despre Chrysis? Mai nimic. Va trebui, de aceea, să scriu despre ea, ținându-mă cât mai aproape de cel care, prin căutările lui, prin cartea scrisă, a dat vieții ei un contur.

Chrysis se numea, de fapt, Gabrielle Odile Rosalie Jungbluth. S-a născut la Boulogne-sur-Mer în iarna anului 1907. Mama, mai tânără cu vreo treisprezece ani

decât tatăl lui Chrysis, era o femeie frumoasă, sociabilă, cu mult simț şi gust estetic, cu un temperament deschis, dar potolită de soțul ei. Acesta era format, modelat şi poate şi nativ structurat de o carieră militară impresionantă.

Chrysis era singurul copil la părinți şi mergea cu tatăl ei să picteze în natură. Chrysis căuta oameni, prefera compania lor. Chiar tatăl ei observase acest lucru, ca pe o diferență de preferințe între el şi ea. El i-a spus că în desenele şi picturile ei apăreau oameni, pe când în ale lui apărea natura, el preferând solitudinea.

Chrysis intra uşor în relații. Mai târziu, când era în anii de formare artistică, a fost atrasă de lumea Montparnasse-ului, simțind o apropiere față de artişti datorită faptului că împărtăşea aceeaşi viziune asupra vieții. Fireşte că s-a îndreptat spre artă.

Era „vocală" ca studentă, nu pregeta să deschidă discuții dincolo de conformismul epocii, se antrena în dezbateri şi chiar le provoca, sigură pe ea, deloc timidă. Parisul o fascina şi, când părinții plecau, iar ea rămânea fără cenzura lor, atrasă de ritmul trepidant al vieții, al lumii artistice în care se amestecau artişti veniți din toate colțurile pământului, colinda cu nesaț cafenele, baruri, bordeluri. Acolo era viața. Totul era viu. Ca un animal care

amuşină vântul simțind prada, tot aşa ea simțea mirosul vieții, mişcarea permanentă a lumii.

Desena în acele locuri, mai ales noaptea, când lumea era şi mai vie. Respira viața, vibrația ei, lipsa inhibițiilor, renunțarea la măştile ipocriziei diurne cerute de societate. Desena ceea ce căuta, prostituate, beție, bărbați de tot soiul şi de toate culorile, artişti, acea faună a lumii nocturne, împrietenindu-se cu patroana unui bordel care-i îngăduia prezența în salonul ei ca artistă. Această cealaltă față a ei era neştiută de părinți, care habar n-aveau unde umblă ea noaptea.

Uşurința ei de socializare o ajuta mult. Tabloul *Orgie*, expus la Salonul Independenților, s-a bucurat de prezența şi simpatia prostituatelor care-i fuseseră modele, a patroanei bordelului şi a soțului ei, dar şi a altor artişti, unii celebri. Chaim Soutine, însoțit de Paulette Jourdain, modelul favorit al lui Modigliani, şi Jules Pascin, însoțit de amanta lui, şi ea o figură cunoscută, Lucy Krohg, au felicitat-o. Paulette Jourdain a încurajat-o prieteneşte. Portretul ei, de mari dimensiuni, a fost una dintre ultimele picturi ale lui Modigliani.

Atracția față de artă îi unea, dincolo de statutul lor. Paulette Jourdain venise la Paris în 1919, se angajase servitoare la Léopold Zborowski, locuia la el şi devenise

model. El o ajutase să facă cursuri de comerț, ea devenise asistenta lui, amanta lui; aveau împreună un copil.

Viața de relație a artiştilor şi a celor din preajma lor era complexă. Existau prietenie, iubire, ajutor, susținere socială, dar şi competiție şi ambiții de reuşită artistică. În mod sigur, motivația şi talentul erau necesare pentru a fi recunoscut. Trăiau modest, dar petreceau mult timp împreună. Ei au contribuit prin confidențele lor la cunoaşterea personalității artiştilor, la aflarea unor detalii care ne fac să-i înțelegem prin felul în care pictau. Paulette Jourdain spunea că Modigliani picta repede, iar când picta cânta *Traviata* şi recita din Baudelaire. Încercând să aflu mai mult despre ei, dincolo de cartea lui Jim Fergus, m-a uimit să văd că această Paulette a trăit 93 de ani. În 1997 încă trăia, având atâtea amintiri şi legături cu mari pictori.

Cum am spus, Chrysis se învârtea în aceste cercuri. Într-un fel, era bipolară şi ca prezență fizică. Ținea mult să fie inclusă în această lume, chiar dacă încă nu era declarată pictoriță profesionistă. Expunerea publică a tabloului *Orgie* a însemnat obținerea titlului de artistă independentă. Acest eveniment a avut o mare forță de interiorizare a noului ei statut, făcând-o să-şi schimbe imaginea şi stilul de viață. Se îmbrăca din ce în ce mai neconvențional, purta haine comode, care să n-o

stingherească atunci când lucra, muncea, se vedea că are o ocupație. Căuta în cartier să cumpere lucruri obişnuite, deşi o tentau veşmintele exotice, ale altor etnii. Umbla cu haine de fermier, pătate de vopseluri de diferite culori, de uleiuri, purtate uşor neglijent. Dar se simțea bine în pielea ei.

Şi totuşi, Chrysis era o fată cu bani, ştia ce înseamnă să porți lucruri scumpe. Nu putea să renunțe total la eleganța cu care fusese obişnuită. Expunerea tabloului la o expoziție atât de prestigioasă o obliga să nu uite că evenimentul era festiv, de anvergură, că a invitat prieteni, cunoştințe şi pe părinții ei. Vroia să-i impresioneze.

Mama ei a însoțit-o la cumpărături, pentru a-şi compune o ținută cu totul specială. Apariția ei a fost într-adevăr încântătoare. Să fie oare rodul imaginației lui Jim Fergus, ajutat de ceea ce aflase de la rudele lui Chrysis despre preferințele ei vestimentare, sau să fie adevărat? N-am cum să ştiu dacă imaginea descrisă de el este cea reală, dar ar putea fi: „Chrysis purta o minunată rochie de mătase neagră, cu țesătură Jacquard, mâneci largi şi imprimeu floral, partea de sus a rochiei şi manşetele fiind decorate cu arabescuri aurii; întregul era completat de un jerseu din lamé cu modele ample şi un tiv de catifea într-o combinație de cărămiziu cu verde-gri aplicat în jurul

gâtului şi pe manşete. În picioare purta pantofi de mătase, după model roman, iar în jurul gâtului o bentiță de catifea pe care era prinsă o broşă mare de inspirație orientală; încheieturile îi erau încărcate de brățări din metal. Genele ochilor ei mari şi adânci erau subliniate cu rimel, iar buzele pline date cu ruj roşu aprins... Devenise o femeie elegantă şi plină de grație, în floarea tinereții".

În mod sigur, ea îşi folosise tot talentul, toată ştiința şi sensibilitatea cromatică, simțul şi plăcerea de a pune culori împreună, de a alege nuanțe, contraste, combinații. Ea era propriul ei tablou.

Dorința de libertate a lui Chrysis se manifesta şi în hotărârile privind propria viață. Era atât de originală în ceea ce gândea şi făcea, încât şi-a organizat propria dezvirginare, folosindu-se de înțelegerea şi simpatia pe care i-o purta un poet, obişnuit al bordelului unde ea desena, rătăcit şi el în meandrele vieții agitate a Parisului artistic.

Şi prima iubire a fost pe măsura originalității ei. S-a îndrăgostit la prima vedere de un cowboy american, plecat să lupte pentru Franța în război şi rămas la întoarcere la Paris. Iubirea a fost mare, amândoi s-au dezlănțuit fără ezitări, fără rețineri, printr-o consimțire tacită, reciprocitate totală, sufleteşte şi trupeşte. Cowboy-ul a

înțeles-o şi a urmat-o când ei i-a venit ideea să organizeze o orgie la acel bordel, la care el devenise barman şi bodyguard.

Ea vroia să picteze un asemenea tablou şi până la urmă l-a făcut. Petrecerea trebuia să fie un triumf al libertății, în care corpurile nude să proclame viața ca pe o desfătare, bucuria de a trăi, de a bea şi de a avea muzică modernă.

Aşa s-a născut tabloul găsit de Mari pe podeaua anticariatului din Nisa, expus când culorile nu se uscaseră încă bine şi vândut unui colecționar. Oare cine fusese acest colecționar? Şi cum a apărut tabloul la Nisa? Dacă a fost pictat în 1925 sau 1928 şi vândut imediat, unde a stat aproape optzeci de ani? Acesta ar fi un alt demers de detectiv, care nu l-a frământat pe Jim Fergus. Interesul lui era s-o caute pe Chrysis.

În general, se cunosc cronologic proprietarii unei opere de artă. Am văzut că, de obicei, la o vânzare se află cine a fost proprietarul anterior şi tot aşa, se poate şti. Portretul lui Paulette Jourdain de care am amintit, pictat de Modigliani, i-a fost dat cadou prietenului lui Léopold Zborowski, care, reuşind să-şi facă o galerie de artă, l-a expus acolo. Portretul a avut peregrinări, iar anul trecut a fost vândut la licitație de casa Sotherby's cu suma de 42,8

milioane de dolari. El provenea din colecția de capodopere a magnatului A. Alfred Taubman. Vânzarea tabloului a presupus o luptă îndârjită între patru competitori din diferite părți ale lumii. A devenit proprietatea unui colecționar privat asiatic. Astăzi, fotbaliştii se vând la prețuri care se apropie de cele ale tablourilor celebre...

Cumpărătorii nu-şi prea spun numele, dar unora le place să se afişeze la licitații. Unii rapperi ultrabogați participă la ele. Madonna avea deasupra patului din dormitorul reşedinței ei din New York o pictură de Léger din 1921, deci de acum aproape o sută de ani. O cumpărase în 1999 cu 3,4 milioane de dolari. A vândut-o cu un preț aproape dublu, declarând că banii îi va folosi pentru un proiect educațional peste hotare. Colecționarii vor numai nume de brand, ele fac prețurile.

Cowboy-ul lui Chrysis scria mici povestiri despre ce vedea, ce gândea, despre viață. La masa unei cafenele, scriind, l-a văzut Chrysis şi s-a îndrăgostit de el. El scria absorbit de scris, ea desena absorbită de interesul față de el. Uitase de ce era acolo. Iubirea lor, cât era de mare, de devotată, nu a oprit-o să picteze şi să umble în continuare în lumea artiştilor.

Să vă povestesc despre despărțirea lui Chrysis de cowboy. Tatăl lui Chrysis, văzând la expoziție tabloul *Orgie*

şi recunoscându-i pe cowboy şi pe Chrysis printre cei pictaţi, s-a gândit că acel bărbat îi duce fiica la pierzanie şi, convins de acest lucru, i-a cerut cowboy-lui să plece la el acasă, ameninţându-l cu un şantaj legat de rămânerea lui în Franţa. Chrysis nu a ştiut asta şi a crezut că motivul oferit de cowboy, că se duce la părinţii lui pe care nu-i văzuse de zece ani, era adevărat.

Când am citit despre frământările tatălui lui Chrysis, m-am întrebat cine din tablou este ea şi cine el. Sunt nouă persoane în tablou. Un bărbat e negru, nu cred că poate fi cowboy-ul. Şi sunt trei femei. Cea din prim-plan este sigur Juliette, una dintre prostituatele bordelului, ea chiar s-a recunoscut în tablou, iar o femeie pare negresă. Rămâne o blondă. Să fie ea Chrysis? Dar, în fond, nu contează.

Chrysis, după despărţirea de cowboy, s-a îndrăgostit de un bărbat de culoare, student la medicină, din insula Martinica. Avea 28 de ani. S-a căsătorit cu el şi după cel de-al Doilea Război Mondial, după ce părinţii îi muriseră, s-a mutat în Martinica, trăind foarte fericită cu Roland, soţul ei negru. La nunta lor, la Paris, tatăl ei nu a venit. Ideea că avea ca ginere un bărbat de culoare cred că l-a disperat.

Mă întorc la Chrysis când era fascinată de lumea artistică, bântuind locurile în care lumea era atât de

amestecată. Bisexuali, prostituate, homosexuali, negri, spanioli, mexicani, muzicieni ahtiați de jazz, artişti nevrozați de ratare, hedonişti, confuzi de libertatea alegerilor, o lume diversă de oameni ameţiți de viață ca fluturii ce roiesc în lumina lămpii. Pentru ea, forța atracției era mare: „Într-o noapte târzie de primăvară în salonul cel mare a sosit pictorul Jules Pascin, unul dintre clienții obişnuiți, cu un grup de prieteni şi admiratori, aproape beți cu toții. Purtând bine-cunoscutul melon, fular alb şi costum negru, cu țigara atârnându-i într-un colț al gurii". Fiind prea beat şi văzând-o pe Chrysis, a crezut că e o prostituată de la local şi a intrat în vorbă cu ea.

Discuția a fost lămuritoare. El i-a dat cartea lui de vizită, convins că ea nu era nici model, nici prostituată, ci o tânără îndrăzneață, fascinată de artă, jinduind la lumea artistică. Ea a profitat de această întâlnire şi i-a arătat desenele ei. Chrysis era naivă, dar şi înfiptă, deloc sfioasă, ba chiar „obraznică", cum îi reproşează Pascin, cerându-i acestuia să-i fie model şi invitându-l la atelierul ei. Propunerea ei l-a amuzat pe Pascin. Existau bărbați modele, pentru că viitorii artişti trebuiau să-şi exerseze şi să-şi dezvolte abilitățile artistice, dar tablouri cu nuduri de bărbați nu se făceau. Cine să le cumpere? a întrebat-o

Pascin, uimit de îndrăzneala ei. În plus, i-a spus, un tablou cu el ca model nu s-ar vinde chiar deloc.

Pascin i-a văzut desenele şi a invitat-o la el la atelier cu alte lucrări. Înțelesese prea bine ce vroia Chrysis. Vroia ajutor, susținere, sfaturile unui pictor ajuns celebru. Nu sex şi nici bani.

Mă apropii acum de cea de-a doua mărgică a mea. Dar, înainte de asta, să închid cercul cu destinul lui Chrysis. Cum am spus, a plecat în Martinica pentru a rămâne acolo definitiv. Se mai ducea la Paris, unde avea un atelier de pictură, şi picta acolo. Nu avea copii şi, fiind la jumătatea vieții – a trăit până la 82 de ani –, drumurile ei s-au rărit, picta mai ales în Martinica, unde-şi trăia viața, având multe rude din partea soțului, care i-a supraviețuit.

Cowboy-ul ei şi-a văzut şi el de viață. Contactul lui cu viața din Franța şi relația cu Chrysis l-au marcat mult. Altfel vedea el relațiile cu femeile, nepotrivit pentru lumea americană. Poate de aceea s-a căsătorit cu fiica unei patroane de bordel, devenită şi ea patroană după moartea mamei sale.

La plecarea din Franța, Chrysis l-a însoțit la vaporul care-l ducea în America. El a rugat-o să-l lase să-i facă o fotografie pe punte. Fotografia a fost găsită şi expusă la

vernisajul Chrysis Jungbluth din Montparnasse cu ocazia lansării cărții lui Jim Fergus.

Între Chrysis şi cowboy a fost o mare iubire, intensă şi scurtă. Destinul ei ne face să ne gândim că pentru ea nu pare să fi fost marea iubire. Dar pentru el Chrysis a fost marea iubire. Ultima lui povestire a fost scrisă pe vaporul care-l depărta de Chrysis, în 1929. Nu a mai scris povestiri. Dar, la sfârşitul vieții, cu trei săptămâni înainte de un accident nefast, care i-a adus moartea, a adăugat o notiță la această povestire: „Poate că, dacă avem parte de noroc, ne e dat să trăim o mare dragoste în timpul acestei vieți. Şi poate că, dacă suntem extrem de norocoşi, dragostea aceea supraviețuieşte şi rezistă până la moarte. Ne trecem zilele pe acest pământ în mici sfere separate ale timpului, căci lucrurile stau o vreme într-un fel, iar apoi, fără să ne dăm seama, se schimbă iar şi iar. Oamenii vin şi pleacă din viețile noastre, ei mor, noi murim, visurile se şterg sau sunt înlocuite de alte vise sau, la fel de bine, de nici un vis şi atunci visurile dispar... Acum, la sfârşitul vieții, sunt recunoscător că pot lua în mormânt un vis frumos, care nu a murit niciodată, amintirea dragostei".

Cowboy-ului, atât de iubitor de Chrysis, nu i s-a şters visul. A fost, cum a recunoscut el, un norocos, a trăit o mare dragoste, dar nu a fost „extrem de norocos". Sau

poate că a fost, fiindcă dragostea pentru Chrysis a supraviețuit. Ca amintire. Vie. Ea l-a însoțit toată viața. Există, totuşi, şi mari norocoşi. De aceea mă opresc aici să scriu despre un mare norocos, pentru că o întâmplare l-a făcut pe acest norocos să devină celebru.

E 19 ianuarie şi am primit nişte reviste franțuzeşti proaspete unde am citit despre acest norocos, care chiar azi îşi lansează la o prestigioasă editură din Paris cartea lui numită *Istoria noastră*. Eu am citit revista şi am hotărât să adaug povestea acestui norocos aici. Este chinez şi are 94 de ani, trăieşte la Shanghai şi s-a hotărât la 90 de ani să-şi scrie autobiografia desenată pentru ca nepoții lui să-şi cunoască bunica, adică soția lui, cea cu care a trăit o mare iubire timp de 70 de ani. Îl cheamă Rao Pingru, iar pe soția lui o chema Meitang.

El nu şi-a dorit să facă publică această autobiografie care conține 200 de acuarele comentate, dar o nepoată le-a postat pe Twitter-ul chinez şi ele au devenit atât de apreciate, încât au fost publicate în China, devenind un fel de „carte roşie” a iubirii. Tinerii chinezi îndrăgostiți îşi fac cadou această carte ca un gaj al fidelității şi ca o promisiune a unei iubiri cât viața de mare. Când citeam revista, mi-am spus: „Uite, astăzi este 19 ianuarie şi chiar

astăzi se lansează la Paris cartea lui Rao Pingru". Cartea va apărea apoi în Italia şi în America.

În interviul publicat în revistă, Rao Pingru povesteşte cum s-a îndrăgostit de cea care a fost soția lui. Ea era o tânără frumoasă de vreo douăzeci de ani şi se privea într-o oglindă, la lumina zilei, rujându-şi buzele cu mâna stângă. El o privea de la o fereastră. Ea nu-l vedea pe el, dar „el a ştiut că este ea, asta e prima impresie" pe care i-a făcut-o Meitang. Oare nu e ceva extraordinar să te îndrăgosteşti de cineva pentru un gest care capătă valoarea unui destin? Sigur, ea nu ştia că e privită, gestul era unul intim, era ea cu ea, dar prin gestul ei s-a produs acea atracție grozavă a celui care-i va fi marea iubire.

Ce m-a făcut să scriu despre această iubire absolută este şi faptul că cel care i-a luat interviul acestui chinez devenit celebru prin nepoata sa consideră că acuarelele au fost pentru el „o modalitate de a convoca madlenele proustiene ale unei iubiri care a dispărut şi un roman ilustrat al unei emoții mereu simțite". Rao Pingru are părul alb acum, dar inima lui bate ca în tinerețe. Apartamentul lui este azi un mausoleu glorificând iubirea absolută. Deasupra unei sofale tronează o imensă fotografie a lor. El mândru, în floarea bărbăției, ea

radioasă, cu un ten de porțelan, rujată aşa cum o văzuse el de la o fereastră, cu un zâmbet irezistibil. Fericiți.

A doua mea mărgică a fost Pascin

Mă apropii mult de un lucru care se leagă de mărgica Pascin şi care m-a dus spre ceva neaşteptat. Acest ceva m-a făcut să scriu această carte, descoperind amintirea unei prietenii stranii, dar şi a unui loc care nu mai există.

Voi deschide lumea lui Pascin, personaj care se perindă în cartea lui Jim Fergus, nefiind foarte important. Chiar nesemnificativ. Pentru mine, însă, el este important pentru că, vrând să aflu mai multe despre el, eram curioasă, am descoperit ceva. Ceva despre care nu ştiam şi care nu are o legătură directă cu relația lui Chrysis cu Pascin. Dar care se leagă de amintirile mele, căci lumea este tare mică.

Pascin a ajutat-o, a susținut-o pe Chrysis. Datorită lui ea a expus prima dată la Salonul Independenților tabloul *Orgie* şi un altul, *Lumini şi umbre*. Pascin s-a spânzurat la nu multă vreme după acest eveniment. Era chiar în ajunul unei expoziții personale a lui la Paris. Avea 45 de ani. Încercase, în atelierul lui din bulevardul Clichy, să se sinucidă tăindu-şi venele de la ambele mâini, dar, nereuşind să-şi pună capăt zilelor, s-a spânzurat. Scrisese cu sânge pe perete: „Iartă-mă, Lucy”, după unii. După

alții, scrisese: „Lucy, adio!”. Lucy a fost cea care i-a găsit corpul după trei zile. Se zicea că Lucy, fiind o „amantă fatală”, se despărțise de el. Era cunoscută în lumea artistică pentru că-i pozase ca model lui Matisse.

Mii de oameni au venit la înmormântarea lui Pascin, prieteni apropiați, cunoştințe, admiratori, barmani şi chelneri ai localurilor pe care le frecventa. Era o persoană publică, bine-cunoscută. Printre cei veniți să-l conducă de la locuința lui la cimitir se afla şi Chrysis. Erau mulți oameni din lumea artelor sau a iubitorilor de artă şi în acea zi toate galeriile de artă din Paris au fost închise. La un an după moartea lui, familia i-a mutat corpul în celebrul cimitir Montparnasse.

Jim Fergus, cum am spus, dă puține date despre Pascin, iar cele care sunt se referă strict la relația cu Chrysis şi la înmormântarea lui. Lipsesc deci cu desăvârşire datele biografice. El nu a scris despre mesajul lăsat de Pascin pe perete, dar menționează că Lucy Krohg l-a însoțit pe Pascin atunci când au fost expuse tablourile lui Chrysis.

Numele lui nu era Pascin. Numele lui adevărat era Julius Mordecai Pincas, şi acest lucru nu apare în cartea lui Jim Fergus. Nu era important. Numele lui, Pincas, m-a făcut să citesc datele biografice care există şi să descopăr

un tablou al lui care m-a dus la amintirile legate de prietenia mea stranie. O să vedeți de ce.

S-a născut în Bulgaria, la Vidin. Tatăl lui, Marcus Pincas, se trăgea dintr-o familie de evrei sefarzi – alungați în 1492 din Spania de regele Ferdinand – şi atât el, cât şi tatăl lui, bunicul lui Pascin, erau mari negustori de grâne şi floarea-soarelui. Foarte bogați, pricepuți la comerț, mari afacerişti. Mama lui Pascin era italiancă după unii, sârbo-italiancă după alții, de origine sefardă, din Trieste. În copilărie, Pascin vorbea în casă spaniola iudaică, dar când se juca cu copiii vorbea bulgăreşte. Mama sa, Sophie, a avut unsprezece copii, el fiind al optulea. Când era adolescent, familia lui s-a mutat la Bucureşti, afacerile tatălui său fiind înfloritoare.

Pascin a lucrat puțin pentru tatăl său. Dorința lui era să deseneze şi nu părea că are înclinații şi nici atracție spre comerț, aşa cum era tradiția familiei. În acea perioadă de tinerețe, el se strecura la un bordel ca să facă desene. Asta ne aminteşte de Chrysis. Poate că şi acest lucru l-a făcut s-o accepte pe Chrysis, mai târziu, în anturajul lui şi s-o ajute. Se spune că pe la şaptesprezece ani a avut relații cu o prostituată. Un an mai târziu îl găsim la Viena, pentru cursuri de artă, apoi la München ca să-şi îmbogățească cunoştințele artistice.

Tatăl său nu era de acord cu tematica desenelor lui, publicate la München, în reviste uşor deocheate, indecente, astfel încât la douăzeci de ani el şi-a ales un pseudonim, amestecând literele numelui său adevărat, Pincas. Şi-a ales să trăiască la Paris. Aşa a devenit Pascin, aşa a fost cunoscut ca Prinţul Montparnasse-ului şi aşa a rămas celebru.

A expus la diferite galerii de artă desene, picturi, acuarele. Se zice că mai rar picturi. O cunoaşte pe Hermine Lionette Cartan David, cunoscută ca Hermine David, şi ea pictoriţă. Se îndrăgostesc unul de altul. Avea 22 de ani, avea viaţa în faţă, dar era profund dezamăgit de singurătatea artistului dornic de un ochi critic, care să-l ajute să obţină recunoaşterea talentului şi succesul.

Pare că această frustrare secretă, această nemulţumire, această nesiguranţă de sine, atât de bine învăluite în felul în care-şi trăia escapadele boeme, l-au urmărit toată viaţa. Poate că acest lucru a contribuit şi la sinuciderea sa. Totuşi, avea mulţi prieteni şi admiratori, printre care Diego Rivera, Modigliani, mulţi artişti care se perindau prin Parisul anilor nebuni.

Aş putea spune, din ce a scris Ilia Ehrenburg despre Pascin, că Pascin nu prea făcea confesiuni, în sensul pe care acesta îl dădea confesiunii. Ilia Ehrenburg spunea că

o confesiune presupune o confruntare a unui om cu conştiința sa, o recunoaştere a erorilor însoțită de sentimentul vinovăției. Pascin se exprima prin gesturi, poze, comportamente, printr-un fel de a fi care părea chiar adevărata lui fire.

În 1908, Ilia Ehrenburg era şi el la Paris, ducând o viață boemă. A mai stat şi ulterior, mult timp, între 1925 şi 1945, aşa că nu-i lipseau viața mondenă şi nici relațiile cu artiştii. Poate că a fost şi la înmormântarea lui Pascin. În memoriile lui, o secvență îi este dedicată lui Pascin, pe care l-a cunoscut prin Pierre Dumarchey, zis Pierre Mac Orlan. Acesta era considerat unul dintre cei mai celebri şi populari scriitori francezi ai secolului XX. Tot ce era cultură, tot ce avea expresie culturală îl interesa şi se exprima în felul lui de a fi şi de a trăi.

Din amintirile lui Ilia Ehrenburg aflăm că Pascin era de o dezordine exemplară. În locuința lui din bulevardul Clichy, unde îşi avea şi atelierul, erau sticle de băutură aruncate, goale sau pline, flori uscate, perne pe care să stai, o mulțime de cărți, mănuşi de femei şi, undeva, expuse, două nuduri neterminate. De obicei, picta femei şi era mereu înconjurat de femei. „Era romantic”, spune Ilia Ehrenburg, „se îndrăgostea de femei în mod demodat, era neînarmat şi lipsit de apărare în fața lor când se simțea

atras de ele. Desenele lui", mai spune el, „exprimă mai mult disperare decât ceea ce ar fi vrut el să fie voluptate carnală, eliberare şi senzualitate". Fetele din lucrările lui erau tinere, cu picioare scurte, plinuțe sau chiar dolofane, cu un aer uşor vulgar, „cu ochii răniți, aşa cum sunt ochii păpuşilor sparte". Când s-a îndrăgostit de Hermine David, ea s-a mutat la el.

La începutul războiului, în 1914, situația lui era neliniştitoare. Avea 29 de ani. Era la Londra şi ar fi putut să se ducă la Paris, unde avea o locuință proprie, la atelierul lui bordelic, în care-l aştepta Hermine. Însă obligația lui de a se înrola de partea Bulgariei, a regelui Ferdinand i se părea un gest stupid.

Tatăl şi bunicul său erau loiali dinastiei sârbe ObrenoviÄ‡, care-i sprijinise în afacerile lor. Pe Pascin, toate aceste încurcături politice şi obligații naționale erau departe de a-l interesa. Ele nu contau deloc. El nu era loial nimănui, nu se simțea obligat față de nimeni. După el, existau naționalități diferite, bineînțeles, dar diferențele dintre ele nu aveau decât două dimensiuni: femeile şi gastronomia. În plus, plecase de multă vreme din Bulgaria, se franțuzise, astfel că singura soluție era să plece în America.

Fratele său, Iosif Pincas, care va fi un personaj pentru mine mai încolo, i-a împrumutat bani să plece în America, urmând ca Hermine să vină după el, pe ascuns, pentru că mama ei nu era de acord cu separarea de fiica sa. Astfel, din nou alături de Hermine, Pascin ocoleşte războiul şi rămâne în America între 1914 şi 1920, iar în 1918 cei doi se căsătoresc.

În America, Pascin a călătorit mult, a lucrat mult, a avut expoziție cu lucrările lui la New York, unde era cunoscut, pentru că deja participase cu douăsprezece lucrări la o expoziție internațională de artă modernă.

Mă opresc puțin pentru a arăta aprecierea de care se bucura Pascin în lumea artistică americană. În 1913, cu un an înainte de venirea lui în America, aici avusese loc ceea ce se numeşte Armory Show, un eveniment gândit pentru a sprijini Asociația Pictorilor şi Sculptorilor Americani să-şi promoveze membrii, dar şi avangarda europeană în fața publicului american.

Avocatul colecționar de artă John Quinn, cu relațiile sale sociale şi sprijinul financiar, a făcut ca acest eveniment să marcheze o răscruce în arta americană. Expoziția a fost itinerantă, cuprindea 1.400 de lucrări, aducând noi viziuni asupra creației, stiluri de expresie diferite de cele realiste practicate frecvent de artiştii

americani, care se transformau într-un conformism lipsit de perspectivă.

John Quinn şi-a cheltuit tot efortul, timpul, banii, ba chiar a inclus între exponate şi picturi moderne europene din colecția sa personală, care a devenit cea mai mare colecție de acest fel din lume când el a împlinit 50 de ani. Dar avea şi o bogată colecție de manuscrise, cărți rare, două sculpturi ale lui Brâncuşi, din anul 1912, *Domnişoara Pogany* şi *Muza*. John Quinn era tânăr când a mobilizat totul pentru acest eveniment, dorind să se schimbe ceva în artă în țara lui şi poate şi mai departe.

A murit destul de tânăr, la 54 de ani, şi a lăsat o moştenire impresionantă. Ca să justific această paranteză, o fac pentru că este vorba despre Pascin. În 1924, când a murit Quinn, în colecția lui erau şi lucrări ale lui Pascin: şapte picturi în ulei, zece acuarele şi şase desene. Unele dintre ele fuseseră expuse la Armory Show datorită lui John Quinn, aşa că americanii ştiau cine este Pascin. Faptul că era inclus în colecția lui John Quinn însemna o mare onoare şi o recunoaştere a valorii artistice a lui Pascin, căruia, datorită acestui fapt, la venirea în America i s-a făcut o expoziție individuală.

Oare de ce era nemulțumit? Ce-i lipsea? Poate nu arta, ci iubirea. Sau poate o anumită iubire? Una imposibil de

întâlnit... Pe cea despre care se spune că a fost „soția lui ilegală”, Lucy Krohg, Pascin a cunoscut-o înainte de a se căsători cu Hermine. Ea era căsătorită cu un pictor norvegian. Începând din 1924, Pascin a călătorit cu ea în Italia, America, Portugalia. Pascin le-a lăsat tot ce avea celor două femei pe care le-a iubit, Hermine şi Lucy. Amândouă au hotărât ca 40 de lucrări ale lui Pascin să fie donate Bibliotecii Naționale din Paris, pentru a intra în patrimoniul francez, ca un omagiu adus Franței de către Prințul Montparnasse-ului. Un artist melancolic, nelinişitit şi exuberant, sensibil şi fragil, generos şi iubit de femei, de fetițe libertine, de prostituate, de modele, de interlopi sentimentali şi de artişti ai lumii bordelurilor. Şi atât de elegant! A murit depresiv şi alcoolic, dar a devenit celebru şi admirat.

Oricine ar putea, citind ce am scris despre el, să-l alăture lui Toulouse-Lautrec, care şi el bântuia Parisul, însoțit de bărbați şi femei, o liotă de cheflii, multe modele. Pascin era darnic, plătea bine modelele. Era o gazdă bună, un amfitrion admirat al petrecerilor deşănțate, al absintului, iar dacă era invitat undeva apărea mereu la fel: melon negru, fular alb, țigara atârnându-i în colțul gurii şi sticle de băutură câte putea căra. Petrecerile lui, care

începeau ca picnicuri, vara, pe malul Marnei, deveneau adevărate chermeze.

A avut un biograf, Georges Charensol, care a descris scene de la două cafenele-braserii, Le Dôme şi Select, unde Pascin nu era niciodată singur. Dacă la început erau şase persoane, la dineu erau douăzeci. Spre noapte, dacă-şi dorea muzică, mult jazz, pleca în alte părți, comandând zece taxiuri. Hemingway i-a dedicat lui Pascin un capitol intitulat „Cu Pascin la Dôme" în *Sărbătoarea continuă*, povestind despre o noapte în care acesta era însoțit de două modele.

Sâmbătă noaptea, la atelierul lui, invita modele, scriitori şi artişti pentru a petrece. Mâncare era din belşug, de băutură nu mai vorbesc. Generozitatea lui ajunsese legendară. Să fi avut oroare de singurătate? Uita ceva când era înconjurat de lume? Oare ce?

Am căutat să văd lucrările lui, picturi, desene, schițe. Minunate. Oare de ce avea nevoie ca să se bucure de talentul lui? Tot umblând să-i caut lucrările, să aflu cât mai multe despre el, ochii mi-au căzut pe un portret.

Portretul este al prințesei Ghica. Sigur, ştiam că Pascin venise şi locuise puțin în Bucureşti. Cine este prințesa? Şi am aflat. Prințesa este Diana Ghica, măritată cu bogatul politician Ion Manolescu-Strunga, apoi divorțată şi

recăsătorită cu Iosif Pincas, fratele lui Pascin, cel care i-a împrumutat bani să plece în America, pentru a scăpa de război.

Să descriu portretul. Prințesa Ghica este, în tablou, o femeie tânără, blondă, cu o pălărie neagră cu boruri înguste, coborâte în spate şi ridicate deasupra frunții. Are sprâncenele arcuite, aşa se purtau atunci. Pe umeri are o blană de vulpe, lăsată mai mult pe un umăr, unde probabil atârna capul vulpii, care se şi vede alunecând spre talie, aproape unindu-se cu coada. Blana vulpii este ca un şal, îmbrățişându-i umerii, învăluindu-i corpul subțire. Are o bluză galbenă şi o singură mănuşă neagră îi îmbracă până la cot mâna stângă. Cealaltă mână nu este înmănuşată. Fusta pare gri-albăstruie. Pantofii decupați în față sunt negri. Prințesa stă pe o canapea sau pe un scaun, cu un aer răbdător, vag iritat, uşor trufaş, aplecată puțin în față. Nu pare că este prea fericită să pozeze sau poate ținuta rigidă dă această impresie. Are mărgele, inel şi o brățară pe mâna fără mănuşă. Sub tablou scrie, într-o paranteză: „Colecție privată”. Oare unde-o fi acest tablou al cumnatei lui Pascin? Cine doreşte să comande online un poster o poate face. Dacă are chiar mărimea tabloului, costă 93,95 dolari. Un preț dulce, 94 de dolari... Nu există nici un indiciu în legătură cu proprietarul tabloului.

Ciudat de surprinzător este că mi s-a vorbit de această prințesă, lucru cu totul neaşteptat pentru mine. De la ea, am ajuns la Pascin şi chiar mai încolo de el.

Cum am mai spus, mă fascinează „făcăturile”. Aş putea să le spun coincidențe, asociații. Sunt ele, oare, iluzorii? Sunt ele simple întâmplări, fără nici o legătură unele cu altele? Chiar de curând mi-am pus această întrebare. Mă gândeam dacă coincidențele sunt iluzorii, dacă ele au vreun rost, vreo semnificație. Poate că noi suntem cei care le dăm sensuri descâlcite, ele fiind simple încâlcituri.

Carl Jung a susținut în 1952 sincronicitatea prin sens, şi nu doar aşa cum credeam noi că există prin relația cauză-efect. Există, spune el, sincronicitate acauzală. Unde nu pare că există o cauză şi un efect. Şi nu mă pot abține să povestesc ce l-a convins, bineînțeles, fiind frământat de ceva vreme de acest lucru.

Jung scrie că la el a venit o pacientă foarte rațională, citită, educată, extrem de bine instalată în rațional. Ea i-a povestit că în noaptea dinainte de a veni la el visase că cineva i-a dat un scarabeu de aur, o bijuterie. În timp ce-i povestea visul, Jung s-a întors cu spatele la ea, privind pe fereastră, şi a văzut o insectă mare care se lovea de geam, dorind parcă să intre în cameră. A deschis geamul şi a

văzut că intrase un scarabeu, o specie aurie de scarabeu. Şi i-a spus pacientei: „Uite scarabeul de aur!”.

N-aş fi scris despre acest fapt amintit de Jung dacă el nu m-ar fi dus la ceea ce vreau să scriu acum. Citeam o carte, rătăcită printre altele, pe care ar fi trebuit s-o citesc mai demult. Este scrisă de Gregor von Rezzori, o personalitate fascinantă. Cartea se intitulează *Memoriile unui antisemit* şi a fost publicată prima dată în 1979. Nici vorbă însă în ea despre antisemitism. Dar acest aspect al cărții este o altă problemă.

Despre Gregor von Rezzori ştiam că trăia în Italia, căsătorit tardiv, a treia oară, cu o contesă italiancă. Nayla locuieşte acum în Italia, Gregor von Rezzori nu mai trăieşte, contesa este foarte activă în lumea scriitoricească, susținând cu multă artă socială o fundație de prestigiu. Ea îi spunea lui Gregor von Rezzori Grisha.

Nayla are o fiică, puțin spus superbă, pe care o cheamă Grisha. Evident, după numele lui Gregor von Rezzori, şi nu după acel nume întâmplător de Grisha cu care-l alintam eu comic pe Grigore, fratele Naylei, când era mic. Treptat, în verile la mare, Grisha a dispărut, Grigore a crescut, iar Nayla nu cred că-şi aminteşte, pentru că era puberă şi preocupată de ea însăşi.

Dar să revin la Gregor von Rezzori şi la cartea lui. Cum am spus, am citit-o şi am găsit în ea tinereţea lui, povestită chiar de el, o perioadă petrecută în Bucureşti, lucrând pentru o firmă pentru care mergea la parfumerii ca să facă publicitate. La parfumeriile din Văcăreşti, în cartierul evreiesc, se ducea adesea, iar acest cartier se învecina cu Crucea de Piatră, unde se înşirau bordeluri pline de curve, pe care el le descrie, amintindu-mi de Chrysis. Pur şi simplu, pentru că acele prostituate arătau ca nişte personaje fantasmagorice care-l fascinau: „buze fardate cu ruj negru, aceleaşi pleoape verzi pe sub peruci rococo pudrate, cunoscute mie din cărţile mamei, bice de călărie subţiri şi flexibile, evantaie, corsete şi tutu-uri...".

Fireşte, m-am gândit la Chrysis, mai ales că Gregor von Rezzori scrie că-şi petrecea mai tot timpul acolo: „La început, când încă râvneam să devin un artist de renume mondial, mă duceam să desenez. Mă vedeam deja un nou Pascin".

Aceste mărturisiri ale lui Gregor von Rezzori m-au făcut să-mi amintesc de Pascin. S-ar fi bucurat el, oare, să ştie că un tânăr, încă confuz în legătură cu ce înseamnă viaţa şi provocările ei, trăind departe, foarte departe, visează să fie ca el? Acest lucru i-ar fi alinat neliniştile, tristeţile şi nefericirea care l-a dus la sinucidere? În 1930, când

Gregor von Rezzori avea 16 ani şi visa să fie un nou Pascin, acesta murise deja.

Fetelor de la bordel nu le plăcea să fie desenate, proxeneții şi cei care le apărau îl alungau pe Gregor von Rezzori, iar nevoia lui de a le desena s-a atenuat – de frică, de jenă, de ideea că un străin le strică rutina şi confortul cotidian? –, sigur, însă el mărturiseşte că a simțit că lumea lor „e prea vie, viața prea nemijlocită, prea puternică pentru a o putea prinde pe hârtie...". Acest gust al vieții l-a simțit şi Chrysis.

Ce soluție a găsit tânărul Gregor? Să se mulțumească cu contemplarea, „să le privească". Şi-a ales o masă la o cârciumioară de unde avea o vedere bună, unde putea bea cafea şi un pahar de rachiu. Avea vedere şi la o patroană, „o pitică, enorm de grasă, într-o rochie largă, transparentă, stil Directoire, cu o panglică de catifea neagră în jurul gâtului asudat şi strangulat între guşă şi piept şi cu alta prinsă pe frunte sub cărarea neagră şi severă de balerină. Cu obrajii fardați roz-piersică şi privirea de păpuşă a ochilor înconjurați cu creionul negru, părea extrem de artificială".

Nu seamănă ea cu femeile lui Pascin, cu acele păpuşi groteşti cu privire de sticlă, păpuşi stricate? Pascin le-a pictat, Gregor le-a descris în cuvinte, două limbaje pentru

aceeaşi realitate. Gregor von Rezzori nu a devenit un artist de renume internațional, ci un scriitor de renume internațional, cu o biografie fascinantă, o viață petrecută în țări diferite, în spații culturale diferite şi ajuns târziu în Italia, de unde unii strămoşi ai lui au plecat. Când el vroia să devină un nou Pascin şi chiar mult mai târziu, habar n-avea că o va întâlni pe strănepoata prințesei Ghica pe care Pascin a pictat-o şi al cărei cumnat fusese. Iată cum viața te duce de colo colo, găsind asociații acauzale, cum le numeşte Jung. Dacă iau şirul asociațiilor, atunci ajung să scriu aşa: Gregor von Rezzori – Chrysis – Pascin – prințesa Ghica – Pusi – Nayla – Grisha. Dar, de fapt, totul a început cu Jim Fergus. Ce e minunat în lumea minții este că nu există frontiere, asociațiile sunt libere şi năstruşnic de zbenguite. Şi poți să te joci cu ele indiferent de unde porneşti.

Mărgele şi madlene

Am scris despre mărgele şi colier. Voi scrie câte ceva despre madlenă. Ea este astăzi o metaforă, ceva care exprimă ceea ce numim memorie involuntară. Şi cine ar fi putut scrie mai bine ca Proust despre memoria involuntară, despre madlenă? În fond, doar o mică prăjitură, mâncată cu ceai sau cafea sau chiar cu vin. Aproape obligatorie la micul dejun franțuzesc. Un desert

atât de banal, dar care a devenit un brand francez. Cine nu ştie de madlena lui Proust? Cred că unii nu l-au citit pe Proust, dar ştiu ce este o madlenă.

Voi începe cu istoria madlenei, chiar dacă mă abat de la ceea ce vreau să spun. Istoria ei, înainte de Proust, are versiuni. Puteți spune că sunt legende, anecdote, oricum, poveşti.

Se zice că regele polonez Stanislas Leszczynski, exilat în Franța şi devenit drept consolare duce de Lorena, a fost invitat de marchizul Perrotin de Beaumont la dineu la castelul din Commercy. Asta se întâmpla în 1755. Alte surse susțin că Stanislas Leszczynski a dat un banchet. Prima versiune însă pare mai veridică.

La sfârşitul dineului, şeful bucătăriei s-a certat cu patiserul, care, supărat, a lăsat baltă totul, musafirii rămânând fără desert. Aşa ceva era inadmisibil, onoarea gazdei era în joc. Salvarea a venit de la o cameristă, pe nume Madeleine Paulmier. Ea a spus că va face ceva folosind o rețetă a bunicii ei. Şi a făcut madlene. Stanislas Leszczynski a fost încântat de desert, l-a găsit delicios şi a întrebat ce nume are prăjitura. I s-a spus că n-are niciun nume şi atunci el a întrebat-o pe cameristă cum o chemă şi a hotărât ca prăjitura să numească Madeleine de Commercy. Faima prăjiturii s-a răspândit odată ce

Stanislas Leszczynski i-a dat rețeta fiicei lui, Marie, căsătorită cu regele Ludovic al XV-lea, care a dat-o la curtea de la Versailles şi apoi mai departe. Această versiune pare mai veridică pentru că, dacă Stanislas Leszczynski ar fi dat un banchet, ar fi putut şti cum o cheamă pe cameristă. Dar cine ştie? Un duce nu-şi cunoaşte servitorii, mai ales dacă au un rang mic.

De la sfârşitul secolului al XIX-lea până la al Doilea Război Mondial, călătorilor trenului Paris-Strasbourg, care trecea prin Commercy, le plăcea să cumpere de pe peron madlene, vândute în coşuri de vânzătoare îmbrăcate în costume tradiționale. Era un spectacol unic pentru căile ferate, dar ilegal, care a devenit o cutumă locală legală abia în 1874. Astfel, popularitatea acestei mici prăjituri de forma cochiliei Saint-Jacques a crescut, ea rămânând totuşi un dulce banal, o simplă prăjitură.

Alte surse susțin că la pelerinajul catolic pentru Santiago de Compostela, o tânără, pe nume Madeleine, le vindea pelerinilor madlene de forma cochiliei scoicii ce a devenit emblema pelerinajului, cochilie care, pentru a atesta participarea cuiva la acest pelerinaj, trebuia să fie purtată la pălărie sau prinsă pe mantie. Şi astăzi la acest pelerinaj participă mulți oameni.

Să mă întorc la Proust, cel care a făcut ca madlena să fie emblema memoriei involuntare, citată mult de scriitori şi devenită un brand al patiseriei franceze. S-au împlinit o sută de ani de când Proust a scris despre madlenă, în primul volum al celebrului său roman *În căutarea timpului pierdut*.

Scriitorii sunt cei care pomenesc adesea madlena lui Proust. Lui Proust, gustul madlenei, înmuiată în ceaiul făcut de mama lui, i-a evocat întreaga copilărie petrecută la Combray. În acea vreme, venea duminicile în dormitorul mătuşii lui, Léonie, să-i spună bună dimineaţa. Ritualul începuse când mătuşa lui i-a înmuiat în ceai o mică madlenă şi i-a dat-o s-o guste. Madlena a devenit astfel asociată cu copilăria lui. Ea a declanşat memoria involuntară, cea care fixează cel mai bine senzaţiile, emoţiile, trăirile, înregistrate pe o peliculă a memoriei.

Cum am spus, madlena este pomenită de scriitori. Mircea Cărtărescu, într-un interviu luat de Andreea Răsuceanu, povestindu-şi copilăria şi referindu-se la cum a scris despre Bucureşti, spunea că, pentru el, Bucureştiul nu avea nimic de-a face cu realitatea. El a folosit „corelative obiective” ale oraşului „real”: „...nume de străzi, de pieţe, de instituţii şi de clădiri, dar ele nu sunt puse acolo ca să fie recunoscute, ci ca să funcţioneze ca

nişte madlene: ele declanşează memoria involuntară, îl fac [pe cititor] să vadă prin ochii mei un oraş...". Astfel madlena devine un procedeu literar.

În alt interviu, luat tot de Andreea Răsuceanu, Gabriela Adameşteanu se referă la memorie ca la depozitul de amintiri în care concretul perceput prin simțuri poate fi activat, devenind memorie afectivă. Pe pelicula memoriei rămân înregistrate locurile în care s-au desfăşurat anumite întâmplări. Ea consideră însă că întâmplările nu rămân înregistrate ca un film. Nu există fluiditate, memoria nu este cursivă, e buimacă, are propriile ei legi secrete. „Rămân schimburi de replici, fraze disparate, imagini nemişcate sau în succesiune şi în fundal, mereu decorul. Spațiul, locul, la fel ca aromele, mirosurile, gustul madlenei."

Şi Proust aminteşte de spațialitate ca fiind asociată simțurilor. El scrie despre amintiri care „dormitează", abandonate, neputincioase să-şi găsească un drum şi un loc în conştiință. Şi dacă, din trecutul îndepărtat, totul pare pierdut, „gustul şi mirosul – scrie el – sunt singurele, fragile dar rezistente, mai persistente şi credincioase care rămân mult timp, ca sufletele, aşteptând, sperând printre ruinele trecutului".

Odată cu dormitorul mătuşii lui, în minte i-au revenit imaginea casei cenuşii, un mic pavilion ce dădea spre grădină, piața, străzile şi drumurile de țară pe care se plimbau când vremea era bună.

Ideea de decor, de fundal, ca o prelungire firească a spațiului imediat, proxim, al dormitorului mătuşii lui Proust, este ceea ce astăzi Paul Rodaway numeşte geografie senzorială. El consideră că simțul olfactiv este un simț intim atât într-un sens structural, pentru că naşte o geografie imediată, cât şi într-unul emoțional, afectiv.

Cum am spus, memoria este buimacă, nu se lasă ordonată rațional, amintirile nu se supun cartografiei. Acest lucru pledează pentru reputația madlenei nu numai în viața profanilor, a oamenilor obişnuiți, ci şi în procesul de creație al scriitorilor. O spune atât de bine Sir Patrick Leigh Fermor, cunoscut ca Paddy Fermor, cel mai apreciat autor britanic de memorii de călătorie din secolul XX. El a călătorit mult, a cunoscut şi România şi a trăit aici, atât ca turist, cât şi ca iubit al unei prințese, Bălaşa Cantacuzino.

În eforturile lui voluntare de a-şi aminti aceste călătorii pentru a-şi scrie cărțile, şi-a manifestat prezența, în mod neaşteptat, memoria involuntară, căreia el îi acordă un rol deosebit de misterios: „În timp ce pun cap la cap

fragmente care au zăcut, lor le trebuie o forță, detaliu care acționează la fel de puternic ca gustul madlenei ce i-a indus lui Proust în memorie întreaga copilărie. Avalanşa de amănunte irelevante, secvențele întrepătrunse de gânduri şi asocieri mentale, ecourile ecourilor reverberate şi ricoşate sunt copleşitoare...".

Încerc să găsesc ceva ce-i uneşte pe aceşti scriitori sau, mai bine spus, ce ar fi comun în ceea ce au scris ei. Sigur mai sunt şi alții. Oare unele amintiri zac ferecate, „dormitânde", „netulburate", aşteptând ceva care să le trezească la viață, să le tulbure, să le facă să iasă la suprafață din adâncurile unui abis? Oare sunt amestecate, îngrămădite? Oare acestor amintiri le trebuie o forță care să le reînvie, să le anime? Iar această forță o are detaliul, ceva ce pare mic? Poate, în mod ciudat, ceva nesemnificativ sau irelevant, cum spune Paddy Fermor?

Madlena este numele generic al detaliului. Este acel element declanşator care are putere mnemonică. Ea însă funcționează în mod paradoxal, dovedind că involuntarul poate învinge voința. Sau poate se alătură ei, se bagă în față, venind cu lumea lui largă. Căci farmecul şi splendoarea detaliului sunt nemăsurate, magice. Simplu spus, am putea s-o asociem banal proverbului „buturuga mică răstoarnă carul mare".

Nimeni nu poate detrona madlena. Unii au încercat, susținând că în primele manuscrise ale lui Proust ar fi fost vorba despre biscuiți sau despre tort, şi nu despre madlenă.

Critici au apărut când un scriitor şi jurnalist, Jonah Lehrer, a scris în 2008 o carte cu titlul *Proust a fost un expert în neuroştiințe*, care avea pe copertă o madlenă. Susținând că arta este o cale de cunoaştere superioară ştiinței, argumentul lui a fost că mirosul şi gustul provoacă spontan amintiri ascunse profund ca informație în creier.

Cercetătorii din neuroştiințe şi din literatură au amendat mult cartea. O profesoară cognitivistă, Emily Troscianko, a mâncat un pachet întreg de madlene şi acest lucru nu a ajutat-o în procesul ei de creație. Ea a susținut că episodul madlenei din romanul lui Proust nu corespunde decât parțial realităților cognitive puse în evidență de date recente de cercetare. Dar ce importanță are, atâta vreme cât există memorie involuntară? Şi de ce ar trebui să renunțăm la prestigiul literar al madlenei?

N-aş fi scris atât de mult despre madlenă, dacă nu aş fi fost curioasă să înțeleg mecanismul psihologic al amintirilor involuntare. Şi asta pentru că, citindu-l pe Jim Fergus, am simțit că mărgelele amintite au funcționat ca

madlena. Şi nicidecum brusc. Ci, mai degrabă, ca nişte adieri care pregăteau acele momente pe care psihologii le numesc *flashbulbs*.

Acesta este motivul pentru care încerc să scriu despre prietenia mea stranie cu Pusi Cocea, un episod trecut din viața mea. Un episod de la care a trecut cam tot atâta vreme câtă a trecut între călătoria lui Paddy Fermor şi scrierea cărții lui.

Atât Chrysis, cât şi Pascin mi-au amintit de această prietenie şi de timpul petrecut împreună. Existau, în timp ce citeam, asocieri mentale, dar nu mă gândeam să le dau importanță. Însă, treptat, ele s-au impus. Chrysis era artistă, pictoriță, a fost prietenă cu Pascin, Pascin a pictat-o pe prințesa Diana Ghica, această prințesă a fost bunica lui Pusi Cocea, iar Pusi mi-a povestit despre ea şi despre mama ei, Gina, fiica prințesei.

Pot să mai adaug unele aspecte care au născut asociații. Pusi este şi ea artistă, este sculptoriță, Pascin era frate cu al doilea soț al bunicii ei, Chrysis s-a măritat cu un negru din Martinica, Pusi la fel, cu un negru din Sudan, Chrysis s-a izolat, părăsind lumea artistică ce o fascinase în tinerețe, Pusi la fel, s-a mutat în casa tatălui ei, părăsind iureşul şi verva balcanică ale Bucureştiului.

Fireşte, există şi deosebiri, nu există persoane identice şi nici nu vreau să sugerez că Pusi ar fi o versiune a lui Chrysis, ci doar că am simțit unele apropieri. Chrysis n-a avut copii, tatăl ei nu semăna deloc cu tatăl lui Pusi, Chrysis nu a rămas orfană timpuriu, ca Pusi.

Nu mai țin minte când şi cum ne-am cunoscut. Poate la începutul anului în care, vara, am mers împreună la mare. Două femei tinere cu patru copii. Unul al meu, de aproape trei ani, şi trei ai ei, mulatri, înşiraţi ca vârstă, două fetițe şi un băiețel, cu un an mai mare decât fiul meu.

Eu lucram la academie. Îmi plăcea mult cercetarea şi citeam ca să umplu golurile din facultate. Nimeni nu mă controla, libertatea minții nu poate fi încălcată. Ea avea altceva, libertatea trăirilor dincolo de orice, chiar şi de profesie. Am crezut că această deosebire dintre noi se datorează istoriei personale a fiecăreia şi anilor de formare profesională. Este adevărat, însă doar într-o oarecare măsură. Eu trăiam într-un fel, ea trăia într-un fel cu totul diferit.

Țin minte că tatăl meu a aflat la un moment dat că mă văd cu Pusi, că-mi este prietenă. El avea încredere în felul meu de a-mi alege prietenii, în felul în care gândeam binele şi răul. Ştia că, încă de copilă, mă înfruptam din lecturi mai puțin convenționale, dar nu-mi purta de grijă.

Odată, în anii de liceu, a venit să vadă ce fac, eu având a doua zi o teză de dat; m-a surprins citind un foileton deocheat din seria „Femei celebre”. Tocmai citeam viața Teodorei, împărăteasa bizantină, soția lui Iustinian. Citeam despre originea umilă a Teodorei, despre tatăl ei, care îngrijea urşi la un circ, despre faptul că cerşea în preajma circului, că era orfană de mamă, ajungând până la urmă, când a mai crescut, să fie prostituată. Dar era frumoasă şi îndrăzneață. Aşa a început să apară la reprezentații de circ în scene îndoielnice.

Ajunsesem la un pasaj în care erau descrise scenele ei, insistându-se pe cel mai de succes număr pe care-l prezenta. Se aşeza pe scenă pe podea, îşi sufleca fusta, îşi desfăcea picioarele, fiind goală, şi o gâscă îi ciugulea boabe, probabil de grâu, din zonele intime expuse la vedere. Ceea ce făcea Teodora producea delirul şi plăcerea uriaşă a spectatorilor.

Ideea, indirect sugerată în cărțulie, era că purtările şi lipsa ei de jenă, uşurința de a se expune indecent, toate dând de înțeles că era pricepută în a cuceri bărbații, mai târziu au făcut ca ea să-l cucerească chiar şi pe împărat. Iustinian a luat-o de soție, a iubit-o foarte mult, ea devenind o persoană foarte puternică şi influentă. Tocmai contemplam poza ce reprezenta scena aceasta, când a

apărut tatăl meu. Am închis rapid cărțulia, aşa că el nu a văzut ce citeam, ci doar coperta, pe care „Femei celebre” era scris cu majuscule, foarte colorat, ştiind, ca şi mine, că este o colecție dubioasă. M-a întrebat de teză, mi-a spus să nu pierd timpul şi n-a zis nimic altceva. I-am promis că o să iau un zece şi chiar l-am luat. La acea vreme, habar n-aveam că în pictură şi sculptură Leda şi lebăda a fost o temă care a inspirat artişti foarte mari. Tablouri cu Leda, nud, sedusă şi violată de o lebădă sunt destule. Corect ar fi lebădoi. Cred însă că „lebădă” nu are genul masculin.

Tatăl meu, aflând că sunt prietenă cu Pusi, cum am spus, m-a întrebat ce apropieri există între mine şi ea, fiindcă nu vedea potriviri între noi, ea era din lumea artistică. Nu mi-au plăcut vorbele lui. I-am răspuns sec cam aşa: „Ea este o versiune imposibilă a mea, eu nu aş putea fi niciodată ca ea, nici să fac şi să gândesc ca ea, şi pentru asta, pentru că este atât de diferită de mine, o admir, îmi place de ea, îmi place compania ei”.

Ne vedeam foarte des în timpul săptămânii şi, bineînțeles, mai mult şi cu copiii la sfârşitul săptămânii. Locuia aproape de institutul meu şi dacă o luam pe o scurtătură, pe la biserica Sfinții Voievozi, ajungeam la o benzinărie pe Calea Griviței şi, apoi, imediat la ea.

Întâlnirile noastre aveau ceva ritualic, drumul până la ea avea şi el părți de ritual vizual. Lângă biserică, într-o curte cu o poartă de grilaj de fier, vedeam mereu bălăbănindu-se de pe un picior pe altul un băiețel mongoloid pe care cine-l îngrijea îl scotea la aer. El se uita prin grilaj la trecători. Era vesel, cu o privire tâmpă, dar senină, chicotea şi scotea nişte sunete neinteligibile, cu o expresie puțin perversă a feței, ca şi când simțea că face ceva interzis. L-am văzut cum creşte şi la un moment dat nu-i mai dădeam atenție. Făcea parte din decor. Într-o toamnă, după o lungă vacanță la mare, l-am văzut aproape adult, pătrățos ca alură, uşor buhăit, îmbrăcat într-un costum de stofă demodat, probabil nepurtat de multă vreme, care altfel ar fi zăcut într-un şifonier. M-a întristat mult vederea lui.

Ea locuia într-un bloc mic, probabil cu două etaje, la demisol. Apartamentul era spațios. Camerele din față aveau ferestre care dădeau la stradă, pe unde trecea un tramvai, şi de aceea adesea erau stropite de noroi când ploua sau când se topea zăpada. Îi dădeam dreptate că era inutil să le spele, pentru că se murdăreau imediat. Alte ferestre din interior dădeau în curtea interioară a blocului, unde se jucau copiii şi unde se găsea şi o băncuță de lemn. Am stat uneori pe ea, aşteptând-o să vină acasă, ea

neştiind niciodată cât este ceasul, trăind în afara timpului, doar după lumina de afară. Adică era fie ziuă, fie noapte. Nici n-am văzut-o vreodată cu ceas la mână. Se întâmpla să întârzie chiar când ştia că vin la ea. O vedeam venind, planturoasă, voluptoasă, cu capul în nori, liniştită, nevinovată, mulțumită, de la piață. Inutil a-i reproşa ceva.

Când ne vedeam, trăncăneam verzi şi uscate. Mă gândesc acum la această expresie. Cred că verzi înseamnă întâmplări recente, trecutul imediat, iar uscate, alte lucruri, amintiri, vorbe despre alții, despre haine, despre copii. Oricum, ea avea un psihic exotic, greu de verbalizat.

Mă aştepta mereu trântită în pat, ca o odaliscă, acoperită cu ceva, într-o rochie care putea fi orice, rochie de casă sau cămaşă de noapte. Stătea în pat ca şi cum era un tablou.

Când pleca de acasă, îşi punea o rochie sau ceva mai gros dacă era frig şi se ruja. Doar atât. Îi plăceau mult parfumul de mosc şi de santal şi rujul de culoarea cărnii de vită. I se potrivea foarte bine. Buzele ei erau uşor cărnoase şi acea culoare de ruj nu te ducea cu gândul la o vopsea pusă peste buze, ci chiar la carnea şi pielea naturală ale buzelor. N-aş fi văzut-o niciodată cu un ruj de un roşu aprins, țipător, ca şi cum buzele ar fi însângerate, ca şi cum te-a muşcat un lup de gură.

Habar n-am ce impresie mi-a făcut când am văzut-o prima oară, dar ştiu că mi-au plăcut ochii ei. Ochi albaştri cu ceva gri, un fel de gri, deloc acel albastru al cerului, sclipitor, cum vezi în cărțile poştale ilustrate. Mai degrabă, ochii ei erau de un albastru profund, prăfuit viu de un cenuşiu care nu-i fura albăstreala, ce pare adesea artificială. Cineva zicea că albastrul de Prusia este o culoare frumoasă. Şi mie îmi place. Albastrul postavului, uşor rustic, al uniformei de milițian în comunism mi se părea foarte frumos.

Nu are sens să spun mai mult. Poate să adaug ceva despre corpul ei. La început mi s-a părut grasă. Corpul era unduios, voluptuos, de clepsidră, dar avea oasele foarte fine, încheieturi delicate, de țigancă, o talie neobişnuit de subțire şi sâni ca de doică. Ca s-o necăjesc, ea mergând lent, uşor legănându-se, îi spuneam că arată ca un transatlantic pe mare. E drept, mi-a spus că a fost mereu durdulie, că la naştere a avut 5,4 kg. Era şi pofticioasă, fără să pară însă lacomă.

Când era copil era nestăpânită. Odată, spunea ea, era la masă şi pe un platou se afla o găină prăjită; ea nu a aşteptat să i se pună în farfurie o bucată de carne, ci s-a repezit şi a înfăşcat găina, trăgând-o în farfuria ei.

Mai lacomă părea când vedea dulciuri. Nu prea se găseau dulciuri care să te facă să pofteşti la ele. Nici ciocolată nu se prea găsea. Cu oarecare noroc şi cu prieteni în străinătate, puteai avea ciocolată şi uneori Nutella, pentru copii.

Odată, la mare, la Vama Veche, ea stătea cu copiii, în camera din față a corpului de clădire al gazdei noastre. Era partea construită din ziduri de cărămidă, despre care am să mai scriu. În acea cameră exista o mobilă sumară, paturi mari, un şifonier, şi el mare, o ladă de ținut haine şi poate un scaun. În cameră se dormea, nu se stătea. Camera avea o mică terasă la intrare. Acolo se stătea seara, iar copiii se jucau în curtea mare cu o fântână în mijlocul ei.

Odată o căutam şi n-o găseam nicăieri. Atunci m-am dus în cameră şi nici acolo nu era. Nu ştiu ce mi-a venit şi am deschis şifonierul – gazda noastră, Matriona, îi zicea dulap –, deşi ştiam că e gol. Matriona îl golea pentru chiriaşi. Spre stupoarea mea, ea stătea în fund, cam chircită, şi lipăia în extaz un borcan cu Nutella, probabil adus de Teta. Când am văzut-o, borcanul era aproape gol. Mi-a spus râzând, cu un aer nevinovat, cu o şoaptă de fetiță, parcă mai degrabă şuşotind complice, că se

săturase să se sacrifice pentru copii şi că dacă nu se băga în şifonier nu avea cum să mănânce Nutella.

Am învățat de la ea să mă uit la culori. Nu cred că exista vreo culoare care să nu-i placă. Pentru ea, fiecare culoare avea lumea ei. Gândea în nuanțe, nu în culori fixe.

Cele mai frumoase erau algele şi ierburile aduse din adâncurile mării de valuri pe mal şi pe plajă. Ne minunam de nuanțele algelor, dar mai ales ale ierburilor umede, care-şi schimbau culorile când soarele le usca. Puteai să-ți dai seama ce oră este doar uitându-te la alge şi ierburi, la cât de umede sau de uscate erau de la soare. La un moment dat dădusem în patima tricotajului, dar ațele pe care le găseai de cumpărat erau atât de departe de ceea ce vedeam pe malul mării. Două lumi diferite, ca şi cum se confrunta ceva mort cu ceva viu. Natura dădea cu tifla comerțului.

Cei trei copii ai ei erau mulatri. Ea mi-a spus că au culori diferite ale pielii. Evident, m-am mirat. Mi-a spus că Nayla, fetița cea mare, primul ei copil, are pielea de un negru albăstrui. Cealaltă fetiță, Terra, are un negru ca *terra cotta*, cu un amestec de ocru şi maroniu, un negru mai cald, iar Grigore, cel mic, are un negru care dă în oliv. Avea dreptate, m-am uitat atent şi am văzut ce vroia să spună. Toți aveau nişte ochi negri, negri, dar cu un ceva

vag maroniu. Poate că şi mama ei, Gina, o ființă foarte ciudată, fusese impresionată de culori. Extravagantă cum era, îşi vopsea unghiile în culori diferite. La fiecare deget avea altă culoare. Şi asta într-o vreme în care vopsitul unghiilor cu roşu era ceva cam neobişnuit, ceva îndrăzneț. Dar ce să vorbim despre unghii de culori diferite? A fost cu siguranță o avangardistă.

La piaza rea, Stoiana

La nu mult timp după ce ne-am cunoscut, când a venit vara, ne-am hotărât să mergem la mare. Puteam să-mi iau un concediu mai lung, aşa că ne-am gândit să stăm aproape două luni, până spre începerea şcolii.

Eu vroiam să mergem la Vama Veche, ştiam locul, mai fusesem cu ceva vreme în urmă acolo, iar ea îl ştia pentru că prieteni de-ai ei veneau des în sat. Dar cred că ea nu fusese niciodată. Eu fusesem cu mama primului meu iubit şi stătusem la Stoiana. Asta era gazda pe care o vroiam pentru că o cunoşteam.

Am impresia că, în prima vară când am fost împreună, ea şi copiii ei au stat într-o casă peste drum de Stoiana. Mie-mi plăcea mult casa Stoianei, dar nu prea mult de Stoiana.

Casa era puțin ascunsă de şoseaua care ducea la graniță, era mai aproape de mare, ca şi casa Matrionei,

unde am stat împreună apoi ani de-a rândul. Şi Stoiana avea un gard de pietre, cam cum sunt pretutindeni în Dobrogea, care despărțea curtea de un câmp de ciulini şi buruieni, de plante mici, sălbatice, la fel ca toate casele care dădeau spre plajă. La poartă avea o piatră şlefuită de mare, uriaşă. Mă întrebam de unde o fi luat-o. Era şi frumos pusă, sprijinită de gardul de pietre. Puteau sta pe ea binişor două persoane. Însă doar seara, pentru că ziua, când era soare, era atât de fierbinte, încât n-o puteai atinge. În plus, stând pe ea, erai cu spatele la mare şi cu fața spre o altă casă. Stoiana nu stătea niciodată pe ea, ea umbla mereu prin curtea ei mare. Mai era o poartă în fundul curții, pe care când ieşeai erai chiar pe câmpul sălbăticit, după care erau plaja şi marea. De acolo, plecai la plajă.

În curtea casei, destul de mare, erau viță-de-vie, copaci şi flori. Nalbe înalte, deşirate, cu florile ca nişte pâlnii fie viu colorate, fie pastelate, pe care le vezi peste tot în locurile unde florile sunt udate doar de ploaie. Avea şi copaci, pruni scofâlciți de căldura înăbuşitoare, cu prune mici, smochinite, uscățive, dar dulci, corcoduşi, şi ei sfrijiți, cu frunze care se încăpățânau să fie verzi.

În fundul curții, Stoiana avea o bucătărie de vară şi alături de ea o masă lungă de lemn, paralelă cu gardul de

piatră, umbrită de câțiva pomi. Printre frunzele lor se zărea marea, care sclipea argintiu în soare ziua şi fremăta mereu cu valurile ei leneşe după-amiaza. Într-una din şederile anterioare la Stoiana, la un moment dat m-am aşezat la masă, în curte, cu fața spre mare, privind marea printre pomi, simțind-o. Venisem cu o persoană oarecum în vârstă, care mi-a spus să schimbăm locurile, să stau eu cu spatele la mare pentru că, fiind tânără, o voi mai vedea şi auzi. Se referea la diferența de vârstă. De atunci, când văd marea de aproape mă gândesc la ea.

La Stoiana era bine, eram aproape de mare, ascunşi de sat şi de şosea. Aproape de natură, departe de lume. Marea era decorul vieții.

Când am venit, Stoiana nu mai era la fel de serviabilă ca pe vremuri, eu nu eram importantă, cum erau cei cu care fusesem înainte. Venisem cu un copil şi cu cineva cu copii mulatri. Dar nu ne-a refuzat, banii contează oricum.

Stoianei nu-i plăcea să-i intri în bucătărie ca să găteşti ceva. Ea gătea şi cu asta basta. E drept că, dacă-i vedeai mutra, nu mai aveai chef să faci nimic şi renunțai chiar şi să-ți faci o cafea. O îmbunai doar întrebând-o dacă bea şi ea o cafea.

Mai complicat era cu copiii, mă refer la cei mici, cărora trebuia să le cumpărăm câte-o oală de noapte pentru că singuri nu se puteau descurca la toaleta din curte.

Aşa că dimineața luam oalele de noapte şi copiii, îi puneam pe ele şi ei stăteau pe treptele pridvorului care ducea la camere, la o distanță destul de mică unul de altul. Arătau ca nişte decorațiuni de la intrarea într-o locuință. Mici sculpturi animate, ca nişte ghivece vii. Sau ca piticii de grădină din gips. Ne-ar fi plăcut să stea aşa, înfipți în oală ca nişte ficuşi mici, toată ziua, să ne lase în pace, dar începeau să ceară de mâncare chiar în timp ce erau pe oală.

Pusi, în indiferența ei cronică, nu se agita, găsise o soluție. Nu ştiu dacă să spun indiferență, mai degrabă aş spune nepăsare. Dar o nepăsare primăvăratică, mai primăvăratică decât primăvara însăşi, ar spune Iris Murdoch. Cumpăra kaizer, tăia o felie grosuță şi i-o dădea lui Grigore, care fremăta de bucurie când o vedea şi o trăgea prin dinți ca o greblă.

Eu nu eram de acord ca un copil să sugă kaizer dimineața, dar mă loveam de invidia fiului meu, care-l vedea pe Grigore atât de fericit. Ştia că nu-i dau kaizer şi atunci cerea biscuiți. Se ruga de mine şi, pentru că nu

putea pronunța „biscuiți”, spunea „bitele”. Pusi se amuza, zicea că sunt rea, că ar fi fost fericit să aibă şi el kaizer.

Grigore era bucuros, vioi, trăgea cu dinții de bucata de kaizer şi pe bărbie i se scurgea un râuleț de grăsime până spre piept. Când îl vedeam, îi spuneam lui Pusi că-mi amintea de filmul *Gervaise*, cu Maria Schell, făcut după Emile Zola. În film, Gervaise, o spălătoreasă disperată să supraviețuiască, având un soț alcoolic, dar fericită să-l aibă aşa cum era, reuşeşte să-şi facă nunta cu el, o nuntă mult dorită. Îl iubea. La petrecere, ea apucă cu greu să stea la masă, mănâncă un copan de găină, grăsimea copanului i se scurge pe bărbie, iar ea nu se şterge la gură, mănâncă, fericită, transpusă, iradiind. Ochii îi strălucesc de bucurie. Aşa arăta şi Grigore, cu ochii lui ca două măsline muiate în ulei.

Timpul se scurgea, şi ani la rând am trecut, în apropierea institutului meu, pe Calea Victoriei, prin fața palatului Cantacuzino, numit Muzeul „George Enescu”, a cărui scară de piatră de la intrare avea – şi mai sunt şi astăzi – doi lei, statui, aşezați simetric în dreapta şi stânga. Vederea lor, a acestei simetrii, mă ducea cu gândul la simetria celor doi copii mici, aşezați pe olițele de noapte în curtea Stoianei, în fața treptelor de la intrarea în camere.

Vara care a urmat am vrut să stăm tot la Stoiana, dar ea ne-a spus că nu are camere libere, aşa că ne-am dus la vecini, la Matriona. Curtea Matrionei era peste drum – un drum de pământ cu bolovani mici de piatră, de țară – de curtea Stoianei. Dădea şi ea la mare şi Matriona avea mult mai multe camere şi o grădină plină de viță-de-vie, flancată tot de corcoduşi, roşcovi şi pruni chirciți de soare. Matriona avea şi mult pelin şi izmă lângă pomii din curte şi mereu folosea izma la ceaiuri.

Curțile celor cu case care dădeau la mare semănau, numai mărimea lor le făcea diferite. Nu erau multe, doar trei: Stoiana, Matriona şi Bugiulescu. Restul se aşezaseră spre şosea sau de partea cealaltă a şoselei, într-un fel mai departe de mare. Ca să ajungi la mare, deşi distanța era mică, trebuia să traversezi şoseaua.

De la Matriona am aflat că Stoiana face farmece, că e piază rea, că aruncă cu blesteme aşa cum răsuflă şi că, ce mai una-alta, era bine că plecaserăm de la ea. Nu după multă vreme, ne-am dat seama că Matriona chiar credea ce ne spunea.

Una dintre preocupările Matrionei, la care ne-a antrenat pe noi, dar nu şi pe ceilalți care stăteau în gazdă la ea, era să ne ferim de maleficele acțiuni ale Stoianei, prin cele mai comice şi năstruşnice mijloace.

Înainte de a descrie nebunia în care ne-a atras Matriona ar trebui să spun că, de îndată ce ne-am instalat la ea, spre sfârşitul vacanței noastre, mi s-a întâmplat, şi nu era chiar un lucru rar, să-mi scrântesc o gleznă. Veneam cu toții de la 2 Mai, unde fuseserăm să mâncăm la singura cârciumă din sat. Era seară, dar nu se înnoptase. Nu era lumină pe drum, dar luna urcase pe cer şi lumina destul ca să vezi pe unde mergi.

Mergând pe ulița mică spre casa Matrionei, am călcat strâmb şi am ştiut imediat că nu-mi va fi bine. Poate că şi drumul era prost, denivelat şi plin de pietre. Am privit în jur şi, când să dăm colțul către casa Matrionei, am văzut-o la gard pe Stoiana. M-am gândit că e o simplă întâmplare.

Când am ajuns la Matriona şchipătând, ea s-a arătat foarte grijulie cu mine. Mi-a făcut o compresă cu ceva ierburi. Eu nu aveam la mine nimic, nici măcar un bandaj. Fără nici o reținere şi plină de compasiune, Matriona a adus nişte chiloți tetra, spălați, şi mi-a înfăşurat glezna cu ei. Am mers cu chiloții ei pe picior câteva zile. Până la urmă mi-au trecut şi durerea, şi umflătura. Şi poate că mersul cu picioarele goale, statul la soare, băile în apa mării, toate au contat.

Când i-am spus că am călcat strâmb, că umblu năucă, că am călcat pe un pietroi mare ieşit din pământ, că m-am

împiedicat de pietroiul acela – totul fiind adevărat –, Matriona m-a privit cu ochi neîncrezători. Cu o privire şireată, nu m-a lăsat deloc să mă învinovățesc. Vinovată era Stoiana. Ea mă blestemase şi când am văzut-o la gardul de pruni venise să-şi vadă isprava, să se bucure în toată răutatea ei de reuşita blestemului. De aceea era la gard. Glezna mea umflată era încă o o izbândă a Stoianei, iar noi, cei care stăteam la Matriona, nu trebuia să fim în preajma ei. Adică noi nu eram decât victime colaterale. Ținta era Matriona. Şi dacă nu era ea, am fost eu, iar în locul meu putea fi altcineva, dar trebuia să fie cineva din curtea Matrionei.

În altă lume sunt alte reguli

Viața cotidiană la Bucureşti se scurgea cu mici libertăți şi reguli impuse de acele vremuri. Dar, peste iarnă, de undeva de nu prea departe, simțeam că vine vara, cu alte libertăți, alte reguli, alt fel de a trăi. Intram în altă lume.

Totul începea când intram în curtea Matrionei. Când ne tocmeam pentru camerele libere, acceptând orice ne oferea ea. Cu mâncarea o scoteam la capăt, Matriona făcea castroane întregi de cartofi prăjiți, uneori ciorbe bune, carne, fie şnițel, fie prăjită, pilaf de orez cu pui, clătite, totul mai mult pentru copii decât pentru noi.

Matriona muncea mult, ori era la bucătărie, ori spăla rufe, ori trebăluia în curte, dar seara, fără nici o abatere, aveam de îndeplinit cu ea un ritual.

Totul se petrecea când seara bătea spre noapte, înainte de a-i culca pe copii, pentru că şi ei participau la ritual. Ritualul avea două părți, fiecare cu un anumit scop. Mai întâi trebuia să împiedicăm cucuveaua să cânte sau, dacă totuşi cânta, cântecul ei nu trebuia să aibă nici un efect asupra noastră. Nu ştiam unde era cucuveaua, undeva pe-aproape, poate pe casa Matrionei, poate pe a vecinului. Fiind destul de întuneric şi pomi între case, era greu să identifici locul exact.

Matrionei îi plăcea să creadă că pasărea nu era pe casa ei. Cucuveaua, cum bine se ştie în folclor, este prevestitoare de moarte. Se pare că în toate superstițiile din Europa cucuveaua este asociată cu moartea şi, ca atare, nu e iubită. Ea este un sol al morții.

Noi ne adunam în curte, aşteptam să vină Matriona, ca un maestru de ceremonii. Ne aşezam cât mai aproape unii de alții şi recitam în cor ce ne învățase Matriona. Un fel de anti-blestem. În versuri simple. Atmosfera era magică. Urmăream acele clipe scurte când ziua se varsă în noapte, clipe de semne, de chemări ascunse, de miracole şi

mistere. Înserările au ceva din frumusețea unor halucinații.

Când, golită de soare, noaptea înghițea lacom totul şi marea era întunecată, doar luna ne lumina. Se mai simțea căldura zilei când ne apropiam de pietroaiele din curte, de gardul de pietre inegale ca mărime, dar perfect potrivite una în alta, iar frunzişul copacilor lăsa să se vadă bucățele de lună şi bolta cerului împodobită de stele. Totul părea magic. Parcă şi noaptea care îşi vestea singură apropierea era cu noi. Țârâitul ascuțit şi insistent al greierilor se făcea auzit, pentru că totul în jurul nostru se liniştea.

Când această parte de ritual se încheia, urma partea a doua, mai complicată într-un fel pentru că avea ceva clandestin. Nu trebuia să ne vadă nimeni.

Noi două, mamele, trebuia să aducem fiecare oala de noapte folosită de copii, plină cu urina strânsă peste zi sau chiar şi cu cea din noaptea dinainte. Matriona venea cu oala ei de noapte, plină. Ne duceam la poartă, o deschideam şi dădeam ocol gardului de pietre, turnând urina pe lângă el astfel încât să nu lăsăm vreun loc neudat. Matriona spunea ceva, mai degrabă bolborosea, iar când termina, noi toți, inclusiv copiii, trebuia să ne rugăm să nu vină spiritele rele de la nimeni şi, bineînțeles, de la Stoiana. Să fie totul bine.

Aruncând cu pipi pe lângă gard, Matriona spunea că spiritele rele nu au cum să intre în curte şi de acolo în casă. Această parte a ritualului dura mai mult. Nouă ne plăcea. Copiilor li se părea o expediție secretă, plină de mister. Matriona ne-a spus că odată, fiind foarte obosită, a uitat să țină acest ritual. Avea şi atunci gâşte în curte, care dimineața se duceau pe câmpul din apropiere, iar seara veneau în curte, căci poarta era lăsată deschisă, şi se culcau într-un loc al lor.

Când s-a sculat dimineața, a văzut, pe când deschidea poarta ca ele să plece, că gâştele parcă se mişcau aiurea. Când le-a privit mai atent, a observat că li se întorseseră labele invers şi, deşi se îndepărtau, lăsau urme ca şi cum veneau. Oricum, mersul lor era tare greoi. Mergeau cu fața spre câmp, dar cu picioarele spre curte. Ne-a spus că asta era isprava Stoianei, care îi făcuse farmece, chemase spiritele rele s-o ajute să-i facă rău Matrionei şi spiritele intraseră în curte şi se duseseră la păsări. Toți cei care locuiau în Vama Veche aveau gâşte, iar cei ale căror curți dădeau spre câmp aveau chiar foarte multe. Ritualul Matrionei o ferea de intențiile malefice ale Stoianei.

Pusi s-a amuzat foarte tare când Matriona a descris cum mergeau gâştele şi a propus ca acest blestem să fie folosit de cei care fugeau pe mare în Turcia. Lăsând urme

ca şi când ar fi venit, ei nu puteau fi reperați de grăniceri. Se vorbea atunci mult despre faptul că unii încercau să fugă în Turcia noaptea, cu mici ambarcațiuni. Pusi mai spunea că un copil sau copiii unei rude a lui Amin aveau picioarele la fel, că ar putea fi o boală.

Localnicii se obişnuiseră cu grănicerii. Erau tineri şi cam speriați, mai ales când patrulau noaptea. Ziua îi vedeai mergând pe cărarea şerpuită, pe faleză.

Odată ne-am plimbat pe faleză şi ne-a prins înserarea. Când se lăsa seara, faleza, câmpul şi plaja erau pustii. Ne-am încrucişat cu un tânăr grănicer, care ne-a aruncat o privire aspră şi ne-a întrebat ce căutăm la ora aceea pe faleză. Era instruit să fie bănuitor şi certăreț. Pusi l-a privit ironic, cu o figură totuşi neutră, şi i-a spus că vrem să fugim în Germania. Grănicerul nu se aştepta la un asemenea răspuns, a fost de-a dreptul şocat. Amuțise de surpriză. Pusi, atunci, l-a întrebat: „Unde naiba să fugim două femei cu patru copii?”.

I-a povestit Matrionei, la întoarcere, cum ne-a interpelat grănicerul. Ea ne-a spus că bieții soldați tineri erau moldoveni; moldovenii nu ştiau să înoate. Pe dobrogeni, spunea ea, nu-i lăsau să facă armata pe lângă locul lor de casă. Ca şi cum ar fi putut fugi! Paza era foarte

strictă, pentru că Vama Veche este la un kilometru de granița cu Bulgaria, iar țărmul mării continuă la bulgari.

Ni s-a mai întâmplat o dată să avem de-a face cu grănicerii. Ne duseserăm să ne plimbăm chiar pe şosea, spre vamă, unde era punctul de frontieră. Drumul era pustiu, nimeni, nici chiar ziua, nu se plimba pe şoseaua spre vamă. Cu noi era şi Ion Biţan. Nu vroiam să ajungem la vamă, ne plimbam aiurea, fără o țintă. În dreapta drumului erau câmpuri nemărginite de floarea-soarelui, iar în stânga era câmpul sălbăticit şi se vedea marea. Am intrat toți în lanul de floarea-soarelui şi am furat, rupând cu greu partea cu semințe coapte, umplându-ne buzunarele. Nici n-am ieşit bine din lan, fericiți de aventură, că ne-a oprit un soldat cu puşca pe umăr. Ne-a ordonat să-l urmăm la punctul de armată al graniței. L-am urmat gândindu-ne că nu trebuia să furăm semințe. că de la semințe ni se trage totul.

Eu eram speriată rău. Biţan era sobru şi se gândea că trebuie să fie aşa pentru că era singurul bărbat dintre noi. Se vedea că nu-i convenea situația în care ne aflam. Pusi nu se omora cu firea. Ca de obicei, indiferența ei cronică o ajuta să nu dramatizeze situația. Nici unul dintre noi, cei mari, nu avea nici acte, nici bani. Copiii habar n-aveau ce era cu noi şi ce se întâmpla.

La postul de poliție erau mai mulți militari. Cu greu, mărturisind că am furat, că nu ne-am ascuns în lan, împingând în față şi copiii, care vroiau semințe, ca pretext, după un interogatoriu nu prea scurt, ne-au dat drumul. Le-am povestit cu amănuntul unde locuiam, la cine, cum îi chema pe localnici, când am venit, când plecam. Pe ei îi interesa de ce am intrat în lan. Să ne ascundem? Cred că s-au convins că doar semințele erau de vină pentru că nu aveam nimic cu noi. Aveam patru copii, doi chiar mici, şi nimic de mâncare.

Acasă, Matriona ne-a spus că unii trec granița noaptea şi ziua se ascund în lanuri; floarea-soarelui fiind înaltă, ca şi porumbul, era un loc bun de ascunziş. Se zvonea că lumea îi ascunde, nu-i dă pe mâna miliției şi armatei, dar că au fost şi amenințări, de frică probabil, care au dus la crime. N-am înțeles unde fugeau, dar sigur aveau ei nişte planuri, fie că erau români, fie că erau bulgari.

Camera din față

Oamenii îşi povestesc tot felul de bazaconii, de întâmplări. O să amintesc de minunatele bazaconii ale Matrionei. Şi eu, şi Pusi eram cam nepăsătoare la confortul domestic. Traiul zilnic nu era supus unor aşteptări nerealiste. Mersul la mare în vacanță ne-a făcut să ne înțelegem. O fi lene, o fi adaptare, ce-o fi?

Matriona era şireată. A văzut de la început că nu suntem pretenţioase, nici arţăgoase. Ne-a citit repede şi ne-a oferit mereu camere nu foarte confortabile, cu paturi obosite, în care când te culcai scârţâiau arcurile sau, dacă nu erau arcurile, erau saltele cu goluri şi umflături. La uşă aveam perdele de tifon murdărite de muşte. Tifonul înşirat pe o aţă atârna, nu era deloc întins bine, lăsând goluri pe unde intrau ţânţari şi muşte. Dar ce conta? Noi doar ne culcam acolo şi noaptea se liniştea şi muştele.

Casa Matrionei avea, chiar la intrarea în curte, un corp de camere cu pereţi de zid, de cărămidă, care se continuau cu camere mai pricăjite, în stil vagon. Fiecare cameră avea intrarea ei, direct din curte. Multă vreme eu am stat fie în ultima cameră a acestei prelungiri, fie vizavi, într-un fel de cabană mică, lipită de bucătărie. Când am stat în acea prelungire de camere eram vecină cu Pusi, apoi stăteam, cum am spus, vizavi.

Cum intrai în curte, casa avea o primă cameră grozavă. Era mare, avea geamuri care dădeau spre nişte smochini cam sălbatici şi pomi care făceau umbră. Se intra în ea pe nişte scări de ciment, dând într-o mică terasă acoperită, cu o uşă care se deschidea în cameră. Într-o vară, camera fiind liberă, Pusi a stat puţin timp în ea. Era, cum s-ar zice, chiriaşul cel mai bine plasat. Era camera în care am

găsit-o lipăind Nutella. Terasa acoperită avea o latură care dădea spre mare şi alta care dădea spre curte. Marea se vedea minunat de acolo. Era singurul loc din care vedeai marea. Era o privelişte minunată. Vedeai depărtările câmpului nesfârşit cu linii irizate de soare sau de blândeţea luminii în amurg, colinele mici, semănate cu ierburi arse şi ciulini băţoşi, cu florile lor de un albastru violaceu.

Toate celelalte camere dădeau în curte. Când Pusi a stat în acea cameră, ne aşezam seara pe terasă. Cred că, fiindcă era acoperită, avea un aer intim, iar această intimitate combinată cu cele două deschideri îi dădea un farmec teribil. Stăteam acolo după-amiaza târziu, vorbeam, mai aruncam o privire spre copiii care se jucau, spre cei mici mai mult, ca să nu o ia razna, să iasă din curte. Asta se întâmpla, cum spun, spre seară, când ne întorceam de la plajă şi era încă lumină şi după ce mâncam, pentru că la plajă nu aveam ce să mâncăm.

Pe terasă, mâncam seminţe fără oprire şi priveam câmpul şi marea. Eram contemplative. Când în jurul tău este atâta frumuseţe, ce rost are să vorbeşti? Pare că vrei să intri într-un decor, ca un obiect inclus, să umpli un gol al peisajului lumii, al vieţii. La un moment dat am hotărât să scuipăm cojile de seminţe direct pe jos, ca să nu ne mai

obosim să ducem farfuria cu coji la gunoi. Matriona, venind la noi întâmplător, ne-a găsit cu cojile ajungându-ne aproape de glezne. Hotărâserăm să le măturăm. Era atât de simplu!

Rareori se întâmpla să plouă. Cerul se făcea fumegos, pregătindu-se de ploaia de noapte. Norii erau verzi, de parcă ar fi fost vopsiți, înghițind până la urmă toată lumina. Asta după ce terminam ritualul de seară. Odată, un pictor, să zic amic al lui Pusi, dar e prea mult, cred, a venit în vizită tocmai pe o zi ploioasă. Stăteam cu toții pe terasă. El venise cu fiul lui, cam de vârsta lui Grigore şi a fiului meu. Nu ploua, dar era vremea a ploaie şi plouase dimineață. Ne-am luat cu vorba şi am lăsat copiii mici, băieții, să se joace, să alerge prin curte. La un moment dat, a venit un bărbat cu o falcă-n cer şi una în pământ, să ne spună că maşina lui parcată cam în dreptul casei noastre nu mai mergea şi că-i văzuse pe copii pe lângă ea. Aşa au început interogările şi am aflat că cei trei băiețaşi, cu degetuțele lor fine, delicate, desfăcuseră la roțile maşinii nişte şuruburi de ventile sau cam aşa ceva. A urmat o investigație amănunțită a câmpului din jurul maşinii şi cred că am găsit şuruburile. Adult fiind acum, Grigore, într-o conversație telefonică, mi-a adus aminte de acea întâmplare, mai importantă în cronologia năzbâtiilor

lui de copil mic decât pentru mine, dar rămasă în mintea mea ca o amintire din care am ieşit şifonată de vecini, căci noi, eu şi Pusi, rămâneam acolo, iar pictorul pleca cu fiul lui nemânjit prea tare de conflicte neaşteptate.

Nu aveam lumină electrică, aşa că, atunci când vremea era frumoasă, puteam sta târziu, luna lumina bine, ca un felinar uriaş, iar dacă vremea era închisă stăteam la lumânare. Copiii se culcau devreme, adormeau repede şi nici noi nu ne culcam prea târziu. Ne simțeam bine pe terasă. Eu făceam drumuri prin curte ca să văd dacă fiul meu doarme. Pentru Pusi era simplu, din terasă intra direct în camera de dormit.

Ne-ar fi plăcut să stăm mereu în camera din față. Să privim marea, atât de schimbătoare, şi lumina soarelui îmblânzită după-masă. Uneori, când briza era mai puternică, ghemotoace mari de scaieți se rostogoleau năuce pe câmpul cu buruieni şi ciulini din fața curții. Această vegetație uscată de căldură, din care răsăreau răzleț mici plante aproape gălbejite, se împuțina treptat, lăsând loc nisipului, care devenea învingător spre malul mării. Doar nisipul fără nimic viu câştiga lupta cu viața. Câmpul, privit de pe terasă, era ca o acuarelă monocromă, dar, dacă priveam cu atenție, când ne plimbam spre faleză vedeam mici, foarte mici floricele galbene printre vânjoşii

ciulini cu ghimpi şi flori violacee, atât de mătăsoase. Nu erau petale, ci nişte fire fine. Ciulinii păreau stăpânii câmpului, de ocolit indiferent dacă erai încălțat sau desculț.

Pusi n-a stat prea mult în camera din față, pentru că acea cameră era dată cuiva şi Matriona a mutat-o într-una din camerele adăugate. Deşi regretam terasa, era un avantaj, camerele noastre erau mai apropiate. După ce s-a mutat, am văzut că în camera din față se instalaseră nişte snobi. Numai cât îi vedeai dimineața cum îşi frecau nescafeul te apuca antipatia. Suficienți în bunăstarea lor şi importanți, preocupați să simtă admirația celor pe care-i întâlneau în curte sau stând pe terasă, te făceau să vezi că doreau să se simtă superiori, că între ei şi restul celor din curte era o distanță socială apreciabilă. Distanță dată nu atât de bani, cât de lucrurile străine pe care le etalau.

Când am venit la Matriona, în vara ce a urmat, ne-a spus că cei care stătuseră în camera din față plecaseră în America. Probabil că legal, dar pentru Matriona era simplu. Ei fugiseră în America. Nu ştiu cum se întâmpla, dar, an de an, cei care stăteau în camera din față nu mai apăreau în vara următoare. Fugiseră în America, ne spunea Matriona. Pusi se amuza şi spunea să facem ceva ca să rezervăm camera din față şi aşa să ajungem şi noi în

America. Nu o rezervam, ştiam că vom găsi camere la Matriona şi că oricum nu ne lăsa să dormim pe drum. Era destinul, ne spunea Matriona. Nici eu, nici Pusi nu am ajuns în America. Avea ceva misterios camera din față? O forță a destinului?

Multe veri, într-una din camerele adăugate care dădeau în curte a stat un cuplu cu un copil. O fetiță cuminte, care niciodată nu a încercat să se apropie de copiii noştri. Bineînțeles că i-am studiat. Fără să o întrebăm ceva pe Matriona. Le urmăream mişcările prin curte, drumurile la bucătărie, intrările în camera lor. Se mişcau ca şi când nu exista nimeni în preajmă. Erau ciudați. El era un bărbat banal, dar frumuşel. Avea ceva de sas. Era blond, cu alură de sportiv, tăcut. Nu privea niciodată în jur. Avea ceva de robot. Ea era urâțică rău. Comună, o şatenă care trecea neobservată, nu-ți atrăgea deloc atenția. Parcă chiar nu vroia să atragă atenția. Când se mişca, când mergea de la bucătărie la cameră sau invers, se vedea că e şchioapă. Nu foarte rău, dar şchiopăta. Mersul ei, aplecat în față, privirea țintită înainte, evitând orice contact vizual cu cei din curte, determinarea mersului, de parcă avea ceva presant de făcut, felul în care traversa curtea ocolind fântâna, mereu la fel, ne-au făcut să o botezăm Devotata.

Soțul ei pleca dimineața, foarte devreme, poate că nu în fiecare dimineață, cu un rucsac în spate, la Mangalia. Pleca cu autobuzul, care mergea ca vai de el. Matriona ne-a spus că pleca la cumpărături, ca ea să le gătească ce vroiau ei. De obicei lua carne de pui sau de găină, unt, brânză. Aveau o pasiune pentru clătite, spunea Matriona.

Apărea încărcat, cărând rucsacul greu, şi când Matriona le gătea ea stătea toată ziua în bucătărie. Gătitul pentru ei îi lua o droaie de timp. Noroc că noi nu eram pretenţioşi şi nici ceilalți care stăteau la ea nu păreau a fi. Matriona ne spunea că le făcea cincizeci de clătite. E drept, nu mari, dar totuşi cam multe. Matriona se lăuda că face atâtea clătite numai dintr-un ou. Fetița cuplului ciudat avea vreo şapte ani, nu ieşea din cameră decât dimineața foarte devreme, cu părinții ei.

Nu i-am văzut niciodată când plecau sau veneau de la plajă şi nici pe plajă. Doar după-amiaza, mai târziu, când începea defilarea Devotatei cu farfurii şi cratițe de la bucătărie spre cameră. Nu aveam de ce să-i reproşăm Matrionei că nouă nu ne făcea multă mâncare, pentru că noi nu aveam materie primă, nu mergeam să facem cumpărături decât foarte rar. Ea ne încropea mereu ceva, mai ales cartofi prăjiți, macaroane cu brânză, ceva carne de la găinile ei, clătite, nu atât de multe.

Discuția mea cu Pusi despre Devotata şi familia ei se învârtea în jurul uimirii noastre privind comportamentul lor. Ce-i făcea, ne întrebam noi, pe aceşti oameni să pară că țin cu dinții de viață, de mâncare? Aveau o încrâncenare a supraviețuirii care ne uimea. Ne gândeam că poate pe el trebuia să-l numim Devotatul. Dar nu era aşa. Ea era cea care dirija corabia lor. Totuşi, ceva instinctual îi lega.

Mai târziu, când fiul meu mai crescuse, pe când ne întorceam dintr-o vizită de la o amică, o femeie care nu fusese frumoasă nici măcar când fusese foarte tânără, dar care era foarte devotată copiilor ei, mi-a spus ceva care m-a dus cu gândul la Devotata. Ceea ce mi-a spus el nu ne trecuse nouă, mie şi lui Pusi, prin cap. Fiul meu mi-a spus că femeile urâte sunt probabil cele mai bune mame pentru că maternitatea este simțită neconştient ca ceva nesperat, că în adâncul sufletului lor ele sunt recunoscătoare sorții că un bărbat s-a uitat la ele şi le-a făcut mame. Cu alte cuvinte, un bărbat s-a culcat cu o urâtă. Nu este un noroc? Pentru că nu e vorba numai despre maternitate, ci şi despre feminitate. Femeile intră în maternitate prin feminitate. Urâtele au intrat în patul bărbaților, dar mai corect este să spun că bărbații au intrat în patul urâtelor.

Putem vedea maternitatea ca pe ceva secundar, dar pentru urâte este ceva primar.

În camera din față, cum am spus, era o ladă mare în care Matriona ținea haine şi diferite lucruri, țesături, cearşafuri. Într-o după-masă, pe când Pusi stătea acolo, ne-a spus că vrea să ne arate ceva. Eram, fireşte, curioase. Aşa am aflat marele necaz al Matrionei.

Din ladă, ea a scos o pereche de pantaloni bărbăteşti, dintr-un postav, care păreau nepurtați. Ne-a spus că erau pantalonii de mire ai lui Vasile, bărbatul ei. A desfăcut pantalonii, care erau împăturiți, şi ne-a arătat furniturile lor, dintr-o pânză albă care susținea talia. Lângă brăcinari, cum spunea ea, adică acolo unde se închid pantalonii şi începe deschiderea pentru şliț, pe pânza albă erau cinci pete foarte mici, de mărimea unei gămălii de ac, de culoare întunecată, maronie. Matriona ne-a spus că fuseseră demult pete de sânge, pe care, bănuia ea, le făcuse croitorul, pentru ca Vasile să nu aibă copii. Erau farmece. Dar cine îi ceruse croitorului pantalonii ca să facă farmece? Nu se putea şti, pentru că acel croitor murise. Matriona susținea cu tărie că această vrajă duşmănoasă fusese făcută ca să nu aibă copii. Ăsta era marele ei of. Se gândise că poate croitorul fusese momit de un duşman sau poate chiar croitorul îi ura.

Şi ea, şi Vasile trăiau această nefericire. Încercase în multe feluri să facă copii. Ani de zile s-a necăjit. Cineva, odată, îi spusese să se aşeze pe un cazan cu aburi şi să stea pe el ca aburii să intre în corp şi astfel s-o ajute să se prindă copilul. Orice făcuse n-o ajutase.

Acum, fiind în vârstă, nu se mai gândea decât cui să-i lase toată averea ei. Avea o soră la Mangalia, de care era legată şi care avea copii. Vasile înhăma iapa lor, pe care o botezaseră Georgeta, şi pleca săptămânal la Mangalia, la sora Matrionei, ca să-i ducă pâine uscată şi resturi de mâncare pentru porc şi păsări. Matriona nu avea porc.

Ştiam când pleacă Vasile pentru că-l auzeam strigând din fundul curții, unde erau acareturile casei: „Hai, Georgeto, la plimbare!”. Grigore şi fiul meu alergau la Vasile şi el îi lua lângă dânsul, pe banca pe care stătea, şi-i plimba până la poartă sau puțin după ce ieşea din curte.

Mulți ani la rând, când Matriona era mai tânără, a mers cu Vasile la o mânăstire. Plecau cu căruța şi duceau cu ei vin şi țuică, păsări, ouă, porumb şi alte bunuri. Totul până la un moment dat, când un călugăr sau preot, cineva de la mânăstire, poate chiar duhovnicul lor, i-a propus Matrionei să-i facă sex oral.

Asta ne-a povestit Matriona într-o seară, stând cu noi la masa de lângă gardul cu corcoduşi din curte. Matriona

avea chef de vorbă şi venise la noi, aducând nişte ţuică făcută de ea. Era o ţuică foarte bună, pe care o lăuda şi n-o vindea nimănui. Nici vin nu vindea. Zicea că aşa-şi petrece iarna, într-o cămăruţă, cu foc în sobă, cu găinile ei, bând cu Vasile vinul şi ţuica făcute de ei. Când ne-a povestit, uşor ameţită de ţuică, despre bisericosul stricat, cum îl numea ea, era veselă, puţin ruşinată de mărturisirea ei, dar cu un aer complice. Eram trei femei, nici un bărbat cu noi, şi sunt sigură că dacă ar fi fost vreun bărbat nu ne-ar fi spus nimic.

După ce ne-a povestit întâmplarea de la mânăstire, a scos limba şi ne-a întrebat pe un ton tare scârbit şi nedumerit: „Cum să-mi ceară mie să-l ling acolo?”. Era convinsă că bisericosul stricat era chiar diavolul, deghizat şi ascuns printre oamenii bisericii. De atunci, Matriona a hotărât să nu mai calce la mânăstire, să nu le mai ducă nimic şi drumurile ei milostivoase au încetat.

Se vedea că Matriona fusese o femeie frumoasă. Trupeşă, dar plină de farmec. Spunea că este găgăuză, venită de foarte tânără din Basarabia. Avea o mutră, spuneam noi, de lipoveancă. Mereu cu o basma înflorată pe cap, cu cercei de aur atârnaţi la urechi, cu pielea albă aurită de soare, nişte ochi foarte albaştri şi un singur dinte în faţă. Rămăsese singura din Vama Veche care nu

avea lumină electrică. Noi am încercat s-o convingem să-şi facă viața mai uşoară, să-şi ia o maşină de spălat rufe, cearşafuri, căci avea şapte camere. N-a vrut în ruptul capului. De atâta spălat, între degetele de la mâini avea răni şi totdeauna când ajungeam la mare, la ea, îi aduceam cremă Jecolan ca să-i treacă rănile. Jecolanul ajunsese asociat cu mersul la mare.

Nepăsarea, o lume a plăcerilor nevinovate

Totdeauna m-am gândit că a petrece timpul cu cineva, mai ales în vacanță, este o probă de necontestat a unor potriviri cărora nu cred că le dăm prea mare importanță. Dar aceste potriviri sunt esențiale într-o relație, fie ea de amor sau de prietenie. Şi, de fapt, în orice relație asemănările fovorizează un grad de simpatie. Potrivirile se nasc spontan, uneori sunt simțite fără a face comparații în mod conştient. Oare țin de structura noastră? De acel eu solid pe care-l considerăm chiar persoana, ființa care suntem? Potrivirile nu se vorbesc, există, se simt, dar nepotrivirile sunt adesea arătate cu degetul, sunt reproşuri, iritări, nemulțumiri, ce devin frustrări, nefericiri, uneori despărțiri. Alteori ele sunt acceptate cu resemnare.

Cu Pusi la mare, în multele vacanțe petrecute împreună, s-au ivit potriviri nevorbite. Coboram la Mangalia din tren, cu bagaje, firește, și luam autobuzul care mergea la Vama Veche, trecând prin 2 Mai. Ajungeam obosiți, dar fericiți, pentru că începea pentru noi o viață nouă.

Matriona scăpa ușor de noi la venire, dându-ne cele mai pricăjite camere, știind că nu vom face nazuri. Mi-aduc aminte că abia îndrăzneam să-i cerem să schimbe cearșafurile, dacă ea n-o făcea. Odată, a venit la mine și mi-a spus că nu poate schimba cearșafurile pentru că sosiseră niște chiriași noi și le dădea lor cearșafurile curate. Mă gîndeam că ar fi trebuit să țină seama de faptul că noi îi eram fideli, veneam vară de vară la ea, pe când nou-veniții erau niște străini. Dar chiar ăsta era motivul pentru care ea proceda așa: știa că nu vom face nazuri. Până la urmă, trebuia s-o înțelegem pentru că pierdea clienți și camerele rămâneau goale. Matriona avea un ochi sigur. Știa și că suntem cam nepăsătoare, nu puneam condiții, nu făceam fițe de orășeni, eram îngăduitoare.

De la început, țin minte, plecam la plajă nu ca și cum am fi măsurat timpul, ci ca să facem ceva și, bineînțeles, să ducem copiii la soare și la baie. Dacă se întâmpla, rar,

să plouă, nu ne văicăream că am pierdut o zi de plajă. Oricum era frumos.

În prima vacanță la Matriona, am plecat la plajă cu două genți mari, cu jucării, cărți de citit, cearşafuri de plajă, cearşafuri albe, mai vechi – nu se purtau prosoapele de plajă, ca astăzi, imprimate cu femei goale, palmieri, peşti, scoici. Eram toți îmbrăcați şi încălțați.

Nu ştiu prin ce acord tacit lucrurile s-au schimbat. Nu mergeam la o oră fixă, de genul hai repede că pierdem orele de plajă, ci când se făcea timpul să plecăm, şi pentru că era cald, de ce să plecăm îmbrăcați? Pusi îşi punea un fel de rochie largă ca o husă, eu, fiind slabă, mă înfăşuram în cearşaful pe care stăteam la plajă, prins peste piept, copiii mici erau goi, fetițele în chiloți de plajă. În două zile am renunțat şi la încălțări, căpătând o mare pricepere să nu călcăm pe ciulini, scaieți sau pe bălăriile cu ghimpi, să le ocolim, iar jucăriile nu le mai luam cu noi deoarece copiii se jucau cu nisip şi cu scoici. Eram, ca să spun aşa, ultra-minimalişti. E drept şi că plaja era aproape goală mereu şi oamenii care veneau căutau locuri retrase. Când am văzut-o pe Pusi trăgându-şi rochia-husă pe ea, mi-am amintit de prietenul meu sârb şi de rochia soției lui. Totul e legat de ce punem pe noi, de acoperire, de rochii. Şi i-am povestit despre prietenul meu Sârbul.

S-a întâmplat înainte să-l am pe fiul meu, deci eram liberă ca o pasăre şi vara am renunțat la Costineşti, găsind o gazdă la Schitu, un fel de prelungire a Costineştiului, dar şi o mică oază, ca un sătuc. La gazda mea erau mai mulți sezonieri, ca mine, iar ea, gazda, ne făcea micul dejun, oarecum acelaşi. La o masă de lemn, cum sunt la țară, sub corcoduşii sfrijiți din pricina arşiței, veneam pe rând să mâncăm. Ea făcea mereu ouă ochiuri şi punea ceva pe lângă ele. Eu m-am aşezat la masă. Lângă mine era un tânăr care venise cu soția lui. Gazda îi spunea Sârbul pentru că avea nume sârbesc. În acea zi, când am vrut să mănânc, din corcoduş o pasăre s-a găinățat în farfuria mea, chiar peste oul meu prăjit. M-am uitat în jur nedumerită, gândindu-mă să mă duc la gazdă şi să o rog să-mi facă altul.

Vecinul meu, Sârbul, s-a sculat de la masă, mi-a dat farfuria lui şi a luat-o pe a mea, ducându-se la gazdă ca să ceară alt ou prăjit. Când s-a întors, a spus că gazda s-a enervat şi a zis ceva cam aşa: „A dracului pasăre, ce i-a venit să se spârcuie în farfurie?”. Nu ştiam cuvântul ăsta, „spârcuie”.

După acest episod, ne-am împrietenit şi mergeam împreună la plajă, iar seara stăteam la palavre. Şi el, şi soția lui erau cântăreți de operetă, destul de cunoscuți. În

Bucureşti, când ne-am întors, am continuat să ne vedem, mai ales cu el şi cu alți prieteni, care-l simpatizau mult. După un timp, ne-a spus că soția lui l-a părăsit pentru un alt bărbat, că este tare nefericit, că i-a lăsat lui în grijă fetița lor. Fetița avea şase ani şi stătea la bunicii ei, părinții lui, undeva lângă Arad.

Tatăl lui era preot, adoptase o orfană care-l crescuse pe Sârb şi acum o creştea pe fetiță. Tatăl lui, preotul, a venit la Bucureşti, a încercat să-l ajute moral şi, la plecare, m-a rugat să nu-l lăsăm singur, să-l ajutăm să treacă peste necaz. I-am promis că-l vom căuta şi vom avea grijă de el. I-am telefonat şi nu a răspuns vreo două zile; atunci am hotărât să mergem la el acasă.

Stătea într-un bloc de zece etaje. Am sunat şi n-a răspuns. Am bătut în uşă, am aşteptat. Nimic. Nici un semn de viață. Am sunat apoi din nou, mult, şi, când ne gândeam să plecăm, a deschis uşa. Dormea. L-am privit uimiți. Era îmbrăcat cu o rochie cu bretele, de vară, largă, cu volane, cu un imprimeu foarte colorat, floral. Mi-am zis că, obsedat de despărțire, nedorind s-o accepte, se îmbrăcase cu rochia soției lui, cu fermoarul deschis ca să-l încapă în talie, cu gândul la ea. Nu mă gândeam la altceva. Dar el s-a bucurat să ne vadă; observând că îl priveam lung, şi-a dat seama cum era îmbrăcat şi a spus,

pur şi simplu, că nu mai avea haine curate şi că a dat iama în garderobă şi a luat rochiile soției să le poarte. Atunci ne-am zis că nu este chiar aşa de nefericit, că vede viața şi cu umor, pe care-l avea din belşug, şi ne-am liniştit. Când i-am povestit lui Pusi această întâmplare, în timp ce ne pregăteam să punem ceva pe noi ca să mergem la plajă, s-a amuzat foarte tare şi mi-a spus că viața are multe planuri şi că multe gânduri, trăiri şi gesturi se petrec în paralel.

S-a întâmplat odată să nu putem pleca acasă, la Matriona. Adică să plecăm de la plajă. Era spre după-amiază. Un zgomot infernal şi nori de praf ca de furtună s-au stârnit ca din senin. Când ne-am ridicat de pe cearşafuri să vedem ce se întâmplă, am văzut o droaie de oameni călare şi pe cineva care suna dintr-un fel de goarnă, cred că le dădea instrucțiuni călăreților. Ne-am îmbrăcat la repezeală cu ce aveam şi am încercat să găsim o cale pentru a străbate câmpul spre casă, dar nu aveam cum. Tot câmpul între drumul din fața curții Matrionei şi plajă era plin de călăreți. Un bărbat, probabil şi el implicat în scena care se desfăşura pe câmpul cu călăreți, ne-a făcut semn cu mâna să nu ne depărtăm de malul mării. Am stat să-l aşteptăm. L-am întrebat ce se petrece, spunându-i că vrem să plecăm acasă, că avem copii cu

noi. Ne-a spus că se filmează, că filmează Sergiu Nicolaescu o scenă de luptă.

Nu departe de locul în care noi făceam plajă era un mic țarc pentru nudiști, de fapt pentru nudiste, și foarte rar venea câte o femeie acolo. Tipul ne-a spus că e periculos și să ne băgăm în țarc. Așa că am stat în țarcul acela vreo trei ore, morți de foame, ca să se termine filmarea. I-am înjurat în gând pe Sergiu Nicolaescu și pe acel tip care ni se adresa ca și cum tot câmpul și toată plaja ar fi fost ale lor. E drept că nu acesta este motivul pentru care nu mi-a plăcut niciodată Sergiu Nicolaescu...

La plajă, Pusi se așeza ca o morsă la soare. Făcea baie când se încălzea, altfel zăcea, ca și mine, și din când în când aruncam un ochi către copii. Mai ales către cei mici, băieții, despre care se cam știe că au idei năstrușnice și chiar dorința de aventură. Cu fetele e mai ușor, mai ales dacă au trecut de mica copilărie.

Nayla, fata cea mare a lui Pusi, bătea spre pubertate. Dacă te uitai atent la ea, vedeai că linia de la bărbie până la gât era de o prospețime de nedescris. Era o frumusețe, nu un produs al părinților ei, al unei singure generații. Venea dintr-o istorie a grației naturale. Gâtul lung, puțin oblic, delicat și rotund nu era ceva comun, ceva ce puteai vedea la fetele albe de vârsta ei. Forma capului era altfel,

ca şi felul în care se aşeza capul pe gât. Şi, mai mult, exista o armonie perfectă a capului cu gâtul, dar şi a părului cu capul ei, părul tuns scurt, nu foarte creț. Arăta ca un fes negru pus pe un cap de manechin.

La un moment dat, în vara în care ea era copilă către fată, am întâlnit pe plajă un pictor foarte talentat, cu tablouri şi expoziții, care nu era oficial pictor. Era fiul lui C.I. Parhon şi, deşi avea certe înclinații artistice, se spunea că nu a reuşit să-şi convingă tatăl să-l lase să devină pictor. S-a exersat mult în pictură şi a făcut tablouri foarte apreciate. Îi plăcea să picteze marea şi petrecea mult timp la mare sau călătorind. Tablourile lui cu marea, cu valurile dantelate şi tivite cu albul spumos, cu cerurile diferite, fie de senin, fie de furtuni, erau minunate.

Când a văzut-o pe Nayla, a căzut pradă imaginației lui artistice, vecină cu extazul. Privind-o, a spus ceva ce nouă nici nu ne trecea prin cap, nu vedeam. Nayla avea încă o burtă de fetiță, sânii de-abia i se vesteau. Pe burtă, puțin sub buric, avea două riduri de piele, de la un şold la altul. Ca o salbă.

Iată ce e un pictor şi ce vede el. Imediat a observat asta şi a spus cam aşa: „Uite, astea sunt două salbe, sunt ca două şiraguri, un lanț subțire de tot care înnobilează

trupul, trunchiul ei, în aşteptarea sânilor, când burta se va retrage. Vor dispărea pentru că frumuseţea se va muta mai sus şi sub talia subţire se vor forma şoldurile, delicat rotunjite".

Pusi a râs, flatată de lauda adusă frumuseţii fiicei ei, spunând că Nayla este între timpuri. Nayla avea ceva de efeb, picioare lungi, zvelte, de gazelă, te aşteptai să o vezi cu un arc şi săgeţi, era adevărat ce spunea pictorul. Brăţările sau şiragurile burţii erau semnul nebăieţiei ei. El ar fi vrut s-o picteze, dar nu s-a întâmplat.

Pe plajă, valuta forte era Grigore, căruia, deşi îl cheamă şi Nur, noi îi ziceam Grigore. Jurai că e un îngeraş, o sculptură, cum sunt atâtea agăţate pe clădiri. Un îngeraş colorat. Avea părul creţ, era dolofan, cu nişte ochi rotunzi ca două drageuri. Când, întâmplător, pe plajă apăreau femei tinere, care lucrau în sat la cantina clujenilor universitari, venite să facă o baie, erau mereu cu ochii la Grigore şi, cu o uşoară timiditate, o rugau pe Pusi să li-l dea să se fotografieze cu el. El se ducea voios să se tragă în poză. Uneori, femeile aveau la ele ceva dulciuri şi-l recompensau pe Grigore, care se întorcea victorios la Pusi şi-i arăta ce primise. Odată am auzit chiotele lui pe malul mării. Ne-am uitat şi l-am văzut ţopăind frenetic pe mal în timp ce se uita la mare. Ne-am uitat şi noi şi, uimite, i-am

înțeles entuziasmul. Pe micile valuri plutea dănțuind ispititor şi grațios o portocală. Oare de unde venea, cum ajunsese la malul mării purtată de valuri? De pe vreun vapor care căra portocale? Sau o scăpase un marinar în apă? Totul părea ca dintr-o poveste. Orice îți puteai imagina că poate veni pe valuri, dar nu o portocală. Când portocala a ajuns aproape de țărm, Grigore s-a repezit s-o ia şi i-a adus-o triumfător, ca pe o ofrandă, lui Pusi. Era mândru de captura lui. Încă o dată, Grigore se bucura de noroc.

Şi în piața din Mangalia sau la magazine Grigore făcea furori. Era pupat, mângâiat şi răsfățat. Primea fructe de la vânzători, un măr frumos, o pară, ciorchini mari de struguri, ba chiar şi bani. Fiul meu, blonduț, cam spelb în comparație cu Grigore, trecea neobservat, nu primea nimic, dar nu cred că suferea. Nu cred că la vârste mici invidia răscoleşte emoțiile unui copil. Sau, poate, nu la toți. Şi chiar dacă ar exista o umbră de invidie, nu cred că ea durează mult.

Cei doi se înțelegeau foarte bine, diferența de vârstă dintre ei fiind de doar un an şi un pic. Se bucurau şi când se întâmpla să ieşim undeva, la 2 Mai sau la Neptun. Pusi era extrem de indiferentă la problema banilor, era sigură

că oricând se găsea o soluție să iasă din impas. Eu însă eram foarte chibzuită.

Într-o zi, la Neptun, am intrat într-un magazin şi Pusi a dorit cu orice preț să cumpere un şampon din coajă de mesteacăn care era destul de scump.

Stătea prost cu banii, eram amândouă datoare la Matriona şi eu am încercat s-o conving să renunțe, dar nu s-a putut. L-a cumpărat şi, fericită, s-a aşezat alături de mine pe balustrada unor scări. Copiii mici se fugăreau pe scări când a apărut un străin, poate neamț, care bea Coca-Cola sau Pepsi. Cei doi s-au apropiat de el şi-l priveau plini de poftă. Era şi foarte cald afară. Stăteau foarte aproape de el, în fața lui, uitându-se în sus ca nişte căței care-şi privesc stăpânul care mănâncă ceva. Neamțul era însetat, dar, la un moment dat, s-a simțit prost, a înțeles că ei voiau să bea, a lăsat sticla din care nu băuse mult pe marginea balustradei şi a plecat. Grigore s-a repezit să ia sticla şi să bea. Fiul meu l-a rugat să-i dea şi lui sticla. Şi i-a lăsat-o după câteva înghițituri şi lui.

Mie mi se părea o situație jenantă, erau ca doi cerşetori. Pusi se amuza copios şi, cu un aer batjocoritor, mi-a spus că-i va spune tatălui fiului meu cum bea fiul lui din resturile străinilor sau va spune la autoritatea tutelară cum cerşeşte copilul meu şi voi pierde custodia lui. Sigur

făcea bancuri, dar, dincolo de toate, situația era atât de tristă. Nu exista Coca-Cola sau Pepsi decât pentru străini. Eu vedeam partea mizeră a întâmplării, ca spectacol al vieții, ea vedea partea amuzantă. Scena cu ei stând în picioare, ca două statui, aproape sub nasul străinului, cu ochii ațintiți în sus cu atâta jind, o am şi acum în minte. Doi mici milogi.

Altă dată, în piață la Mangalia, unde magazinele erau atât de sărăcăcioase şi unde doar la piață, la oameni, găseai fructe şi legume, dar nu unt şi carne, am început o discuție cu Pusi. Ea era nepăsătoare, nu era înspăimântată, ca mine, că o iau razna copiii, că fug şi se rătăcesc. Eu însă eram mereu atentă şi aveam o vorbă, care suna a ordin şi pe care i-o repetam fiului meu: „La picior!" – adică să nu plece de lângă piciorul meu, să stea lipit de mine, el ajungându-mi puțin deasupra genunchiului. Erau mulți oameni şi mulți turişti. Pusi se amuza şi spunea că un copil nu fuge. „Ai să vezi", mi-a spus ea, „că nu stă la piciorul tău dacă-i place ceva. Pleacă. Cu o felie de parizer, eu ți-l iau de la picior". Şi s-a dus într-un magazin din piață şi a cumpărat parizer. L-a strigat apoi pe fiul meu de la oarecare distanță, nu prea mare, şi a scos o felie rotundă şi mare de parizer pe care i-a arătat-o, fluturând-o în aer. Într-o clipă băiatul era lângă

Pusi, privind pofticios la felia de parizer din mâna ei. I-am dat dreptate.

Seara trebuia să spălăm copiii mici, plini de praf de peste zi. Eu mai puteam chiuli, dar Pusi îmi spunea că Grigore are pe el pete bej de praf – fiind colorat, praful i se vedea pe piele. Îl spăla într-un lighean, iar eu, ca să-l amuz, îi netezeam labele picioarelor, spunându-i că întind unt pe ele, apoi le lipeam laolaltă şi, zicându-i că am făcut un sandviş, mă prefăceam că-l mănânc, muşcându-i uşor degetele mici. Lui Grigore îi plăcea foarte mult jocul ăsta, dar am văzut privirea fiului meu, curioasă, mirată, geloasă, cu unde de reproş. Prea mare atenție dată altui copil, germeni de rivalitate care se putea naşte, mi-am zis.

A rămas multă vreme celebră remarca Terrei, fetița mai mică decât Nayla, dar mai mare decât Grigore, care, când am rugat-o să-i dea papucii ei de plajă lui Grigore, proaspăt spălat pe picioare, ca să nu se murdărească umblând pe jos, a replicat: „Nu-i dau pentru că mi-i micşorează!”. Gândea invers. Poți spune că cineva îți lărgeşte, îți măreşte pantofii, dar nu că ți-i micşorează. Pusi era leneşă. N-o interesau aceste discuții administrative.

Interesantă este relația dintre lene şi nepăsare. Uneori cred că nepăsarea ține de motivație, de interes. Dar sigur

ține și de lenevie. Interesul poate pieri la cel mai mic efort. Totuși, uneori, foarte rar – și nu când stăteam la Matriona –, Pusi gătea midii, cumpărate de la copiii clujenilor care le luau din mare. Le gătea cu orez și ceva mirodenii. Ieșea ceva foarte bun. La ele, beam vin Murfatlar, alb, sec, cu corăbioară pe etichetă, care se găsea ușor de cumpărat.

Cred că lenea poate fi și starea de a nu face nimic. Pur și simplu, de a sta. Și cred că această stare poate mări contemplația și adesea tot ce ține de senzorialitate, de simțuri. La mare, pe plajă, foșnetul valurilor care se rostogoleau, vânzolind nepăsătoare nisipul mai puțin fin, murmurul mării parcă disprețuiau nisipul plin de pietricele, de fragmente de scoici și melci. Era ca și cum marea mesteca, în neliniștea ei ce părea nepăsare, ceva și se lepăda de ceva. Dar, de fapt, acele mici pietricele și fragmente de scoici și melci păreau că niciodată nu vor însemna ceva. Ele rămâneau pe mal, mișcate și rearanjate. Doar unele ajungeau undeva mai aproape de valurile mării. Neastâmpărul mării este, cred, secretul ei, el e cel care ne fascinează.

Mă întreb uneori ce vorbeam când stăteam aproape toată ziua pe plajă. Poate nu vorbeam chiar mai nimic, poate că doar câteodată, ca dintr-o stare de letargie, ne uitam după copii. Eu mă simțeam, știu sigur, învăluită

într-o pace adâncă, dincolo de gândul la timp, acea pace pe care ți-o dă somnul lângă un copil mic. Cred că răsuflarea unui copil mic seamănă cu murmurul mării.

În acea împărăție a mării, a câmpului cu ciulini şi a soarelui, bogăția senzorială are un parfum ascuns. Mirosul nu are nevoie de cuvinte. Nici nu sunt multe cuvinte pentru senzații, pentru miros şi pentru infinitele nuanțe ale ierburilor lepădate de valuri pe mal. Marea, în loc s-o vezi, începi s-o priveşti. Şi noi ne minunam de cât de nouă era ea numai pentru că un timp o uitaserăm.

Când Bițan m-a învățat să privesc trupurile, nu să le văd, ştiam să privesc marea. Plaja, statul pe plajă, are astfel bogăția sa. Tăceri şi plictisuri plăcute, verzi şi uscate îndrugate fără grabă şi alandala. Toate parcă zămislite cum vrea soarele. Marea ne oferă o magnifică vocație pentru bucurii uşuratice. Doar s-o priveşti.

Pusi nu era genul care se aventurează în proiecții întunecate cu privire la viață şi nici nu arăta temeri. Avea acea stare de indiferență cronică, dublată des de umor. Simțea viața ca pe ceva caraghios, deloc dramatic. Parcă viața, lumea se răsturnau în ea, şi nu ea era o parte mică a lumii. Sau poate erau ambele stări.

Şi totuşi, am trăit frici împreună, când, ieşind din acea stare de nepăsare letargică în care stăteam ca şopârlele la

soare, am constatat că nu-i mai vedem pe copiii mici, care, de regulă, se jucau în apropiere, în preajma noastră, pe o ridicătură de pământ despre care se spunea că fusese o cazemată.

Ne-am speriat tare rău, în apă nu erau, ne-am uitat pe plajă şi pe faleză, am mers mai departe, pe câmp, spre satul învecinat, 2 Mai. Cu câteva zile înainte, o fetiță fusese găsită într-un canal de apă care traversa câmpul şi faleza. Se zicea că acel canal avea nişte grătare şi fetița, probabil căzând, rămăsese prinsă într-un grătar. Nu ne vorbeam, dar această nenorocire ne venise amândurora în cap.

Am plecat pe câmp, depăşind canalul, strigându-i, şi, la o distanță destul de mare, i-am zărit. Am reuşit să-i prindem, norocul a fost că mergeau pe câmp şi nu se duseseră spre şosea. Aşa am aflat că aveau secretele lor şi că-şi puseseră şi nume printr-o înțelegere comună. Complicitatea lor făcea parte din lumea lor. Grigore se numea Pată Neagră, iar fiul meu, Pată Albă. Uitaseră de secrete şi, când i-am întrebat unde plecau, au răspuns candid şi fără vreo urmă de vinovăție: „Pată Albă şi Pată Neagră plecau la gară să ia trenul”. Nu aveau încă cinci ani, cred. Nu ştiu dacă ar fi fugit goi. Ei îşi puseseră

chiloți. Noi nu văzuserăm că şi-au luat chiloții. Dar cine nu ştie cu ce repeziciune se mişcă copiii mici?

Pusi, uneori, găsea că trebuie să fie mai aspră cu Grigore când el făcea şotii şi atunci pleca să facă baie şi se depărta mai mult de mal, strigându-i că pleacă în Turcia. Nu ştiu ce însemna în capul lui Grigore Turcia, dar el o vedea pe Pusi depărtându-se şi începea să țipe disperat, rugând-o să se întoarcă. Tropăia pe mal ca şi cum dansa step, speriat. Pusi se întorcea şi Grigore era atât de fericit, încât stătea cuminte lângă ea, pe cearşaf, spăsit şi mulțumit că-şi recuperase mama.

În toată nepăsarea noastră, existau şi întâmplări comice, pline de haz. Altele aveau şi haz, şi îngrijorări, nu erau câtuşi de puțin o distracție ca la carte. Într-o zi, jucându-se pe cazemată, am simțit că parcă cei mici erau prea tăcuți. Stătusem liniştită pentru că ştiam că se joacă atât de preocupați, încât nu le treceau alte gânduri prin cap şi nu se plictiseau niciodată. Dar parcă nu se auzeau nici zgomote, nici râsete, nici vorbe. M-am sculat de pe cearşaf să văd ce fac. De pe mal, Grigore alerga spre noi, strigând că o meduză se pusese în apă pe puța fiului meu. Toată liniştea s-a transformat într-o nebunie. Toropeala noastră plăcută s-a spulberat când l-am văzut pe Grigore venind ca un sol să ne aducă o veste, ceva important care

se întâmplase. În spatele lui Grigore alerga, țipând, şi fiul meu, speriat, cu o meduză uriaşă într-o mână.

Trebuia să ne uităm la mare când veniserăm la plajă. Am fi văzut că apa, până la mal, şi chiar malul erau pline de meduze de toate mărimile. În apă se zbânțuiau grațios, mişcate de valurile mici. Erau rotunde, colorate în mijloc, majoritatea cu un violet pal, care dispărea spre marginile foarte subțiri, vălurite, aproape transparente.

M-am dus atunci acasă, gândindu-mă că, dacă se aşază pe piele, meduzele dau iritații. Sunt toxice. I-am spus Matrionei, care m-a liniştit, luând ea lucrurile în grijă. A făcut un ceai de ierburi, i-a pus fiului meu comprese şi în vreo două zile i-a trecut, mai ales că apa sărată a mării făcea şi ea bine. Probabil că Matriona era obişnuită cu asemenea întâmplări. Ne-a spus că băieții mici fac tot felul de năzbâtii, chinuie animalele, îşi bagă paie în puță, fug la plajă şi trebuie să ai grijă să nu se ducă la apa adâncă şi câte şi mai câte.

Şi totuşi, Matriona iubea copiii. Avea un fel complicat, dar cu mare efect, de a se purta cu ei când vroia să-i pedepsească. Era şi amuzată reținut, dar şi severă, uneori neîngăduitoare. Lăsa impresia că nu-i de glumit cu ea. Mi-am întrebat fiul, acum adult, dacă-şi aminteşte cum i-a pedepsit Matriona pe el şi pe Grigore când au intrat în

grădină să fure struguri care, păcat de ei, nu erau încă copți. Şi-a amintit doar că Matriona nu-i lăsa să intre în grădină şi în vie.

Când m-am întors odată din sat cu Pusi şi am intrat în curte, am văzut o scenă demnă de o pictură medievală. În mijlocul curții era o fântână din care se lua apă. Lângă fântână erau cei doi copii mici, în genunchi, spăsiți şi cu palmele împreunate ca şi cum se rugau. În picioare, lângă ei, era Matriona, cu o foarfecă mare în mână, arătând ca o vrăjitoare, spunându-le că dacă îi mai prinde vreodată în vie sau în grădină le taie puța. N-au mai făcut-o, s-au speriat foarte rău de amenințarea Matrionei. Noi am stat fără să le luăm apărarea, ceea ce întărea reacția Matrionei.

N-am ştiut şi nici nu ne prea interesau vecinii Matrionei. Eram atât de liniştiți şi de bine în lumea ei, devenită şi a noastră. În dreapta era un vecin care avea curte şi casă ca Matriona, dând spre plajă. În stânga era mica uliță unde se aflau o fântână a satului şi casa Stoianei. Vecinul din dreapta, Bugiulescu, era un mare bețiv. Când plecam la plajă, îl vedeam în vie şi ştiam de la Matriona, care ştia de la nevasta lui, că scormonea la rădăcina vrejurilor după vinul ascuns de ea. Cred că niciodată nu era treaz. La un moment dat, pe plajă a apărut o mică gheretă unde se vindeau sucuri, apă

minerală şi bere. Nu prea avea clienți, pentru că plaja era aproape mereu goală. Doar clujenii universitari mai erau pe plajă, nu mulți. La Matriona stătea şi cineva destul de important din mediul academic universitar, care împărtăşea cu Bugiulescu apetitul pentru bere. El ne-a spus că, plimbându-se pe plajă, pe lângă gheretă, într-o după-masă, s-a întâlnit cu Bugiulescu şi au avut o discuție amuzantă. L-a întrebat pe Bugiulescu, care spera să găsească bere la gheretă, ce mai face. Bugiulescu era trist pentru că ghereta era închisă. I-a răspuns că face bine, dar că nu se prea înțelege cu nevasta lui, că aşa e în viață, că dacă n-o bați nu merge bine. Şi, spunându-i aceste vorbe, i-a făcut cu ochiul, lăsând să se înțeleagă un sens ascuns al ideii de bătaie. Atunci, universitarul l-a întrebat dacă nu cumva nevasta lui e masochistă. Bugiulescu a stat puțin pe gânduri, apoi i-a spus: „Ei, aş! E româncă de-a noastră!”.

Ca şi Matriona, Bugiulescu avea o curte mare, care dădea spre plajă. Dar, spre deosebire de Matriona, partea din față a curții, chiar dinspre mare, era un loc mizerabil, plin de noroi, unde ținea gâştele şi porcul. Plecând la plajă într-o zi, am văzut în curte, în acel loc murdar, o bătrână stând pe un scaun. În plin soare, spre amiază, am văzut-o tot acolo. A doua zi s-a întâmplat la fel. Femeia era slabă

şi negricioasă. Când, după-amiază, l-am văzut pe Bugiulescu mergând spre gheretă, l-am întrebat cine era femeia. Cu o voce plictisită, ne-a spus că este soacra lui şi că o fură de la cumnatul lui, că a furat-o de mai multe ori, pentru că nu se înțeleg la moştenire. Cine are femeia are, spunea el, sorți să iasă moştenirea în favoarea lui. Noi ne-am întrebat cum suportă nevasta lui să-şi vadă mama pe taburetul pus în curte, printre gâşte, aşteptând să se înțeleagă copiii pe moştenire. Dar Matriona spunea că furatul femeii durează de mai mult timp. Totuşi, chiar dacă el se purta aşa, chiar dacă era bețiv şi îşi bătea nevasta, ei se iubeau, în felul lor, primitiv, dar adânc.

În vara anului 1977, când am ajuns la Matriona, am văzut-o pe nevasta lui Bugiulescu în curtea ei. Ne-a invitat să vorbim şi nu am putut s-o refuzăm, mai ales că Matriona era în relații bune cu ea. Eram curioasă să ştiu cum a fost acolo la cutremur, acel cutremur mare din luna martie. Am întrebat-o despre el. Cu o figură ca în tragediile greceşti antice, ne-a povestit cât de mari fuseseră valurile, ce furtună grozavă a fost pe mare. Apa adusă de valuri ajunsese până la treptele casei ei, inundând curtea. Până aici, ne arăta ea coborând treptele, adică atunci când ieşea din casă călca în apa mării. Dar ce ne-a înduioşat mult a fost faptul că, aproape în lacrimi,

amintindu-şi de acele momente, a spus cu atâta sinceritate că era singură acasă. Era şi noapte, totul era întunecat, iar marea era atât de amenințătoare. Duşmănoasă, nemiloasă, pornită cu urgie. „Şi cum să mor, cum să mor, eu aici şi Bugiulescu la Mangalia?”, a întrebat ea, cutremurându-se de asemenea grozăvie.

Am plecat de la ea îngândurată. Ce este iubirea? Ce este ura? Ei se certau cumplit, se auzeau mereu urlete în curtea lor. Dar culmea e că nu ne deranjau deloc, păreau ceva firesc. Pusi zicea că lucrurile în viață sunt amestecate, că treci de la una la alta, dar mereu este adevărat şi trăieşti adevărat, aşa e viața.

Nu ieşeam prea mult în sat. Timpul ni-l petreceam pe plajă. Odată, Pusi a plecat în sat şi când s-a întors ne-a spus că s-a întâlnit cu Bugiulescu care venea de la Mangalia. L-a întrebat, fireşte, ce făcuse la Mangalia. El, cu o mutră serioasă, chiar gravă, dar resemnată, i-a spus că a fost la un avocat, pentru că îl pusese curva pe drumuri. Curva era nevasta lui, duioasa care ne povestise cât îl dorise lângă ea când a trecut prin spaima cutremurului. Pusi avea dreptate, simțeai că-i uneşte ceva, greu de spus ce, ceva aproape misterios. Poate că viața petrecută împreună, zi de zi.

Şase într-o cameră

Nu vreau să pară că vacanțele au fost totul în prietenia mea cu Pusi. Dar vacanțele, când stai mereu împreună cu cineva, sunt cu totul altceva decât întâlnirile, cât de dese ar fi ele. Şi, oricum, voi ajunge şi la ele.

S-a întâmplat ca într-o vară Matriona să ne dea pentru câteva zile o singură cameră. Mare, e drept, dormeam toți ca la priciuri la munte, la cabanele de altădată. Înşirați, unul lângă altul. Nu ne-am chinuit, pentru că paturile erau mari şi saltelele se uneau uşor, iar noi veneam în cameră doar ca să dormim. Mâncam afară, în curte, stăteam afară, uneori şi pe treptele camerei, stăteam pe plajă mult, până când pleca soarele, lăsând însă în urma lui căldura de peste zi adunată. Căldura şi lumina, acea lumină palidă când nu mai ştii dacă este ziuă sau început de după-amiază sau chiar începutul amurgului, erau atât de plăcute. La mare este alt timp, e timpul soarelui, după el se ordonează întreaga viață. Camera noastră avea, ca toate camerele închiriate, o perdea de tifon la uşă, ca să nu intre muştele.

Într-o singură vară, cred, a venit la mare şi Amin, soțul lui Pusi. Acum, când mă gândesc, nu ştiu de ce nu m-a mirat niciodată că el nu mergea cu noi la mare. Amin era un bărbat frumos. Un negru foarte frumos. Avea un corp splendid, de manechin, o figură cu trăsături armonioase şi

un zâmbet, o combinație între şiretenie nativă şi naivitate. E posibil aşa ceva? Ei bine, este.

În Bucureşti, întâlnindu-mă odată pe stradă cu el, i-am spus că arată foarte bine şi că pare binedispus. S-a mirat mult. Mi-a spus pe un ton brusc întristat că arată rău, că ştie că arată rău, dar înțelege complezența mea. Şi eu m-am mirat, la rândul meu. Părea sincer. Când am ajuns la Pusi, căci la ea mă duceam, i-am spus de întâlnirea cu Amin, că părea cam nefericit şi că fusese uimit când îi spusesem că arată bine. Pusi a râs, cu o figură care exprima o foarte vagă şiretenie şi ceva mai multă răutate. Mi-a spus cu un aer care părea răzbunător că în fiecare dimineață, când el se scula şi mergea la baie să se uite în oglindă, ea îi spunea că arată oribil. „Şi", zicea ea, „i-am băgat în cap că arată groaznic". Să fi fost gelozie, să fi fost o strategie de a-l face să nu răspundă avansurilor femeilor, despre care Pusi vorbea uneori, lăsând să se înțeleagă că el o înşela? Să o fi înşelat el? Poate că da.

Niciodată nu m-am gândit cum stăteau lucrurile între ei şi nici nu părea important. La mare, când a venit el, la câteva zile după noi, şi-a luat o cameră la marginea satului, departe de noi. Într-o zi, Pusi mi-a spus să mergem să vedem unde stă. El nu era acolo şi nu ştiu de ce cred că ea ştia că va fi plecat. Poate pentru că era vreme

de plajă şi la acea oră nimeni nu stătea acasă în afară de gazdă. Părea furioasă, nu ştiu de ce, poate se certaseră. N-am întrebat-o de ce vroia să mergem la el, am crezut că este pur şi simplu curioasă să vadă unde locuieşte. Pe de altă parte, ieşeam atât de rar din lumea Matrionei, încât o plecare spre marginea satului îmi făcea plăcere. Când am ajuns, ea s-a dus la şifonierul din cameră, l-a deschis, a văzut cămăşile lui Amin înşirate pe umeraşe, le-a scos, le-a mânjit cu ruj cu un aer satisfăcut şi am plecat. Părea că o dorință de răzbunare îi întunecase minţile. În anumite împrejurări, foarte exacte, un gest, un comportament se dezvăluie, după care adoarme în locul lui, odată ce împrejurările se schimbă. N-a avut scăpări verbale şi n-am întrebat-o nimic, dar gesturile ei erau cu siguranță explicate în mintea ei drept încercări perfect logice de a-şi face dreptate. În fond, răzbunarea nu se naşte din dorința de a-ți face singur dreptate? Aşa m-am gândit văzând-o ce face. Mi-am zis că ceva se petrecuse între ei şi vroia să se răzbune. Eroticale conjugale. Nu ştiu ce mici umilințe trăise, dar ştiu sigur că, deşteaptă cum era, a avut sentimentul propriei micimi şi al propriului ridicol, s-a gândit la fapta ei deplorabilă şi a vrut să salveze ceva, altfel nu ar fi avut nici un sens să părăsim acea scenă rapid şi fără cuvinte.

Pusi nu era impulsivă, era în general nepăsătoare, fără scene de furie. Mă gândeam că nu semăna cu mama ei, Gina, despre care se spunea că era labilă şi impulsivă. Chiar ea îmi spusese cândva că odată Gina şi-a luat un mic pistol, grațios, elegant, cu sidef, cu care s-a dus la biroul lui N.D. Cocea, probabil ca să-i facă o scenă de gelozie, să-l amenințe. Parcă a dat acolo de secretarul lui sau chiar pe acesta vroia să-l amenințe, dar n-are importanță. Oare de unde aflase Pusi aceste lucruri care par legendă? Sunt detalii. Important e că mama ei îşi pusese în poşetă un pistol cu care vroia să amenințe. Pe când nu părea ca furia să fie în firea lui Pusi, chiar dacă mi-a spus că fusese furioasă câteodată, rareori. Dar mai ştii ce firimituri din personalitatea Ginei erau sădite în ea, aparent latent sau aproape mereu latent? Poate că totul ține de nuanțe temperamentale.

Poate că Amin îşi luase camera în sat pentru că nu avea unde să stea cu noi. Nu ştiu. În seara ce urmase incursiunii noastre la gazda lui Amin, când să adormim, adică după ce adormiseră copiii şi eu eram pe cale să adorm, am auzit mişcări în cameră, zgomote uşoare, şuşoteli. Nu am dat importanță, vroiam să adorm. Uşa la cameră o lăsaserăm deschisă, era cald şi nu ne era frică de hoți. Nici nu cred că aveam chei la uşi. Ceva se mişca

totuşi. Dimineață am văzut şi salteaua pe care Pusi o trăsese pe jos – venise Amin. Se bucuraseră de întâlnire, pentru că se auzeau doar voci şoptite, nu certuri. Se împreunaseră fără a se gândi că cineva s-ar fi putut trezi. Chicote mici, gemete răzlețe şi iar şoapte, foşnete se auzeau totuşi.

În acea seară cu şuşoteli, pe când încercam să adorm, am simțit ceva aterizând pe pieptul meu. O pisică. Matriona avea câteva pisici. Am luat-o de coadă şi am aruncat-o jos, pe podea. După foarte puțin timp, pisica iar a aterizat pe pieptul meu. De câteva ori s-a repetat această mişcare cu pisica. Şoaptele continuau şi la un moment dat, gândindu-mă că Pusi e cu Amin, jos pe saltea, am zis ceva de pisică, să nu mi-o mai arunce în pat, să facă ceva. Chicotele au continuat şi Pusi mi-a spus pe un ton puțin secretos că n-are ce face. Că pisica vine peste ei. Nu țin minte ce s-a mai întâmplat, pisica n-a mai venit peste mine, am adormit şi probabil că Amin a luat-o şi a dat-o afară din cameră, a închis uşa şi ei au făcut amor liniştiți. Eu nu contam. Erau doar ei.

A doua zi i-am spus de pisică, ea a râs şi mi-a spus că pisica îi deranja, sărind peste ei, că de-aia o arunca, dar, fiind întuneric, nu ştia unde nimereşte.

A doua zi, pe plajă, amândoi erau radioşi. Pusi făcea glume. Amin făcea plajă la oarecare distanţă de noi, era gol şi noi la fel. Copiilor nu le păsa ce facem noi. Amin stătea pe nisip şi Pusi îl tachina strigându-i să-şi ia Triumph 5, referindu-se la celebra marcă de sutiene. Spunea că vrea să-l enerveze pentru că Amin avea ţâţe, şi chiar aşa era.

Apoi, Amin a intrat în mare să facă baie şi arunca spre noi ocheade şăgalnice, jucându-se cu valurile. Pusi mi-a spus să mă uit la el când valurile se sparg şi să-i văd corpul şi bărbăţia. Într-adevăr, Amin dansa în valuri şi cu o mână îşi ţinea, râzând provocator şi fericit spre noi, bărbăţia la piept. Erotismul şi bucuria lor, dar mai ales ale lui Pusi, mă copleşeau. Râdeau cu atâta libertate şi plăcere de viaţă, cu simţurile mulţumite şi detaşare de cei din jur. O admiram, mă uimea.

Ştia că nu iau niciodată în serios ce spune şi poate nici n-o interesa ce zice lumea desprea ea, în general. Când pe faţă îi apărea acel zâmbet curios, extrem de vag duios, înţelegător, concesiv, de parcă totul era o glumă, ceva neimportant, avea o dulceaţă a privirii şăgalnice, de copil răsfăţat. Aveam o îngăduinţă teribilă faţă de felul ei de a fi, simţind că ea îşi ducea viaţa de capul ei, cum vroia ea, indiferent dacă era părăsită de cineva. De ce îngăduinţa

mea nu era însoțită de nici un grăunte de sacrificiu față de părerile mele, de tot ce gândeam despre oameni şi viață? De ce mi se părea că viața alături de ea era altfel decât cu alții? Nu pot răspunde, mă gândesc că avea o putere asupra mea, dată de felul în care ne deosebeam.

Diferența pe care o percepi când te compari cu altcineva, când te raportezi la altcineva se bazează pe criterii. Diferența pe care o percepeam eu nu avea criterii clare, era ceva adânc şi poate că impresia lăsată la începutul relației noastre, acea improbabilitate, îmi dădea acest sentiment confuz că nu aveam nevoie de criterii. Câteodată cred că aşa a gândit şi cowboy-ul lui Chrysis. Şi el a fost lovit de îngăduință, de o îngăduință irațională. Pe acest fond, ea lăsa să se simtă că nu contează ce zice lumea, nici cei apropiați, ca şi cum ai asista la curgerea propriei vieți. Se certase rău, zicea ea, cu Amin când cu pisica. De ce, nu mai țin minte şi faptul că nu țin minte spune ceva. Spune că lucrurile treceau pentru ea aşa cum mănânci vată de zahăr, se topeau.

Se mai certase o dată rău, acasă, când Amin a venit foarte târziu şi ea a încuiat uşa şi nu l-a lăsat să intre. Amin n-a făcut scandal. A plecat şi s-a întors cu un milițian, spunându-i că locuieşte acolo şi că nu este lăsat să intre în casă. Milițianul a bătut în uşă şi a spus că

trebuie să-i deschidă uşa pentru că Amin este soţul ei şi locuieşte cu ea. Că acela este domiciliul conjugal al lui Amin. După mai multe bătăi în uşă, Pusi a deschis; avea un cuţit în mână şi le-a spus că dacă n-o lasă în pace bagă cuţitul în ei. Miliţianul şi Amin s-au speriat şi s-au răzgândit, nu au mai bătut în uşă. Miliţianul, în spiritul solidarităţii masculine, i-ar fi spus lui Amin să se ducă undeva să doarmă, că nu merită să vii acasă şi să dai de o asemenea femeie. El nu avea ce să facă. Trebuie să te descurci când eşti însurat cu o femeie nebună.

A doua zi, când am trecut pe la ea, mi-a spus că a terminat-o cu Amin şi că el trebuie să plece, să se mute, e treaba lui. Era într-o vreme în care nu mă familiarizasem cu labilitatea ei şi cu uşurinţa de a trece de la o stare la alta, care nu erau stări extreme. Lucru care nici nu se întâmpla des. Eram îngrijorată. Ea nu avea bani, doar împrumutul lunar de la Uniunea Artiştilor Plastici. Avea trei copii de crescut. Cum avea să se descurce?

Peste o zi, m-am dus din nou s-o văd, să văd ce face. Mi-a deschis unul dintre copii. Şi ce-mi văd ochii? Pusi şi Amin râdeau fericiţi în patul în care ea stătea întinsă peste zi, patul lor, acoperiţi cu o pătură, mâncând bomboane de ciocolată, într-o armonie totală. Amin adusese şi un castron mare plin cu cornuleţe dăruite de o pacientă

recunoscătoare. Se uitau la televizor. Păreau doi miri din filmele indiene. Am rămas cu gura căscată. De atunci, nu m-am mai îngrijorat când amenința că se desparte de Amin. Ştiam că ceva îi lega în jocul cu viața, că li se potrivea ceva ce eu nu vedeam. Ceva misterios, ştiut doar de ei. Şi, cu timpul, m-am convins că era aşa. Văzusem la Pusi, când stăteau în pat, un surâs în care exista o aprobare jucăuş-duioasă. Un surâs care se depune pe fondul plictiselilor şi necazurilor zilnice, al monotoniei, al micilor şi nenumăratelor gesturi cotidiene, dar care exercită un control subteran puternic asupra unei relații. Mult mai puternic decât vorbele. O plăcere voluptuoasă plutea în jurul lor, ca şi când prezența cuiva nu conta deloc. Ba chiar era de nedorit. Nu existau decât ei doi.

Pacientele lui Amin îl plăceau şi nu era singura dată când venea cu cadouri modeste, de obicei prăjituri, probabil că ele ştiau că are trei copii, dar alteori venea cu obiecte neobişnuite. Odată, Pusi mi-a întins o pungă mare cu fermoare de toate mărimile şi culorile şi mi-a spus să-mi aleg fermoare dacă vreau. Amin le primise de la o pacientă care lucra la o fabrică de fermoare. Amândouă am fost de acord că probabil le furase de la fabrică, dar, în acelaşi timp, eram mişcate de soluția găsită ca să-şi exprime recunoştința față de Amin pentru lucrarea pe care

i-o făcuse. Buna mea prietenă, grecoaica Eleni, care a locuit cu mine un an înainte de a se repatria în Grecia, când lucra la maternitatea Giuleşti, a primit de la un pacient o scândură de călcat rufe. Scândura era scurtă, pentru că se purtau fuste mini, şi omului nu-i fusese greu s-o aducă cu el la spital. Altă dată, un pacient a fugărit-o pe culoarele spitalului şi, când ea n-a mai putut să-l evite, el i-a băgat în buzunarul halatului trei lei şi i-a spus: „De-o bere". Sărăcia era mare în comunism şi oamenii se descurcau cum puteau, mulți, cred, prin furtişaguri de la locul de muncă, dacă puteau. Într-o vreme se zvonea că la un spital s-a pus iod în alcool pentru că se fura alcoolul în perioada în care oamenii făceau vişinată acasă. Dar, când eşti tânăr şi preocupat de tine şi de viața ta, cred că ceea ce se petrece în jurul tău nu contează prea mult.

Chiar şi întâlnirea lui Pusi cu Amin părea o legendă, ceva din filme. Mi-a povestit-o hlizindu-se nemăsurat. Cum trăiam în comunism, în artele plastice erau promovate temele artistice cu caracter politic. Nu ştiu prin ce întâmplare, Amin, care era student la stomatologie şi se cunoştea cu studenții de la arte plastice, spre sfârşitul studenției devenise model la sculptură. Poate că se cunoscuseră la căminul studențesc. El poza pentru o sculptură, care habar n-am dacă a fost făcută până la

urmă. Amin, arătos cum era, cu corpul lui frumos de atlet, poza pentru o lucrare care trebuia să reprezinte descătuşarea Africii, mişcarea de independență a țărilor africane. Postura care i se ceruse era uşor aplecată în față, cu mâinile la spate, ca şi cum rupea nişte lanțuri cu care-i fuseseră legate mâinile.

Artiştii plastici făceau o petrecere şi nu aveau muzică. Cineva şi-a adus aminte că Amin avea magnetofon. Aşa că l-au chemat la petrecere, rugându-l să aducă şi magnetofonul. El a venit. S-a dansat şi s-a băut. Pusi nu era băutoare, dar poate că atunci băuse ceva. Totuşi, nu cred că băuse mult. N-o făcea niciodată. Oricum, se simțea bine şi dansa. A dansat cu Amin. Probabil că şi-au aruncat priviri conspirative, s-au plăcut, erau atraşi unul de altul. Dansând, Amin s-a uitat adânc în ochii ei, i-a luat mâna şi şi-a pus-o pe şlițul pantalonilor. S-au înțeles din priviri, ceva i-a apropiat şi au întins-o de la petrecere. Pusi lăsa să se înțeleagă că au fost prinşi într-o atracție fizică, sexuală, reciprocă, consimțită. Gestul lui Amin poate fi privit ca fondator al unei relații. Şi chiar a fost. A existat sigur o magie. Nu poate exista, cred, o dragoste reciprocă fără acel bizar farmec pe care-l are senzația de atracție care precedă cunoaşterea. Acest farmec constă tocmai în faptul că, nefiind concretizat şi având acel aer de

clarobscur, de neclaritate, se pretează la gesturi măreţe, imprevizibile.

Din vorbele lui Pusi reieşea că în mediul artistic libertatea, erotismul, relaţiile, comportamentul, atitudinea erotică erau diferite de cele ale altor categorii de oameni. I-am dat, cu timpul, dreptate. Îmi povestea despre orele de atelier în care observaţiile referitoare la corpul modelelor se făceau fără pudori ipocrite, trupul era descris fără a evita părţile intime.

Studenţii erau apropiaţi de profesori şi petreceau împreună. La atelier, spunea ea, se aduceau vin şi cârnaţi, salam, se mânca împreună, într-o atmosferă de vorbărie lejeră. Se spuneau lucruri pe şleau. Îşi amintea de un profesor, mi-a spus şi numele lui, n-are sens să-l amintesc, care parcă era soţul unei actriţe foarte cunoscute şi care era foarte tolerant cu aventurile acesteia. El se amuza cu studenţii, discutând despre modele. Lăuda, spunea Pusi, o ţigăncuşă foarte frumoasă, dându-le tinerilor sfaturi legate de sexualitate, spunându-le ce ar face el cu ea, că ar duce-o acasă, dar ar spăla-o foarte bine pentru sexul oral, căruia îi acorda un mare prestigiu în lumea plăcerilor.

Amin era sudanez. Nu am întrebat-o niciodată pe Pusi despre el. Auzisem însă că tatăl lui fusese diplomat la

ambasada sudaneză din Italia şi că se iubise cu o italiancă din Florența. O fi fost adevărat? Habar n-am. Nu am întrebat-o nimic. Adevărat era că avea frați care studiaseră în străinătate, pe care i-am şi întâlnit. Pusi, când vroia să-l şicaneze pe Amin, spunea că nu se poate înțelege cu cineva care acasă la el dădea cu furca iarbă la rinoceri. O joacă răutăcioasă, care nu-l afecta deloc pe Amin. El zâmbea la vorbele ei.

Ea râdea de unele obiceiuri specifice culturii în care crescuse Amin. Spunea că odată, când se plimbau împreună şi urcau un drum cam pieptiş, Amin, care mergea în față, s-a oprit brusc şi s-a aruncat disperat la picioarele ei, cerându-i îndurare, iertare. Nu mai țin minte dacă ea ştia ce se întâmplase, dacă chiar auzise zgomotul produs de Amin. Dar Amin se ruga să-l ierte. Ce se întâmplase? În timp ce urca, Amin a slobozit un vânt, venit urgent şi necontrolat. I-a spus că acest lucru este foarte grav şi că trebuie să-ți ceri iertare dacă ți se întâmplă. Pusi mi-a povestit că a râs cu lacrimi şi i-a zis că la noi te poți jena de un pârț venit din senin, că este o situație în care oamenii reacționează, cum spunem noi, psihologii, prefăcându-se că nu au auzit, şi în nici un caz în felul în care o făcuse Amin. Din câte a înțeles Pusi, acest lucru era interpretat în cultura sudaneză ca o

desconsiderare a celui prezent la întâmplare, un fel de a te purta ca şi cum eşti singur, permițându-ți gesturi cu totul intime.

Probabil că existau între ei certuri legate de relațiile lui Amin cu femeile. Uneori, când telefonam la ea şi răspundea Grigore, care era mic şi vorbea râraît, şi-l întrebam dacă Amin este acasă, el răspundea candid că nu este, că este la curve. Cred că habar n-avea ce spune, dar auzise câte ceva. Odată, când Pusi a răspuns la telefon, o femeie de la capătul celălalt al firului l-a cerut pe Amin. La întrebările lui Pusi, ea a spus că-l iubeşte şi că şi el o iubeşte. Ca s-o supere pe Pusi, bănuind cine este, a adăugat că ea este tânără şi frumoasă, nu ca Pusi. Răspunsul lui Pusi a fost sec şi rapid. I-a spus că degeaba e tânără şi frumoasă pentru că e născută într-o zodie de căcat şi că n-are decât să mănânce firimiturile de la masa ei. Cu alte cuvinte, ea era nevasta lui Amin, dar îi putea ceda celei care se credea iubita lui firimiturile. Niciodată nu m-a interesat ce era în capul lui Pusi, cum gândea ea relația numită căsătorie. Nici nu părea că o interesează căsătoria, ci mai degrabă viața. Totuşi, când amenința că se desparte de Amin şi mă gândeam că rămâne singură, nu mă puteam abține să mă îngrijorez uneori.

Odată i-am spus că, atunci când sunt copii la mijloc, dacă părinții se despart, lucrurile trebuie să se regleze şi economic. Cel care pleacă trebuie să plătească costurile creşterii lor într-o măsură egală cu cel la care rămân copiii. Eram în plină influență a egalitarismului între sexe şi chiar aşa gândeam că este corect. Ea mi-a râs în nas şi mi-a spus că m-au spălat pe creier comuniştii şi activistele de partid, ilegalistele urâte şi frigide, frustrate şi complexate, care-şi dădeau importanță, şi mi-a enumerat câteva nume: Clara Zetkin, Rosa Luxemburg, Donca Simo. Nu mai țin minte cum arătau Clara Zetkin şi Donca Simo, dar țin minte că Rosa Luxemburg era tare urâtă. Cred că Pusi vroia să sublinieze că acestor femei le lipsea feminitatea.

Asta s-a întâmplat când discuțiile noastre, atât de rare, pe teme oarecum politice şi mai degrabă determinate de constatări cotidiene erau foarte aprinse. După ce mi-a spus că sunt spălată pe creier de comunişti, deşi la acea vreme habar n-aveam ce este feminismul, printr-o întâmplare am găsit în biblioteca cuiva jurnalul lui N.D. Cocea şi l-am citit. El era tatăl lui Pusi şi acum mă gândesc că niciodată n-am văzut ceva legat de tatăl ei acasă la ea şi nici nu vorbea despre el. În jurnal, înflăcărat de socialism, tatăl ei povestea cu duioşie şi regret că-şi

privea fetița mică, adică pe Pusi, scriind cam aşa: „Alga, Alga, tu vei ajunge, vei trăi în comunism”. Ştiam amândouă cum era comunismul, că doar îl trăiam. Nu-l luam pe tatăl ei drept reper, ba dimpotrivă, amândouă am râs de avântul lui revoluționar, care până la urmă l-a părăsit.

Nu demult, citind jurnalul lui Alice Voinescu, am găsit un mic pasaj despre marea ei tristețe când a murit N.D. Cocea. Ea scria – era în anul 1949, iar Pusi devenea orfană de tată – că a murit „dezamăgit”, avânturile şi speranțele lui se spulberaseră şi, deşi nu-i fusese o persoană apropiată, simțea față de el o „camaraderie” dată de ideile lor cu privire la societatea pe care şi-o doreau, probabil de o similitudine a valorilor. Dar, mărturisind că poate îi apropiase „naivitatea de a fi crezut în cauze ideale”, Alice Voinescu vedea, totuşi, şi deosebiri mari între ei. El s-a „bucurat deplin de viața lui”, ea însă se lipsise de multe lucruri. Se întreba însă dacă el nu a avut şi „remuşcări”. Era convinsă că „el îşi ratase viața, dedicându-se unei cauze superbe, pângărite de oameni”.

Şi eu, şi Pusi aveam o oarecare depărtare uşor disprețuitoare de valorile şi fițele ridicole, dezolante, ale aşa-numitei burghezii. Ne amuzam când îmi povestea despre bunica ei, prințesa, măritată prima dată cu un

mare bogătaş, dar care după ce a divorțat de acesta s-a recăsătorit cu un mare bancher evreu, Iosif Pincas, de care voi aminti mai târziu.

Bunica ei era prințesa Diana Ghica, de care am amintit când am scris despre Pascin. Iosif Pincas, bogatul bancher, venea şi scrijelea cu degetele la uşa soției lui, care-l întreba pe un ton tăios, poruncitor şi iritat ce vrea. El îi răspundea că vrea s-o vadă. Atunci ea îl întreba ce i-a adus. Vorbeau în franceză. El spunea că i-a adus o pereche de cercei. Ea îi răspundea printr-o întrebare, cu o voce ca şi cum ar fi strâmbat din nas: „Doar atât?", adăugând că este ocupată. Atunci el scrijelea din nou şi spunea că i-a adus şi o brățară. Îmbunată, ea îi permitea să intre în camera ei. Pusi se amuza povestindu-mi cum se purta bunica ei cu bărbații. Erau şi alte vremuri. Şi eu mă amuzam, dar mă întrebam dacă ea era de partea bunicii. Femeile trebuiau răsfățate şi „plătite" de bărbați, ținute de ei, pentru că altfel nu-şi mai puteau păstra locul pe piedestalul adorației? Putem crede, pe bună dreptate, că ele nu iubeau, ci se lăsau iubite. Parcă şi astăzi unele femei gândesc la fel.

Cu mintea de acum, nu ştiu ce să cred. Cine şi cum era bunica ei mi-era clar, dar ea, Pusi, de ce susținea că bărbatul trebuie să-şi întrețină nevasta şi copiii? Despre

cei care-i erau rude de sânge mi-a vorbit rar şi orice spunea devenea hazliu, de râs, erau întâmplări care nu aruncau o lumină urâtă asupra lor, dar în acelaşi timp le făcea o critică necruțătoare, ambalată minunat în umor. Părților mai puțin frumoase ale oamenilor ea le dădea semnificația unui divertisment. Aşa e viața, părea să spună.

Ceea ce mă uimeşte acum este faptul că niciodată, dar niciodată, nu vorbeam despre bărbații noştri. Oare de ce? Oare pentru că în relația noastră, în felul în care ne petreceam timpul, în felul în care simțeam viața acest lucru nu era necesar? Oare pentru că, şi aici mă refer la mine, relația cu ea, cu copilul meu şi cu munca mea era suficientă pentru a-mi umple viața? Sau poate pentru că viața ni se pare uneori înşelător de simplă? Învățasem de la ea că nu prea există bine şi rău şi nici învingător şi învins, că viața nu este liniară, contururile ei nu sunt clare. Că viața e alunecoasă, ca un lichid, curge, cam de capul ei, cu mistere de nepătruns şi e inutil să încerci să le limpezeşti, mereu se schimbă ceva şi peisajul interior se schimbă şi el.

Despre relația ei cu bărbatul ales, cu Amin, nu prea ştiu mare lucru. Aproape nimic. Cum am spus, nu mă interesa deloc şi parcă nici nu-şi găsea loc în relația

noastră. Desigur că în primii ani ai relației lor existaseră anumite întâmplări care au aşezat temelia a ceea ce urma să se întâmple. Aşa e viața. Dar cred că, noi, oamenii, nu prea băgăm în seamă aceste întâmplări care aşază temelia. În viața reală, momentele importante vin parcă pe furiş, nebănuite, şi noi le facem față grăbiți, speriați, dar dornici de linişte. Mai târziu le acordăm importanță şi le transformăm în repere nebăgate în seamă din cauza nesăbuinței de zi cu zi. Şi apoi, cine îşi mai doreşte să dezlege încâlceala trecutului dacă deja este trecut? Fără îndoială că fisurile care apar într-o relație ar fi putut fi percepute chiar şi atunci când vitalitatea cotidianului părea liniştitoare, dar ea este estompată chiar de trecerea nemiloasă a timpului.

Sunt sigură că, la început, toate poveştile de dragoste se consumă ardent în prezent, chiar dacă cei îndrăgostiți îşi povestesc trecutul. Prezentul este însă suprema instanță a emoției. Dar, cum viața curge, vine un moment, o întâmplare, ceva care declanşează, aducând ca un tumult în atenție trecutul şi mai mult sau mai puțin subtil viitorul. Atunci se iau decizii, uneori regretabile, alteori învăluite în dorința nesătulă de a te sprijini pe ceva ce crezi că a fost spre binele tău. Am spus mai înainte că Amin era un bărbat foarte frumos. Când am scris, m-am

gândit că există un farmec masculin aşa cum există un farmec feminin. Poate ar fi trebuit să amintesc că scriind despre Amin mi-am amintit de vorbele unui personaj principal din celebra carte a lui Yasushi Inoue, *Puşca de vânătoare*. Acest personaj feminin face următoarea mărturisire: „Ca să mă intereseze un bărbat, trebuie să aibă înainte de toate două calităţi: o ceafă splendidă, fragedă ca o felie de lămâie proaspăt tăiată, şi un contur clar, ca de antilopă, al şoldurilor robuste. Nu cunosc nici un bărbat care să îndeplinească aceste condiţii". Cred că Pusi l-a cunoscut sau a crezut că-l cunoaşte.

Neamțul alungat de Vasile

Într-o vară, când stăteam la Matriona, am plecat să mâncăm la cârciuma din 2 Mai. Era spre seară, dar încă lumină. Sperând că ne vom întoarce devreme, nu prea ne grăbeam. Aveam timp să aşteptăm autobuzul vechi şi hârşit de drumuri. Cârciuma zumzăia de oameni veseli, bronzaţi, bine îmbrăcaţi, femei gătite, dichisite, îmbrăcate sumar şi maritim şi bărbaţi care căpătaseră un aer sportiv. Pusi şi cu mine, când veneam de la Bucureşti la mare, ne consideram nişte melci limax, din aceia care stau în băile cu igrasie. Asta pentru că pielea noastră nu arăta ca aceea văzută de soare.

Am mâncat bine şi am plecat să luăm autobuzul, care oprea chiar în faţa cârciumii. Autobuzul întârzia îngrijorător, se lăsase seara, se aprinseseră luminile pe şosea. Pusi a propus să facem autostopul. Aveam un oarecare avantaj, eram cu copiii, dar ei erau patru. Cine lua două femei cu patru copii? Ne trebuia o maşină doar cu şofer care să meargă la Vama Veche sau spre Bulgaria. Pusi nu vroia să facă semn cu mâna maşinilor, mă lăsa pe mine, ştiind că mie mi-e frică noaptea şi că voi face orice ca să plecăm mai repede.

Frica şi disconfortul meu erau mai mari decât jena de a face cu mâna, aşa că am început să fac semne maşinilor care mergeau spre Vamă. La un moment dat a oprit o maşină şi pe geam a scos capul un bărbat brunet, tânăr. Era neamţ. A scos o hartă, noi i-am arătat Vama Veche pe ea şi el ne-a spus că merge la Varna, într-o nemţească râraită. Ne-a făcut semn să ne urcăm. Pusi cea voluptuoasă s-a aşezat lângă el şi l-a luat pe Grigore pe genunchi, eu rămânând cu ceilalţi trei copii în spate. Când am ajuns în Vamă şi a oprit la şosea, am vrut să coborâm, dar el a spus că e târziu să mai meargă până la Varna şi că ar rămâne noaptea în Vamă. L-am înţeles şi Pusi i-a spus că gazda noastră îi va găsi o cameră să-l culce. Matriona şi Vasile s-au bucurat să-l primească, aveau o

cameră liberă şi, chiar dacă neamțul o lua doar pentru o noapte, câştigau ceva bani. Era început de sezon şi aveau camere neocupate încă. L-au tratat cu pâine, slănină şi ceapă. Neamțul a mâncat cu plăcere şi a vrut să vadă plaja. Ne-am simțit obligate să ne ducem să-i arătăm plaja şi marea, care nu erau departe.

Era lună şi o vreme foarte liniştită. Luna lăsa o dâră galben-aurie pe mare, era un contrast minunat între acel auriu şi cenuşiul albăstrui al mării nezbuciumate, se auzea doar murmurul valurilor mici, tivite puțin cu alb ca o dantelă, când se spărgeau aproape de mal.

Ne-am culcat devreme, ca de obicei. Nefiind lumină electrică, nu aveai ce face. Nu puteai citi, dar nici nu ne omoram cu firea să citim. După ce am culcat copiii, am stat cu Pusi pe băncuță, văzând umbra neamțului în cameră, pe care o luminase cu o lanternă. Nici nu ațipisem bine când am auzit un zgomot uşor la uşă, venit de afară, şi parcă cineva încerca să apese clanța. Dormeam într-o cămănuță de lemn, lipită de bucătărie, singura cameră vizavi de corpul de camere ale casei. Fiind separată, uşa avea un zăvor pe care-l trăgeai dinăuntru. Pusi stătea departe de mine, vizavi, ca să ajung la ea trebuia să traversez curtea, care era mărişoară. Când am auzit acel zgomot, m-am gândit brusc că este un animal.

Dar se repeta, cu intermitențe insistente, iar asta m-a dus cu gândul la oameni. Un hoț? Nu, nu putea fi, nu credeam, aşa că m-am dus la singurul gemuleț din cameră, care era la uşă. Afară luna lumina puternic, puteai distinge câte ceva.

M-am uitat speriată pe gemulețul mic şi l-am văzut pe neamț, gol puşcă, cu nişte încălțări, probabil saboții de lemn pe care-i ştiam, ca un satir, alergând la uşa lui Pusi. Am stat chitic. Mă uitam țintă, cu o aşteptare năucă de spaima că se va întoarce la uşa mea. Mă apucaseră fricile. Aşa a şi făcut. Se vedea atât de bine afară, cred că era lună plină. Au mai fost câteva scrijelituri şi încercări de a apăsa clanța şi câteva drumuri la Pusi. Hotărâsem că dacă nu se opreşte aveam să țip cât de tare puteam, pentru că în liniştea aceea s-ar fi auzit. Aveam urechile ciulite, auzeam greierii şi murmurul mării.

A doua zi dimineață, Pusi mi-a spus că şi la ea neamțul a bătut la uşă, că a încercat clanța, dar ea, neavând geam, nu vedea că el alerga între cele două camere, când la mine, când la ea. M-am gândit la avantajul ei. Trei copii, dintre care fetele măricele, fac gălăgie mare şi ar fi speriat pe oricine. Fiindcă îi fusese teamă să iasă din cameră, făcuse pipi într-un borcan gol de nescafe.

Nu ne mai era frică. L-am văzut pe neamț, îmbrăcat, spălându-se la lavaboul din curte. Ne-am dus la bucătărie şi i-am spus Matrionei despre spaimele de peste noapte, iar ea s-a dus să-i povestească lui Vasile. Vasile a profitat de faptul că neamțul era ocupat să se spele la lavabou, a intrat în camera lui, i-a strâns lucrurile, i le-a pus la uşă şi i-a făcut semn cu mâna, ca să înțeleagă că trebuie să plece. Neamțul n-a zis nimic, îi plătise camera la venire. L-a văzut arțăgos.

Vasile, un bărbat în vârstă, cam pipernicit, puțin crăcănat, micuț de înălțime, se ridicase pe vârfuri ca un cocoş înfuriat. Era caraghios, nemaipomenit de caraghios în demonstrația lui de bărbăție, exersându-şi rolul de mascul. Era stăpânul casei şi întreaga lui virilitate se consuma apărând două femei tinere, hărțuite de un neamț erectat de mare şi de cine ştie ce gânduri vinovate. Şi când mă gândesc, la acea vreme habar n-aveam de conceptul de hărțuire sexuală!

Ne-a plăcut mult felul tacit şi în perfect acord cu Matriona în care Vasile s-a hotărât să-l înfrunte pe neamț. Mă uitam la ei admirativ. Chipurile lor, veşnic aceleaşi, aveau măreția locului în care trăiau, care era al lor... Îl simțeau al lor. Semănau cu corcoduşii şi roşcovele din livada care se învecina cu via. Nu credeam că păcătuiseră

în fața vieții. Ei nu trăiau deznădejdea în nici un fel, ci pur şi simplu trăiau ştiind că viața e mare şi uneori necruțătoare.

Întâmplarea cu neamțul a tulburat într-un fel liniştea vieții noastre, ne-a lăsat un gust amar, dar şi impresia că am trăit o aventură. Pentru o vreme ne-a tăiat cheful să mai ieşim din lumea noastră de la Matriona.

Dar am ieşit după o vreme să mâncăm din nou la cârciuma din 2 Mai. Dacă am fi fost deştepte, descurcărețe, cred că am fi reuşit să mâncăm la cantina clujenilor universitari, ne-am fi folosit de copii şi cred că nici Matriona nu s-ar fi supărat. Şi aşa avea destule pe cap. La cârciumă, aproape aceiaşi oameni se întâlneau să mănânce şi să piardă timpul. Doar erau în vacanță. Era plăcut să prinzi o masă în curte, spre plajă, de unde se auzea marea şi se vedea cerul. Ne-am aşezat la o masă liberă, înăuntru, nu departe de o altă masă la care stăteau un bărbat tânăr, arătând a lipovean, şi Nina Cassian. Erau foarte absorbiți unul de altul, cu capetele aplecate puțin în față şi beau votcă. Părea că au o conversație tainică. Chelnerul, văzând că ne uităm la acea masă, ne-a şoptit că erau Vania, un pescar din sat, şi Nina Cassian, pe care o recunoştea toată lumea.

La un moment dat, de masa lor s-a apropiat o femeie tânără, blondă, se vedea că e localnică, cu un băiețel mic de mână. Se mişca greoi, avea burta la gură şi rochia ridicată în față din cauza burții. Avea un aer smerit şi părea temătoare. I-a spus ceva lui Vania, probabil i-a făcut nişte reproşuri. Vania se prefăcea că n-o vede, părea cam amețit, şi când a văzut că femeia nu pleacă, s-a sculat de la masă cu o privire amenințătoare, i-a spus ceva şi a vrut să o lovească cu piciorul. Femeia s-a ferit şi a plecat speriată. Vania s-a aşezat înapoi la masă. În timpul acestei scene, Nina Cassian privea indiferentă la cei din jurul ei. Au continuat să vorbească, bându-şi votca de parcă erau singuri pe lume. În sat se vorbea de aventura Ninei Cassian cu pescarul Vania, un bărbat blond, bine făcut. Cu câteva zile înainte de această scenă, plimbându-ne pe faleză la Vama Veche, am văzut un cort mic, din care ieşeau nişte picioare. În Vamă nu prea erau corturi şi, oricum, nu pe faleză. Cineva din spatele nostru a spus că erau picioarele lui Vania şi ale Ninei. Poate că făcea bancuri. Zvonuri existau mereu, marea e prielnică imaginației.

Vara, satele de la mare dezvăluiau începuturi şi sfârşituri. Când se termina animația, când ultimii veniți în vacanță plecau, satele erau aproape pustii. Le-am văzut

pentru că noi mai rămâneam şi în septembrie. Rămâneau localnicii, marea şi cerul. Sigur, şi votca.

Se spunea că, atunci când satul se pustia, Vania devenea trist, abătut şi se punea mai vârtos pe băut. Cred că-l lovea nostalgia trecutului imediat, aproape încă viu, aşteptând să vină vara, să prindă viaţă satul, să treacă lâncezeala toamnei târzii, a iernii şi a primăverii timpurii. Ca în locurile în care nu se întâmplă nimic. Dar astea-s doar aparenţe. Viaţa continua în alt fel. Viaţa devenea pentru o lungă vreme dosnică.

Vorbe la mare

La un moment dat, în viaţa noastră la Matriona a apărut Ion Biţan. Venise cu soţia lui, Vicki, şi cu fiica lui, Irina. Nu stăteau la noi, dar ne întâlneam pe plajă, pe faleză şi o dată la nişte artişti plastici care locuiau în sat. Nu-l cunoşteam pe Ion Biţan. Pusi l-a prezentat râzând, bucuroasă să-l vadă, spunând că are un gust estetic desăvârşit şi o manualitate remarcabilă dincolo de artă. Avea dreptate, mi-am spus mai târziu, când i-am văzut casa. Părinţii lui erau din Limanu, o comună dobrogeană aproape de 2 Mai. Acolo se născuse el.

Ţin minte că eram pe plajă şi el, văzând-o pe Pusi, i-a făcut semn cu mâna. Făcea plajă gol, ca şi noi. Venind spre noi, se înfăşurase într-un cearşaf mare, roşu, un roşu

aprins, uşor flauşat, având textură de prosop. Şi noi ne cumpăraserăm acest tip de țesătură, importată din China, sătui fiind de albul comunist. Ne-am acoperit şi noi cu ceva.

Se apropia, drapat, cu falduri, în cearşaful roşu, cu un umăr dezgolit, lipsindu-i doar laurii de pe cap ca să semene cu Dante Alighieri. Deşi avea trăsături uşor ascuțite, cu pomeți şi ochi care trimiteau la originile lui de tătar, din profil acestea se stingeau. Arăta spectaculos plimbându-se pe malul mării singur. Îşi luase ca lectură de plajă Borges, pe care-l citea cu nesaț, era obsedat de el. Era împătimit de scrierile lui şi se şi vede că întâlnirea lui cu Borges a lăsat urme în ultimele sale creații. Cărțile, patima cărților...

Ne-a invitat la el, la Limanu. A fost o zi minunată. Casa părinților lui era tipic dobrogeană. Cu o prispă cu stâlpi din lemn, care dădea spre curte, nu spre strada îngustă din fața casei, pe jos cu pământ bine bătut, casa era vopsită cu acel gri dobrogean, rezistent la degradare. Pe prispă erau înşirate în diferite vase, în cratițe vechi, muşcate roşii şi roz, cu frunze foarte verzi, deşi stăteau la soare, îngrijite bine de mama lui.

Casa se vedea că este gospodărită cu grijă. Nu era aşezată la drumul mare, ci era mai ascunsă şi mai departe

de zgomot. Curtea era înverzită de pomi, ca în toate satele dobrogene, corcoduşi, pruni, chirciți de soare, dar bine înfipți în sol, încăpățânați să facă umbră, cu frunze mai mici decât în alte părți, în toate nuanțele de verde. Pomii erau aşa de bine puşi, încât când mergeai prin curte găseai locuri unde nu simțeai arşița soarelui. Bucătăria era mare, puțin băgată în pământ, plină de obiecte, de cratițe, lemnăraie folositoare la gătit, iar pe un perete, pus la vedere, se afla un calendar ortodox. În toată casa erau pânzeturi cu cusături făcute de mână. La soare, pe prispa plină de muşcate, puteai să-ți dai duhul de plăcere. Era şi multă linişte. Casa respira ceva atât de odihnitor, de primitor.

Probabil că părinții lui ştiau că aduce musafiri, fiindcă mama lui gătise o minunăție de supă de găină cu tăieței de casă, cu multă verdeață şi morcov, friptură, ardei copți şi plăcinte de casă cu brânză de vaci. Probabil că şi în alte dăți era la fel, dar noi eram cam mulți. Tatăl lui Bițan era o versiune reuşită a lui Vasile al nostru. Vioi, neastâmpărat, mereu pus să facă ceva şi foarte mulțumit de toată gospodăria lui. La plecare s-a dus într-o magazie deschisă, ca a Matrionei, şi cu un mic fierăstrău a început să taie o rondea mare, alb-gălbuie. Sub masa pe care stătea rondeaua se adunase un fel de rumeguş. Mă uitam

ce face, când lângă masă a apărut un câine care a început să mănânce cu poftă rumeguşul. I-am spus, în prostia mea, că nu mai văzusem niciodată un câine care să mănânce săpun. S-a uitat la mine cu un aer îngăduitor şi mi-a zis că el tăia brânză, caşcaval, nu săpun. M-am simțit aiurea şi i-am spus că eu văzusem cum se taie la țară săpunul, nu şi caşcavalul. Aşa crezusem eu, că tăia săpun să-i dea fiului lui.

Tatăl lui Biţan iubea mult lumea. Poate şi pentru că locuia oarecum mai departe de oameni, casa lui fiind ascunsă. Curţile mari fac ca oamenii să se vadă mai greu. Venea la 2 Mai în sezonul turistic şi vindea corcoduşe galbene sau roşii, având ca măsură o cană de tablă. Avea un loc la o tejghea. Vorbea cu oamenii din piața mică, cu vecinii de tejghea, se vedea că se simte bine. Lui Biţan părea că nu-i place asta, când venea cu maşina la tatăl lui, la piață. Nu cred că se simțea bine când îşi vedea tatăl vânzând corcoduşe. Dar cred că, orice ar fi vândut tatăl lui, el tot ar fi avut un aer stingher, de jenă, gândindu-se probabil că lumea crede că tatăl lui o face pentru bani, că n-are bani. Mai ales că el era cunoscut, iar în piață unii ştiau că este tatăl lui. Tatăl lui nu vindea pentru bani, găsise acest pretext ca să vină în 2 Mai, să vadă lume, să

vorbească, să se întâlnească cu oameni. Ideea cu corcoduşele era amuzantă.

Ion Biţan era un om minunat. Era în afara oricărui gest sau a oricărei intenţii de vulgaritate, cred că timid în structura lui de bază. Înnebunit după artă, după dimensiunea estetică a vieţii, mi-a dat lecţii de privit. M-a învăţat să privesc, să văd altfel decât vedeam eu.

Mi-a spus odată că el n-a ştiut că există cărţi, pentru că în casă, copil fiind, n-a văzut decât calendarul ortodox pus pe perete. La şcoală a aflat că există cărţi. Devenise, când l-am cunoscut eu, un împătimit de citit. Oare această absenţă a cărţilor a determinat fascinaţia lui faţă de cărţi, vizibilă în lucrările lui?

Dar cum a reuşit să mă înveţe să privesc, nu numai lumea, ci şi femeile? Eram pe plajă, iar pe mal treceau femei mai mult goale. Priveam şi strâmbam din nas. Îi spuneam: „Uite ce picioare groase are, ce glezne are, ce picioare scurte”... El îmi spunea că sunt picioare frumoase, că parcă au legătură cu pământul, că sunt picioare aşa cum le vedea şi Maillol. Că simplitatea este o dimensiune a naturii, că femeile planturoase au farmecul lor. Vedeam femei cu părul creţ şi cu un profil care nu-mi plăcea. El îmi vorbea despre frumuseţea egiptenelor, cu profilul lor, cu nasul drept ca un catarg. Vedeam femei al

căror nas era o prelungire a frunții şi el îmi vorbea despre grecoaice, despre profilul lor, care apărea şi pe sticlele cu ulei de măsline, înconjurat de ramuri de măslin. Şi aşa m-a învățat să privesc altfel viața.

Când m-am întors de la mare, excitată de noua mea privire ca de o cucerire, i-am spus cuiva, unei persoane foarte apropiate mie, foarte cultivată, că văd altfel. Ea m-a ascultat şi mi-a spus ceva care m-a făcut să-mi temperez entuziasmul. Mi-a dat dreptate, dar mi-a spus că frumusețea pe care eu o vedeam atunci era cea din cărți, din albume. Viața are alte criterii. Cu timpul, i-am dat dreptate.

Ori de câte ori mă gândesc la el, îmi aduc aminte de vorbele lui Goethe: omul vede ceea ce ştie. Şi eu ştiam oarecum ceea ce-mi spunea Ion Bițan, dar între ce ştiam şi ce vedeam nu era nici o legătură. Erau lumi diferite, ochi diferiți. Bițan m-a învățat contemplarea culturală. M-a învățat să simt că asociațiile sunt totul, că dacă vezi ceva, atunci ți se deschide o fereastră către alte viziuni, că în lume există legături misterioase care ți se pot arăta sau nu. Din aceste legături s-a născut lumea comparațiilor, a metaforelor. Dar şi nostalgica trăire a trecerii timpului.

Ciudată era şi percepția culorii trupurilor celor care se plimbau agale pe plajă, de obicei privind în jos, la nisipul

ud, cu scoici şi pietricele de diferite culori şi mărimi, frecate de valuri. Nu se uitau la mare sau la cer. Cei care priveau apreciau culoarea trupurilor asociind-o cu timpul petrecut la soare, cu numărul zilelor de plajă. Vedeam după culoarea trupului cine abia venise la mare, cine deja stătuse la soare. Oamenii vor să scape de culoarea cu care vin la mare, căutând să stea cât mai mult la soare, indiferent ce le spun doctorii.

N-am să uit colecția de călimări a lui Biţan. Oare unde-o fi acum? Călimări de sticlă, unele albastre, altele străvezii, cu buburuze de sticlă în relief, din care dacă le întorceai cu fundul în sus nu curgea deloc cerneala. Aveau un fel de guler, de jgheab, unde se oprea cerneala. Erau călimări din timpul când copiii mergeau la şcoală cu călimările în punguţe mici, croşetate. Le purtau separate de ghiozdan. Călimara era ceva important. Înşirate pe o poliță, călimările lui Biţan arătau ca nişte mici recipiente de sticlă, de mărimi asemănătoare, dar având modele şi culori diferite. Toate cu acel jgheab protector. Lui îi plăcea atât de mult diversitatea şi susţinea, depăşind criteriile rigide, că diversitatea uluieşte prin mister.

Diferenţele fără mister n-aveau nici un haz pentru el. În acea perioadă, când Biţan citea Borges pe plajă, mai apucam şi eu, fără prea mare chef, să citesc; îmi luasem

notele din Grecia ale lui Alexandru Rosetti şi alte scrieri. Alexandru Rosetti, numit şi „boierul roşu” pentru că se alăturase comunismului în 1946, trăia atunci.

Îl vedeam la restaurantul COŞ al Academiei. Femeia noastră de serviciu de la institut fusese, zicea ea, chelneriță sau ajutor la restaurant şi ne spunea că era foarte darnic, lăsa bacşişuri mari. La desert cerea mereu o pricomigdală mare, proaspătă şi o plătea bine. Luasem notele lui de călătorie gândindu-mă la prietena mea grecoaică, departe de mine, în Grecia. George Călinescu era extaziat de aceste note, scriind că sunt nişte „telegrame sugrumate de emoție”. Dincolo de minunatele note despre Grecia, în carte am găsit observații şi idei despre Ion Barbu legate de diversitate.

Pe plajă i-am citit lui Pusi o scrisoare scrisă în 1953 de Ion Barbu lui Alexandru Rosetti, pe când avea 58 de ani şi se simțea foarte atras de femei. În scrisoare, el recunoaşte că l-a neglijat, înşelându-l cu o femeie, cu o singură femeie, şi de aceea nu i-a scris nimic de vreo zece luni. Pentru că scrisoarea se referea la amoruri, i-am citit-o lui Pusi, căci, dincolo de diversitatea generală a lumii, diversitatea privită cu ochi şcolit în ale artei, despre care vorbea Bițan, Ion Barbu, considerat un mare afemeiat, gândea diversitatea erotică, atracția fizică mereu prezentă.

El scria în scrisoare: „Nu mai citesc decât lucruri de amor. Citesc plângerile întretăiate ale Louisei Labé şi Olivier de Magny şi mi le însuşesc. Nu sunt şi eu un libertin pocăit ca acest Olivier, care până a o întâlni pe frumoasa cordieră semna versuri ce ne îmbracă aşa de bine pe amândoi? Pentru plăcerea ta, ți le transcriu pe contrapagină:

La nature m'a fait et la nature est belle
Par la diversité que nous voyons en elle,
Je suis donc naturel, et ma felicité,
En matrice d'amour, c'est la diversité.
Aimons, donque partout, et ces sottes constances
Chassons de nos amours et de nos alliances,
Aimant quand on nous ayme et nous gardant
toujours.
La liberté d'entrer en nouvelles amours."

Scrisoarea se termina aşa: „Vai, dacă ar fi aşa simplu. Dar nu e".

Discuția noastră despre diversitatea erotică, despre libertatea de a face ce simți că vrei, fără constrângeri, de a da curs atracției fizice, a făcut-o pe Pusi să divagheze şi ea spre ideea de libertate.

Cu câteva zile înainte îi zisesem că mama unei amice, o femeie foarte inteligentă şi interesantă, îmi povestise că se

plimba la mare pe faleză cu nora ei. La un moment dat, nora ei a luat-o înainte destul de mult. Apoi s-a întors şi i-a spus soacrei că pe drum, cum mergea, din faţă i-a apărut un bărbat, probabil un pescar. Era frumos, părea că era căzut din senin şi ieşit din mare. Avea nişte ochi ciudaţi, foarte expresivi, foarte vii. A privit-o scurt, direct în ochi, şi i-a spus să vină cu el. Nimic altceva. Nora ei a rămas cu gura căscată la vorbele lui. S-a întors pe călcâie, apoi i-a spus soacrei ce i se întâmplase. Aceasta s-a uitat la ea şi i-a zis: „Ai fost o proastă!”.

Pusi s-a amuzat şi i-a dat dreptate soacrei. Subiectul era demn de tot felul de idei legate de diversitate şi constrângeri, de diversitate şi libertate. Pusi şi-a amintit şi întâmplări de-ale ei. Mi-a spus că odată s-a dus undeva la ţară şi, pe drum, a întâlnit un bărbat frumos care a privit-o lung şi după ce a trecut pe lângă ea a rămas cu capul întors spre ea, mergând agale. Ea l-a plăcut şi s-au iubit lângă o căpiţă de fân. Acolo, în acel loc, şi-a pierdut un cercel cu diamante. Râzând, am întrebat-o dacă ţine minte întâmplarea pentru că a fost o iubire rapidă, fără trecut şi fără viitor, sau pentru că a rămas fără cercelul cu diamante. Părea că nu regretă deloc cercelul pierdut. Diversitate şi libertate sau libertate şi diversitate, cam despre asta am vorbit, pentru că diversitatea este cam la

tot pasul. Libertatea se loveşte de prejudecăți, constrângeri, învinovățiri, frica de pierderi. Când eşti singur, lucrurile diferă. Puțini care nu sunt singuri îşi negociază însă pe față libertatea.

Mi-am dat seama de această libertate nestăvilită când Pusi, într-o tabără de sculptură, l-a plăcut pe un sculptor mult mai tânăr ca ea. El a înțeles că ea îl place, dar nu dădea semne că ar face ceva. Ştim cu toții că în lumea artiştilor libertatea este mai mare, stilul boem permite o neglijare şi o toleranță, comparativ cu constrângerile oamenilor obişnuiți. Stilul de viață este diferit. Într-o seară, mi-a spus Pusi, fără nici o reținere, el s-a prezentat la ea. Calm şi elegant. Nu era nevoie de vorbe multe, ci doar de înțelegeri din priviri. El avea sub braț o pătură şi o sticlă cu vin. I-a spus pur şi simplu: „Hai, fă, să te...". Şi au plecat amândoi în pădurea din apropiere. Relația lor a durat o perioadă. Pusi avea o natură erotică şi ființa ei respira senzualitate, fapt pentru care bărbații erau foarte atraşi de ea. Am întrebat-o cum face de atrage bărbații. Întrebarea mea a primit pe loc un răspuns: „Nu fac nimic, doar stau". Să fie oare acesta un răspuns care exprimă o atitudine de făgăduială implicită a unui acord?

Uneori, ea îmi povestea despre bărbatul pe care credeam – şi poate nu mă înşelam – că îl iubise cel mai

mult. Cred că fuseseră şi ceva timp împreună. Era un mare sculptor, un om pe care toţi din comunitatea artistică îl considerau foarte interesant şi original. A fost celebru în viaţă şi a rămas şi după moartea lui un sculptor celebru. A murit tânăr, la doar 52 de ani, în Franţa, fiind înmormântat în cimitirul Père Lachaise.

Nu ştiu dacă alţii îl numeau Băţ, dar ea când vorbea despre el îi spunea Băţ. Pusi i-a fost iubită şi mi-a povestit multe despre el, despre firea lui cam ciudată, despre modul lui plin de onestitate şi simplitate de a privi viaţa. Se trăgea dintr-o familie din Moldova, iar Pusi ajunsese să-i cunoască destul de bine familia din satul Stănişeşti, unde se născuse el. Erau oameni simpli, săteni. Pusi fusese la el la ţară, locuise la părinţii lui şi îi plăcuse foarte mult să stea cu el acolo. O cunoscuse pe mama lui şi se amuza povestindu-mi cum aceasta, o femeie foarte cu picioarele pe pământ, recolta sânge pentru analizele oamenilor din sat în eprubete pe care trebuia să le ducă la dispensar. Pusi îmi spunea râzând că uneori în eprubete cădea câte-o muscă, la ţară erau multe muşte, şi mama iubitului ei Băţ le scotea cu degetele din eprubetă. Asta, desigur, o distra foarte tare, dar nu-i acorda o mare importanţă. Gestul mamei lui Băţ n-o indigna, ci doar o amuza.

Mama lui Băţ îi spusese că, atunci când era copil mic şi făcea pe el, ea îl lua, îl ducea la cişmea şi-l spăla cu mătura. Să fi fost acesta un obicei la ţară ca să scapi uşor de curăţatul unui copil? Nu ştiu, dar când, mai târziu, am fost muncitoare necalificată la o grădiniţă şi trebuia să mă ocup de copii, o colegă, şi ea muncitoare necalificată, care făcea curăţenie, m-a văzut cu un micuţ murdar rău, care făcuse pe el. Cred că i-a fost mai degrabă milă de mine văzând că nu ştiu cum să mă descurc, aşa că nu şi-a arătat superioritatea în rezolvarea unor probleme simple, ci m-a dus la duşuri, a luat o mătură cu coadă lungă şi l-a spălat pe copil ţinându-l de bretelele pantalonilor. Nu i-a dat jos pantalonii. Un timp, apa a curs pe picioarele copilului în şiroaie maronii, apoi a devenit din ce în ce mai curată. Gesturi puţine, simple şi bine exersate.

Atunci mi-am adus aminte de mama lui Băţ şi m-am gândit că şi altor femei, trăind la ţară, le-a trecut prin cap ideea asta. Ceea ce vreau să spun este că Pusi privea senin aceste întâmplări, nu avea o atitudine critică, nu strâmba din nas, ba, dimpotrivă, le privea cu simpatie. Atracţia ei pentru simplitate şi natură era nemăsurată. Nu-i plăceau snobii, fiţoşii, cei cu pretenţii. I se părea că trăiesc pe lângă viaţă.

Vorbe răzlețe din amintirile mele şi ale altora

Nu-mi aduc aminte ca Pusi să-mi fi povestit despre viața ei dinainte de a ne cunoaşte. Cred că nimeni, într-o relație firească, n-o face. Se zice că doar îndrăgostiții îşi povestesc trecutul, dar acest lucru se referă la relațiile lor anterioare. Tot ce-mi povestea apărea firesc prin asocieri de întâmplări şi amintiri ale ei. Era vorba, în fond, despre trecutul ei, iar noi trăiam în prezent.

Nu ştiu cine a spus că trecutul este o țară străină. Amintirile par a fi incursiuni în această țară străină şi ea le făcea sporadic, în funcție de contextul prezent. Iar unele amintiri sau relatări despre cei apropiați nu erau experiențe ale ei, ci ceea ce-i spuseseră alții. Mi-a vorbit despre mama ei, Gina, care murise când ea era copil, despre bunica ei, care pentru ea era soția lui Iosif Pincas, şi mai mult şi mai tandru despre guvernanta ei, Teta, de care a fost foarte legată. Mult mai puțin, aproape nimic, despre surorile ei Tanți şi Dina Cocea, mult mai mari decât ea. Mai erau bărbații, dar, în afară de Băț şi Amin, habar n-aveam despre relațiile ei.

Acum, încercând să scriu despre prietenia noastră, despre ea, îmi dau seama că amintirile ei erau atât de puțin legate de genealogia ei. Poate că nu era important

pentru felul în care trăiam prezentul. Mult mai târziu am aflat că tatăl ei, N.D. Cocea, şi bunica ei, prinţesa Diana Ghica, muriseră în acelaşi an, când ea cred că avea paisprezece ani.

Mama ei, celebra Gina, murise când ea era copil mic şi cred că fusese crescută de bunica ei, mama Ginei, şi de guvernanta Teta.

Gina era o personalitate mondenă care a zăpăcit lumea cu firea ei năvalnică, excentrică, impulsivă. Se zicea că personalitatea ei întrunea trei trăsături care o defineau. Era deosebit de frumoasă, se trăgea dintr-o familie foarte avută şi ducea o viaţă scandalos de agitată.

Gina era singura fiică a lui Ion Manolescu-Strunga, politician şi mare bogătaş, care fusese căsătorit cu celebra actriţă Elvira Popescu. Cu soţia lui, prinţesa Diana Ghica, despre al cărei portret am amintit când am scris despre Pascin, avea o singură fiică, Gina. Pusi a cunoscut viaţa bogată a buncii ei după ce aceasta s-a căsătorit cu bancherul Iosif Pincas. Bunica ei mergea la castelul din Balc, proprietate a bancherului, căruia îi devenise soţie după divorţul de Ion Manolescu-Strunga. Un localnic din Balc, probabil foarte în vârstă, citat de Simina Stan, care a scris pe net despre „Scandalurile familiei Cocea”, spunea că Iosif Pincas era „nimuric” de o mână, adică nu avea o

mână. „Era chiabur mare, avea herghelie de 250 de cai, sânge pur englezesc, numită Herghelia Hermezeu, o pădure cu mistreți, acum a lui Ion Țiriac, şi castelul Balc.”

Prințesa Diana Ghica avea un frate, Gheorghe Ghica, prinț şi el, care venea la Balc, la castel, la vânătoare. Iosif Pincas era mare afacerist, a fost printre cei mai bogați zece oameni în perioada interbelică. El cumpărase domeniul Balc, cu castel cu tot, de la un grof, Károly Imre, pe un pumn de aur, cu condiția să i-l dea înapoi dacă vremurile vitrege pentru grof s-ar fi schimbat. Prințul Ghica venea des la Balc, unde era mormântul ultimei sale soții, Natalia, pentru că ea murise la castel. Oamenii spuneau că spiritul ei bântuia acele locuri. Ea fusese o prințesă rusoaică, din famila Romanov. În 1924, când Pusi nu era născută, Natalia, în timp ce-şi curăța cu benzină mănuşile de piele de căprioară, şi-a dat foc din neatenție, aprinzându-şi o țigară. Deşi a fost dusă la spital, a murit, fiind înmormântată pe domeniul Balc. Prințul a iubit-o mult, i-a făcut o troiță la mormânt şi a adus din Maramureş o bisericuță din lemn. În 1940, bisericuța a ars într-un incendiu, iar mormântul a fost distrus câțiva ani mai târziu. Prințul nu s-a recăsătorit şi probabil n-a apucat să vadă ce s-a întâmplat cu bisericuța şi cu mormântul iubitei lui Natalia.

Istoria castelului Balc este mai lungă. Aş aminti că în 1967, având probabil un proprietar nou – căci se numea castelul Degenfeld-Schomburg –, a fost declarat monument istoric. Iosif Pincas îl cumpărase în 1920. Istoria a mers mai departe, timpurile se schimbau. Trecutul părea legendar. Pusi nu mi-a vorbit niciodată de castelul Balc, spunea doar că familia din care se trăgea fusese foarte bogată. Probabil că în comunism aceste lucruri nu mai contau. Nimeni nu credea că lucrurile s-ar fi putut întoarce.

N.D. Cocea şi Gina Manolescu-Strunga au fost părinții lui Pusi. Tatăl ei era deci ginerele prințesei Diana Ghica. N.D. Cocea, mare pamfletar, socialist, scriitor, deputat, director general al teatrelor, mare boem, n-o putea suferi pe prințesă. În jurnalul său el scria: „Domnița Diana, cum îi place să i se spună şi umflată toată, tot pe atât de grăsime, cât de fumuri princiare, deşi e nevasta unui simplu Pincas, a fost frumoasă pe vremuri. O frumusețe rece, de păpuşă de ceară, cu masaje, cu cataplasme, cu fleici pe obraji, cu uleiuri pe tot corpul. Din toată frumusețea apusă, din care n-a făcut niciodată nimic şi întreținută zadarnic de atâta amar de ani, nu i-au mai rămas domniței Diana altceva nimic decât regrete schimbate treptat, în măsură ce se veştejeşte, într-un fel

de egoism, sordid, ranchiunier şi vindicativ. Geloasă pe fiică-sa, fără casă, fără masă, fără îmbrăcăminte.

Ea, mama ei, îi ia chirie pentru trei odăi, şaizeci de mii de lei pe an. I-ar lua şi pielea de pe ea de-ar putea. Cât despre inteligență! Un sfert din conversația ei se învârteşte în jurul slugilor, alt sfert în jurul titlurilor nobiliare şi jumătatea care rămâne, în jurul prețioasei sale sănătăți. Nu se mişcă decât în automobil. Ține dietă la mese ca să-i oblige şi pe ceilalți la posturi economice. În schimb, ciupeşte toată ziua fursecuri. Şi se plânge că se îngraşă".

Diana Ghica nu era iubită de ginerele ei. Dar cum ar fi putut ea să-l iubească pe el, când acesta, trecut de cincizeci de ani, fuge cu fiica ei, Gina, o junică de şaisprezece ani, în străinătate, sucindu-i mințile, ea fiind dintr-o familie foarte cunoscută şi foarte bogată?

În urma acestei aventuri, Gina îşi revine şi după o vreme se căsătoreşte cu Petru Comarnescu, intelectual monden, rafinat, ciudat însă, homosexual. Acesta şi-a scris jurnalul, a avut admiratori şi detractori şi ulterior s-a descoperit că a fost informator al Securității.

Petru Comarnescu a fost fascinat de personalitatea Ginei. Şi scârbit de familia ei, ca şi N.D. Cocea. În 1933, deja viitor soț al Ginei, el scrie în jurnal că „familia Ginei este extrem de ciudată, anormal de neiubitoare şi

irațională. Un grup de egoişti şi afacerişti care mă scârbesc". Gina era „blazată, terorizată de familie, sceptică înainte de vreme, dar avea calități care nu se găsesc mai niciodată într-una şi aceeaşi persoană: frumoasă, excepțional de inteligentă, temperamentală, de familie".

Petru Comarnescu scrie despre tatăl Ginei că „avea o avere uriaşă obținută prin scandaloase excrocherii, potlogării şi afaceri oneroase". Avea, de asemenea, o poziție socială înaltă în 1933-1934 – timp în care se anunța şi nunta lui cu Gina –, iar în 1937, când era ministru în guvernele liberale, fusese acuzat de trafic de influență şi chiar a executat o detenție în anul 1939. Viața era agitată şi cei care aveau legătură cu Gina, cei apropiați sau cei din familia ei se bârfeau reciproc, existând mari animozități şi chiar duşmănii. Nici N.D. Cocea nu se lăsa mai prejos, el fiind bănuit de Petru Comarnescu că-i strică imaginea din cauza relației lui cu Gina. N.D. Cocea nu numai că o antipatiza pe mama Ginei, dar vorbea cu mult dispreț şi despre Iosif Pincas, soțul ei: „La 70 de ani, Pincas rămăsese alb şi pur, cum îl făcuse mă-sa şi era ciung de o mână. Pe lângă prințesa de nevastă-sa se molipsise şi de fumuri aristocratice, dacă nu le-o fi avut înainte". Poate că-i invidia averea nemăsurată, alăturându-se celor care-l credeau pe Pincas un om foarte

zgârcit. În urma unor legi date de Argetoianu, Pincas pierduse o parte din avere, dar continua să vorbească despre ea ascunzând proprietăți şi făcând pe victima. N.D. Cocea spunea că Pincas se plângea de pierderile lui, „înşira vorbe despre 50 de milioane de bani lichizi, dar uita moşia din Ardeal, la Balc, cam vreo mie de hectare în jurul unui castel senioral. Banca din Oradea. Alte vreo trei moşii în Cadrilater. O fabrică de spirt. O casă şi câteva apartamente în Bucureşti. Bez alte întreprinderi, exporturi, acțiuni, carnete. Cum adunase toate bogățiile astea? Pur şi simplu ca bună ziua".

Casa din Bucureşti a recuperat-o Pusi după 1990.

Amândoi, N.D. Cocea şi Petru Comarnescu, au fost căsătoriți cu Gina şi sigur erau geloşi unul pe altul, bârfindu-se în lumea bună a Bucureştiului. Probabil că Petru Comarnescu nu uita că Gina, fata rebelă şi atât de bogată, fugise la şaisprezece ani cu N.D. Cocea, fiind foarte îndrăgostită de el, fapt ce făcuse ca acesta să fie adus în fața tribunalului pentru corupere de minore şi, mai apoi, închis.

Căsătoria Ginei cu Petru Comarnescu a fost agitată şi mereu în centrul atenției în lumea mondenă. În jurnalul lui, Petru Comarnescu scrie despre exasperarea şi nesiguranța pe care le trăia după căsătoria cu Gina:

„Cheltuieşte ca o nebună ce are şi ce nu are, vinde lucruri din casă, ce primeşte de la tatăl ei cheltuieşte, apoi cheltuim salariul meu şi hai, împrumuturi... Dezechilibrată în toate, făcând şi teorii despre lipsa de însemnătate a banului... Cu toate acestea nu pot să n-o admir”.

Petru Comarnescu a bănuit-o pe Gina de gânduri ascunse, mai ales că trăia permanent într-o stare de nesiguranță; considera că e inconsecventă şi că are o fire cameleonică. Era teatrală, reuşea să treacă cu uşurință de la o stare la alta. Nu te puteai încrede în ce făcea şi ce gândea: „O face pe inocenta, cu aerul acela de candoare ce şi-l însuşeşte uneori admirabil, pe când alteori joacă pe scenă rolul unei femei fatale, gen Marlene Dietrich. Ah, filmele americane au prea mare influență şi dau unor ființe uşor dezaxate ca Gina posturi şi roluri ridicule, dacă nu tragice... Gina joacă teatru mai bine decât actrițele, trecând dintr-o extremă în alta”.

Relația Ginei cu el era năbădăioasă. El se plângea de firea ei, de faptul că-l făcea să sufere, şi totuşi nu reuşea să nu cadă pradă farmecelor ei, admirându-i frumusețea şi inteligența sclipitoare: „Gina s-a făcut blondă, vopsindu-şi părul. Pare o stea de cinema americană, lumea se întoarce după ea pe stradă. Are ceva de aventurieră şi

boemă, cu toate că face pe vedeta aristocratică... A fost strălucitoare în vervă şi în dialog... Gina, în rochie de tafta neagră, vopsită cu violet pe păru-i blond, cu orhidee în corsaj. A făcut senzaţie ca un star de cinema". Glamour-ul era la mare modă în acea vreme.

Dar, nu după multă vreme, extazul şi admiraţia lui pălesc: „Mi-e frică că fata asta nu se va cuminţi niciodată. Sorţii mă îndeamnă către un trai abundent. Voi putea filosofa având o soţie puţin cocotă prin temperament şi nebunie... Dar ce deşteaptă e. Şi tristă. Găseşte bucurie doar bând. Nu voi face niciodată din ea o Martha Bibescu, cum speram. Şi totuşi acum nu mai pot trăi fără ea: iubire, orgoliu, interes? Poate de toate". Se poate, oare, confunda atracţia intensă faţă de o femeie cu iubirea? ne putem întreba. Era, oare, iubire ce trăia Petru Comarnescu, care nu uita nici interesul care-l făcea să fie alături de Gina, să n-o părăsească? Pentru că Gina, pe lângă că era foarte frumoasă şi foarte inteligentă, era şi foarte bogată, era o *socialite*, cum se spune astăzi, care-i deschidea uşa spre lumea cu bani, lumea ce trăia în uşurătatea vieţii, atât de îmbietoare pentru el. Şi el recunoştea că relaţia cu Gina reprezenta un avantaj pentru parvenirea socială pe care şi-o dorea.

O lume aşa cum găsim în romanele lui Scott Fitzgerald, în care banii făceau ca viața să fie uşoară şi plină de satisfacții deşarte, atât de tentante.

Nu putem nega că în mintea lui se împletea fascinația față de personalitatea Ginei cu ambiția de a face o căsătorie răsunătoare, aşa că şi lui îi era greu să explice această atracție. Căsătoria lor, care a avut loc la sfârşitul anului 1934, a fost un mare eveniment monden.

Dar, după nu multă vreme, doar două luni, lucrurile s-au schimbat. Fascinația față de farmecul Ginei se transformă în dezgust: „Acum e ca o viperă, o ființă în fond frivolă, dar cu pospai de cultură şi pretenții de ducese". Gina se vroia celebră, era exhibiționistă, profesa asta cu ostentație, era extravagantă, se dorea centrul lumii: „Gina nu asculta de nimeni decât de capriciile şi frivolitățile ei" şi, orice i-ar fi zis şi reproşat soțul ei, nu renunța la nimic, „avea o doză mare de originalitate... vroia să-i epateze pe ceilalți cu mese originale şi aranjamente fistichii de cabotină". Poate că dezgustul era o reacție la acea nesiguranță şi la sentimentul că Gina nu era prea atrasă şi interesată de el, că relația lui cu ea era o ratare.

Citind aceste lucruri despre mama lui Pusi, mi-am amintit cât de mirată am fost şi eu când Pusi mi-a spus că mama ei avea unghiile de la mâini colorate diferit. Cred că

la acea vreme era cu totul şocant să vezi aşa ceva. Poate că într-adevăr căuta cu orice preţ să atragă privirile celorlalţi. Probabil că asta văzuse Pusi când era mică şi-i rămăsese ca imagine legată de mama ei.

Bănuielile lui Petru Comarnescu ţinteau spre N.D. Cocea: „Nu ştiu dacă se vede iar cu el, cum poate s-a văzut la Sinaia. De ieri am început să bănuiesc şi asta. Dar, chiar dacă ar fi adevărat, ce-aş putea face? Nu mai ţine de mine, căci acum s-a consumat pretinsa iubire. E o cabotină, căreia îi place scandalul şi vrea să se vorbească mereu despre ea. S-a vorbit îndestul în legătură cu mine, acum vrea să se vorbească şi în legătură cu Cocea. Vrea cu tot dinadinsul să fie eroină de bârfe şi comentarii". Şi s-au adeverit aceste bănuieli. Chiar N.D. Cocea, în memoriile lui, aminteşte de întâlnirile cu Gina, ea fiind atunci căsătorită cu Petru Comarnescu. „Gina s-a travestit, s-a aranjat altfel, ca să meargă la o conferinţă a lui N.D. Cocea. Tot o intrigă omul acesta şi o instigă probabil contra mea", scrie Petru Comarnescu, confruntându-se neputincios cu capriciile şi firea Ginei.

După aproape doi ani de căsătorie tumultuoasă cu Petru Comarnescu, Gina se desparte de el când află că este însărcinată, spunându-i că va avea un copil al cărui tată este N.D. Cocea. Petru Comarnescu o numeşte

„monstru”, acuzând-o de scenarii tainice de recâştigare a iubirii lui N.D. Cocea, pe care el susținea că-l forțează cu paternitatea pentru a fi din nou împreună. De aceea, alertează familia Ginei, despre care ştia că este împotriva lui N.D. Cocea, spunând că Gina va relua relația cu el.

Bărbații familiei, tatăl Ginei şi tatăl vitreg al Ginei, Iosif Pincas, sunt furioşi şi consternați de situația creată de ea. O pun sub interdicție, iar Gina se internează într-un sanatoriu din proprie inițiativă, refuzând cu străşnicie să-şi mai vadă soțul. Petru Comarnescu se vede singur, o acuză pe Gina de uneltiri, că face un copil despre care – susține el – nici măcar nu ştie ce nume va purta. Acest copil va fi Pusi.

Gina, după divorțul de Petru Comarnescu, se căsătoreşte cu N.D. Cocea, care recunoaşte copilul, dar scandalurile şi urzelile din familie duc şi de această dată la divorț. Părinții lui Pusi au fost căsătoriți doar trei ani.

Gina n-a avut o soartă bună. După spusele lui Pusi, a murit în Bulgaria, probabil de o boală de plămâni, iar tatăl ei, Ion Manolescu-Strunga, i-a adus sicriul acasă într-un vagon de tren. Pusi povestea amuzată că tatăl Ginei, gândindu-se că vagonul este gol, doar cu un sicriu înăuntru, l-a umplut cu varză. Gina, moartă în sicriu, înconjurată de verze i se părea ceva tragicomic, poate

suprarealist. O situație greu de imaginat. Cei doi bărbați din viața Ginei, N.D. Cocea şi Petru Comarnescu, au cunoscut-o bine şi, chiar dacă relațiile dintre ei nu erau amiabile, ambii au scris despre firea ei dual㠍. Amândoi erau uimiți de alternanța ei între stări extreme, de înclinația ei către excentricitate, exhibiționism, extravaganță şi impulsivitate, de dorința ei de a-şi etala frumusețea, de capriciile şi nonconformismul ei. Gina făcea mereu ce o tăia capul, fără a ține cont de părerea celorlalți.

Deşi felul în care o percep pe Gina este asemănător, există totuşi şi diferențe. N.D. Cocea îi vedea dualitatea, tendința către gesturi extreme, dar nu-i imputa gânduri ascunse şi nici tentative de a-i înşela pe alții. El vedea mai degrabă natura ei, firea ei schimbătoare: „Scumpa, insuportabila mea Gina, câte zile amare mi-ai făcut! Un amestec bizar, încântător uneori, obositor mai întotdeauna, de scăpărătoare inteligență verbală, de totală incapacitate în judecată şi raționamente, de egoism feroce şi după toane şi bâzdâcuri, de izbucniri imprevizibile de generos altruism, de blândețe şi violență nebună, de sinceritate şi inocentă fățărnicie, de viții şi virtute, de abnegație şi răutate, de inconsecvență şi totuşi de o logică feminină împinsă până la absurd. Darnică, risipitoare,

laşă în faţa vieţii, dar curajoasă la căpătâiul bolnavilor sau al nenorociţilor, îşi cheltuieşte toată energia pe nimicuri şi, cu mlădieri de şarpe, urmăreşte pieziş pe ascuns, pe ocolite, cu tenacitate inflexibilă, ceea ce vrea. Detestă minciuna şi minte zi şi noapte. Adoră simplitatea, trăieşte numai din complicaţii. Are cultul moralei şi îl calcă la tot pasul. Acum câţiva ani căuta un pseudonim. A pălit, a râs galben şi m-a rugat să nu-l mai repet la nimeni când i l-am găsit. Gina Balamuc".

Mircea Eliade, care-i reproşa lui N.D. Cocea „imoralitatea dezgustătoare", îl considera totuşi un „om cu o cultură vastă, cu un dar nemărginit al vorbei". Şi avea dreptate, dacă vedem, din cele scrise de el despre Gina, portretul ei migălos construit psihologic. Da, Ginei îi lipseau controlul, moderaţia, simţul situaţiei, dar la aflarea pseudonimului dat de el a pălit, semn că îşi percepea structura departe de cea a oamenilor obişnuiţi. Da, Gina era nebună, era bizară, era un amestec de trăsături care de obicei nu pot coexista la una şi aceeaşi persoană. Poate simţea instinctiv că pseudonimul dat i se potriveşte.

Am găsit, în articolul Siminei Stan despre scandalurile familiei Cocea, o declaraţie a lui Pusi despre vârsta pe care o avea când s-a dus să locuiască la sora ei cu mult mai

mare decât ea, actrița Tanți Cocea: „Aceşti oameni generoşi m-au preluat şi pe mine, copil de 14 ani, rămasă fără părinți, cu averea confiscată şi aruncată pe drumuri, după arestarea bunicului meu Ion Manolescu-Strunga, când m-am mutat la ei". Pusi privea cu amuzament comportamentul surorii ei, Tanți, spunând că era terorizată de ideea că-şi pierdea frumusețea şi că atunci când avea musafiri folosea veioze care luminau slab, pentru a nu i se vedea în detaliu fața. Se farda excesiv, iar eu, râzând, i-am spus că poate arăta precum o frescă, precum Voronețul. Ei i-a plăcut comparația mea şi o folosea.

Spunea că Tanți Cocea ştia că soțului ei îi plac femeile, că o înşela, dar, pentru a controla relațiile lui, le invita la masă pe amantele lui. Pusi a stat o vreme la sora ei, dar apoi s-a mutat la cămin şi a păstrat mereu legătura cu guvernanta ei, Teta, de care era foarte apropiată.

Teta, cred eu, a fost cea mai constantă şi mai de încredere persoană din viața lui Pusi. Era iubită de ea necondiționat, era de o loialitate totală față de Pusi. Era nemțoaică şi nu se bucura de o situație financiară roză, dar pentru Pusi ar fi făcut orice. Am crezut mereu că relația lui Pusi cu Teta avea ceva dintr-o relație mamă – fiică. Şi poate că pentru Pusi ea era singura familie, Teta

fiind cea care o iubea nemăsurat. Dragostea şi înțelegerea Tetei față de Pusi erau fără limite.

Am cunoscut-o când a venit odată la mare, noi stând la Matriona. Ea plecase în Germania, se repatriase. Venise din Germania cu o excursie la Eforie organizată de megaretailerul Neckermann. Stătea la hotel, dar venea să facă plajă şi să se vadă cu Pusi la Vama Veche. Îi privea cu duioşie pe cei trei copii mulatri ai lui Pusi, îi răsfăța din când în când şi murmura cu tristețe: „*Eine Prinzessin* cu trei copii negri". Pentru ea, Pusi era o prințesă ajunsă într-o stare vitregă. Pusi îi înțelegea nedumerirea, dezamăgirea, dar ştia că, orice ar fi făcut, Teta tot o iubea. Îmi povestea că atunci când era tânără, probabil studentă, uneori se purta aiurea cu Teta, dar punea asta pe seama tinereții.

Odată, s-a dus la ea pentru că Teta se simțea rău, era bolnavă, iar aceasta i-a dat bani şi a rugat-o să-i cumpere nişte medicamente. Pusi a luat banii, s-a dus la un magazin, şi-a cumpărat lenjerie neagră, elegantă şi a întins-o la un iubit. A lăsat-o baltă pe Teta, care s-a făcut bine până la urmă şi sigur nu a certat-o prea tare. Spunea că era atât de îndrăgostită, încât uitase de Teta şi boala ei.

Tetei nu-i era uşor să vină la Vama Veche. Era deja o femeie vârstnică. Pusi şi cu mine ne uitam cum intră în apă, atent şi grijuliu. La mal, apa era mică, dar erau şi

pietre mai mari, nu multe, e drept, şi când călcai pe ele alunecai, te puteai dezechilibra uşor. Pusi zicea, cu o voce plină de tandrețe, că parcă era un dinozaur care se îmbăiază.

În Germania, Teta locuia într-o casă socială. Fiind repatriată, era ajutată de statul german. Spunea că în fiecare lună venea cineva de la primărie să vadă dacă locuința era în stare bună, dacă era curată şi îngrijită, asta fiind obligația ei. Dacă nu îndeplinea aceste condiții, locuința îi era luată. Pusi spunea că dacă la noi s-ar fi aplicat această regulă, şi ei i-ar fi fost luată locuința, pentru că stătea cu chirie la stat.

Când a venit în acea vară, Teta era mulțumită pentru că tot din ajutorul social îşi făcuse o lucrare dentară, pentru care nu plătise nimic. Pusi spunea că se vede că lucrarea fusese plătită prin ajutorul social, pentru că, în loc de patru dinți în față, Teta avea unul singur pus pe lat şi cineva făcuse nişte demarcații ca să pară patru dinți. Nu i-a spus ei asta ca să n-o necăjească.

Grigore mergea uneori la Teta la hotel. Poate că mai crescuse şi se descurca sau poate că mergea cu Pusi, nu mai țin minte. Era foarte isteț şi instinctiv îşi exploata farmecul fizic de îngeraş colorat. Odată, spre mirarea noastră, a venit victorios cu nişte bani, cu mărci germane.

Îi trecuse prin cap o idee năstruşnică. Să adune cochilii roz, minunate, intacte, de melci mari, care se găseau în număr mare pe plajă, şi să le vândă nemților la hotel, ca amintiri de la mare. După cum spunea Teta, toți turiştii veniți cu ea erau oameni în vârstă, cam sentimentali, nostalgici. La hotel mâncarea era bună şi seara, după cină, se asculta muzică şi se dansa. Când era un moment de muzică populară românească, plăcerea şi surpriza serii era să se danseze Perinița, după care nemții se dădeau în vânt.

Teta era, cum am spus, total devotată lui Pusi. Nici nu cred că avea pe cineva mai apropiat sau rude. Pusi recunoştea că-i mâncase zilele, că-i făcuse tot felul de necazuri, dar Teta trecuse cu uşurință peste ele. Ea avea o încredere oarbă în Teta, care-i păstra bijuteriile de familie.

Recent, Grigore mi-a spus că Teta a murit. Un avocat l-a contactat ca să-l anunțe că i-a lăsat prin testament lui Pusi tot ce era în grija ei şi casa în care locuia. Ordonată şi organizată ca o adevărată nemțoaică, Teta reuşise să-şi cumpere o casă frumoasă şi confortabilă, cu curte, iarbă şi chiar o piscină. Cred că şi acum, în amintirile lui Pusi, Teta ocupă locul cel mai de seamă.

În timpul vizitei Tetei, un băiețandru de vreo unsprezece ani, localnic, se vedea, ne tot privea. După

câteva zile, stând pe plajă, a început să ne dea târcoale şi să ne arunce ocheade, aşezându-se pe nisip în preajma noastră. Fetele se plimbau pe plajă căutând scoici. După câteva târcoale, a prins curaj, s-a apropiat de noi şi s-a aşezat pe nisip, ca să intre în vorbă. Era un băieţel ciufulit, slăbuţ, dar nu plăpând, foarte vioi. S-a uitat la Pusi şi a întrebat-o: „Matale scoţi doar negri?”. Nu ştiam ce vrea să spună şi, la privirile noastre întrebătoare, el a adăugat: „Matale faci doar copii negri?”. Pusi a început să râdă şi i-a răspuns foarte isteţ, punându-i la rândul ei o întrebare: „Dacă ai un kil de lapte şi torni cerneală în el mai e lapte alb?”. Băiatul a răspuns imediat că nu. După aceea, Pusi i-a spus: „Chiar dacă torni cât de puţină cerneală, el tot n-o să fie alb, nu-i aşa?”. Băiatul nu a stat prea mult pe gânduri, s-a lămurit, se vedea pe faţa lui că a înţeles şi a tras concluzia: „Matale scoţi doar negri!”. Aşa cum începuse totul, cercul se închisese şi el a întins-o la mare să facă baie, mulţumit de răspuns. Pe noi ne-a amuzat curiozitatea băieţandrului.

Să fie, oare, copiii de la ţară, crescuţi în libertate, aproape de natură, mai curioşi şi mai bănuitori decât cei de la oraş? După plecarea băieţandrului, ne-am pus această întrebare. De ce curioşi? Poate pentru că experienţa lor senzorială este mare, poate că părinţii lor

nu au nevoie să li se recomande, ca părinților de la oraş, să stimuleze simțurile copilului. Lumea zgomotelor şi sunetelor pe care ei le aud e mare, orice este viu, un animal, o pasăre, oamenii, pomii, totul foşneşte de viață. Diversitatea este mare. Câți copii de la oraş au auzit o cucuvea? Şi lumea văzului e mare, cromatica este bogată, anotimpurile au nuanțe pe care nu le are oraşul.

Prima dată când am fost la mare, cum am spus, am cărat cu noi jucării, gălețică, lopățele şi forme de tablă pentru nisip, gândindu-ne că pe plajă copiii o să se joace cu ele. Totul a fost inutil. Le aduseserăm degeaba. Copiii se jucau în nisip, dar ne foloseau la început saboții, umplându-i cu nisip, târându-i pe plajă, golindu-i, imaginându-şi că sunt maşini. După un timp, când nu mai mergeam încălțați la plajă, se jucau cu melci, scoici, alge, ciulini. Erau atâtea tentații ale naturii. Şi, da, copiii care trăiesc în natură sunt bănuitori, pentru că vremea e schimbătoare, vântul, lumina nu sunt niciodată aceleaşi. Culoarea nisipului nu e niciodată aceeaşi.

Cum am spus, copiii se jucau mult cu scoici şi melci. Poate că atracția lor pentru scoici şi melci vine din faptul că asociază scoicile şi melcii cu marea, mai ales acei melci pe care-i numim ghioc şi pe care îi pui la ureche ca să auzi foşnetul valurilor.

Prezența lui Pusi îmi stârnea uneori o stare bipolară, de linişte şi nelinişte. Ştiam că firea ei răspândea o linişte, o stabilitate, ca şi cum nimic nu se putea întâmpla. Aşa cum vezi că merg cămilele. Liniştit şi egal. Aproape ca şi cum timpul ar sta pe loc. Totuşi, câteodată, mă îndoiam de firea ei.

Plecarea de la mare era pentru noi toți un eveniment mai degrabă trist. Lăsam marea, plaja, câmpul plin de ciulini, curtea minunată a Matrionei, modul în care trăiam zilnic, ne aranjam vestimentația de oraş, ne încălțam. De obicei, pe peronul din Mangalia, Pusi rămânea cu copiii, iar eu luam bilete. Pe lângă peron şi în jurul gării erau flori sălbatice, pline de melci mici, albi, foarte fragili, care se aşezau pe tulpinile lor. Odată, când m-am întors cu biletele cumpărate, totul mi s-a părut în ordine. Toți mă aşteptau pe peron. Dar, când m-am uitat mai atent la fiul meu, mi s-a părut că are gura umflată, ca şi cum ar fi fost bosumflat. Nu putea să aibă mâncare în gură, pentru că nu aveam nimic la noi şi nici în gară nu se găsea de cumpărat. L-am întrebat ce are în gură şi n-a răspuns. Atunci i-am cerut să deschidă gura şi nu a vrut. În cele din urmă, la insistențele mele, a deschis-o: în gură avea mulți melci mici, albi, unii întregi, alții storciți. I-am scos cu degetul şi l-am întrebat de ce-i ținea în gură. Supărat,

mi-a spus că vroia să-i ducă acasă ca să-i arate cuiva la care ținea mult. Pusi nici nu văzuse că el îşi băga melcişori în gură, dar s-a amuzat, spunându-mi că l-a văzut pe lângă florile de muşeţel sălbatic, dar nu i se păruse nimic deosebit. Pentru Pusi, neobişnuitul mic era neimportant, ba chiar era ceva hazliu. Era ceva nostim. Cu timpul, am început să disting între neobişnuitul mic, care ne făcea viața veselă, aducând haz, şi neobişnuitul mare, de nedorit, de speriat şi, din fericire, foarte rar.

Şi la Bucureşti, acasă, se întâmplau lucruri care răsturnau monotonia cotidianului. La un moment dat, la Pusi a venit în vizită un frate al lui Amin din Alexandria, proaspăt căsătorit, cu soția lui. Poate că şi ea era sudaneză. Dificil de spus dacă era negresă sau mulatră. Avea pe o mână desene complicate făcute cu henna, pe partea superioară a palmei. Desenul se vedea foarte bine, erau multe acolade foarte elaborate şi linii grațioase. Ea a spus că aşa este obiceiul să fie desenată o mână când eşti mireasă. Nu ştiu care mână era, dar Pusi spunea că era mâna dreaptă, pentru că dormea cu capul pus pe mâna stângă ca să nu-şi strice desenul, care probabil că dispărea după un timp dacă foloseai mâna respectivă. Poziția capului ei pe mâna stângă când dormea a făcut-o pe Pusi să spună că seamănă cu capul lui Ioan

Botezătorul pus pe tavă. Avea o rochie lungă, tradițională, în culori foarte frumoase, nuanțe stinse. Nu vorbea deloc, nu ştia limbi străine şi, bineînțeles, română nici atât. Nu scotea o vorbă ziua, se uita la televizor sau dormea. Puteai să zici că nu există. Nici fratele lui Amin nu ştia româneşte, vorbea în engleză. Ea avea o frunte dreaptă şi Pusi spunea că seamănă cu un somn şi că dacă-i apasă cu degetul în frunte, degetul intră ca într-o piftie.

Într-o după-amiază de duminică, a propus să ne plimbăm pe Calea Victoriei, ca musafirii să vadă oraşul. Pe stradă nu era multă lume. Noi eram cam mulți, erau şi copiii cu noi. Cumnatul ei îşi pusese pe cap un fel de tichie sau tocă din blană de tigru, era îmbrăcat într-o hlamidă largă, cu un imprimeu ciudat, colorat, iar în picioare avea nişte ciupici-balerini din piele de tigru. Arăta foarte exotic şi toată lumea care trecea pe lângă noi şi cei de pe trotuarul de vizavi întorceau capul. Pe Pusi, cu calmul ei obişnuit, n-o interesa privirea insistentă a trecătorilor. Poate şi pentru că la noi, chiar şi astăzi, când cineva este foarte diferit ca înfățişare, nu-i lasă indiferenți pe trecători, aşa cum se întâmplă în alte părți ale lumii, ci îi face curioşi.

Cum am spus, Amin nu intra, habar n-am de ce, în programul nostru de mers vara la mare. Acum, mă

gândesc că poate un bărbat nu ne-ar fi stricat, pentru că drumul cu trenul, mersul la gară nu sunt uşor de făcut când ai cu tine patru copii.

Odată, pentru că trenul pleca devreme, am hotărât să dormim, eu şi fiul meu, la Pusi. Pusi locuia la demisol şi era mereu invadată de gândaci de bucătărie, din aceia negri, care aleargă foarte repede. Ştiam asta, dar nu m-am gândit că noaptea ei sunt mai vioi. Pusi mi-a spus că apăreau şi în chiuvetă, că mişunau, dar că ea deja nu mai putea face altceva decât să-i suporte, sperând că va reuşi să se mute, să nu mai stea la demisol. N-am să uit acea noapte pentru că eu am oroare de gândaci, chiar oroare. Pusi, obişnuită, îmi spusese că într-o noapte a simțit un gândac chiar pe pieptul ei. Asta m-a înfiorat de groază; țin minte că aveam un batic de voal subțire şi că mi-am băgat capul în el. Arătam ca o lumânare de botez, înfăşurată, ca să-mi păzesc fața, ochii, gura. Pentru Pusi n-a fost decât un moment amuzant. Dimineața, când am plecat, am văzut gândaci negri în chiuveta din bucătărie. Pusi râdea, spunând că uneori îi lua cu supiera, atât de mulți erau.

Atunci am înțeles cât de mult îşi dorea să se mute. Începuse un aranjament ca să se mute în locuința unor sârbi veniți la noi din rațiuni politice. O costa nişte bani, am înțeles că asta se numea filodormă. Acum cred că era o

formă de şpagă, ca să ți se repartizeze o locuință onorabilă. Ea avea motive, avea trei copii, locuia la demisol, dar astea nu erau suficiente.

În fine, după vreo doi ani a reuşit să primească acea locuință. În vremea asta se tot gândea ce bine va fi când se va muta. Am mers împreună la un magazin, descoperit de ea, unde se vindeau la metraj catifele minunate, în culori nemaipomenit de frumoase. Verde oliv, în diferite nuanțe, şi roz fanat au fost culorile ei preferate. Erau, într-adevăr, tare frumoase. Le ținea pe un fotoliu, aşteptând să se mute. Dar doi ani înseamnă mult. Aşteptarea, uneori, nu rezistă timpului. După ce s-a mutat, m-am dus să văd noua locuință. Nu prea era aranjată. Când am fost la baie, într-un colț am văzut un sul de catifea, cea cumpărată mai demult. Am întrebat-o de ce nu a folosit-o, de ce amână, i-am amintit cât de mult vroia să facă draperii şi să pună catifeaua frumoasă pe mobilă. S-a uitat la mine şi mi-a spus foarte calmă că era cam târziu, că deja mobilase în imaginația ei de câteva ori locuința şi că nu-şi mai dorea cu atâta ardoare ca pe vremuri să facă ceva. Da, doi ani de aşteptare îşi spuseseră cuvântul. La un moment dat, oamenii renunță.

Să fie asta o formă de apărare? Să se fi transformat dorința ei neîndeplinită la vreme în indiferență? Să fie oare

nevoia de a întoarce spatele trecutului? Nu oricine poate fi, ca în *Marile speranțe*, cartea lui Dickens, Miss Havisham, îmbrăcată în mireasă, care-şi aştepta la infinit bărbatul la o nuntă ce nu avusese loc demult şi nici nu mai putea să se întâmple. Nu-mi aduc aminte prea bine cartea, dar filmul, în care, într-o secvență, Miss Havisham stătea, gătită şi bătrână, la o masă pe care era tortul de nuntă, pe lângă care umblau şobolani, nu-l pot uita. Casa lui Miss Havisham era încremenită în aşteptare. Dar acea casă fremătase plină de viață, fiecare cameră, îmi imaginam, clocotise cândva de râsete, certuri răzlețe, lacrimi, mirosuri de mâncare, tăceri şi gâlcevi, ceea ce pentru unii dă sensul unei familii. Dar ele dispăruseră, fuseseră şterse de ceața densă a aşteptării. Existau însă în casa lui Pusi, unde renunțarea la catifele devenise ceva minor, ceva care nu ştirbea cu nimic viața, zgomotele copiilor, certurile lor, mişcările lor; totul era viu.

Oare Dickens a vrut să ne spună că în viață nu trebuie să aştepți prea mult? Poate că aşa este. Poate că proverbul românesc „aşteptarea este hoțul timpului" spune tocmai asta. Nu-ți fura timpul, ăsta pare să fie sensul. Dacă am insistat mai mult pe personajele feminine din ceea ce-mi povestea Pusi, este pentru că ele apăreau mai frecvent în asociațiile ei legate de trecut sau chiar de prezent.

Mai existau şi altele. Pusi era iubită de o vecină cu o viață cam aiurea, care o ajuta cu copiii, îl ducea pe Grigore la grădiniță sau la plimbare, mai gătea, făcea ordine în casă. Sigur n-o făcea pentru bani, ci pentru că îi făcea plăcere s-o ajute pe Pusi, să fie în preajma ei. Pe de altă parte, Pusi era o ființă concesivă, nepretențioasă, chiar comodă, nedând atenție detaliilor sau lucrurilor care nu i se păreau interesante. Odată am găsit-o acasă cu toți cei trei copii. Fetele nu se duseseră la şcoală. Am întrebat-o de ce sunt toți acasă. Mi-a spus cu vocea ei obişnuită că dimineață, la toaletă, constatase că unul dintre ei avea stomacul stricat. I-a întrebat care nu se simte bine. Toți au răspuns la fel, că nu se simt bine. Şi ea, atunci, a spus că nu poate face nimic altceva decât să rămână toți acasă. Probabil că nici unul nu vroia să plece de-acasă. Soluția era: toți acasă, fără scandal.

Îmi plăcea la ea chiar şi comoditatea, mi se părea că face mereu un pact cu viața, fără să dramatizeze. Am fost s-o văd la Sighişoara, chiar după ce se mutase acolo. Era cam departe de centru, am mers spre casă pe un drum, o alee, cu brazi. Am numărat vreo unsprezece. Am întrebat-o de drum şi de brazi. Mi-a spus că sunt brazii ei, eram pe domeniul tatălui ei, N.D. Cocea. Casa nu era grozavă, vroia s-o extindă, dar grădina era o minunăție. Plină de

flori crescute cum le venea, sălbatice. Ne-am aşezat fericite să bem un nescafe. Ea l-a făcut. În ceaşca mea am văzut o amestecătură neagră ca de zaț şi i-am reproşat că nu a amestecat bine. Mi-a spus, binedispusă, că nu era nescafe, ci furnici, pentru că îndulcise nescafeul cu miere şi în borcanul cu miere neacoperit intraseră furnici. Mi-a dat o linguriță să scot furnicile, ea l-a băut cu furnici cu tot. Am încercat, dar n-am insistat. În fond, ce contau furnicile?

Ce ți-e şi cu sculptura?

În spatele fiecăruia dintre noi există cineva cu care, zic unii, semănăm. Fie că împarți cu acea persoană sângele, fie că te-ai contaminat de la un străin. Sângele celor apropiați de Pusi purta în el fascinația față de teatru, aşa cum o rudă apropiată a Virginiei Woolf, scriitoare foarte talentată, a spus că în sângele ei curge cerneală. Tot aşa putem spune că în sângele lui Pusi curgea artă. Şi nu numai ca formație, ca şcolire, ci şi ca dimensiune estetică a vieții.

Despre fascinația familiei Cocea față de artă s-a scris. Tatăl ei, N.D. Cocea, unul dintre cei trei copii ai unui general care se prezenta ca descendent al căpitanului Cocea din armata lui Mihai Viteazul, şi-a dorit şi el să fie actor. Dintre cei trei copii însă doar el nu a fost actor.

Surorile lui, Florica şi Alice, au fost actriţe cunoscute la Paris. Pasiunea lui pentru teatru le-a transmis-o fiicelor lui, Tanţi şi Dina Cocea, faimoase actriţe de teatru şi de film. A avut o fiică mai mică, Pusi, despre care scriu acum, care a „cotit-o", cum spunea ea, către sculptură. Tot în lumea artei.

„Cum ne-a venit chemarea artei?", se întreabă N.D. Cocea în jurnalul lui. De unde? Mama, îşi aminteşte el, „se uita la noi ca găina care a clocit ouă de raţă". Artiştii nu aveau o reputaţie prea bună. Tatăl lor, generalul, când a aflat că una dintre fiicele lui s-a înscris la un conservator de artă, s-a arătat nemulţumit, chiar iritat, spunând că actorii joacă pe funie. O meserie cu totul neserioasă, o viaţă agitată şi o înclinaţie periculoasă către boemie şi dezordine. Poate că aceste considerente l-au făcut pe Petru Comarnescu să afirme că Gina era o actriţă desăvârşită în viaţă. Şi ea avea în sânge teatralitatea, trecând de la o stare la alta ca şi când schimba roluri diferite, identităţi diferite.

Pusi îşi amintea cu plăcere anii studenţiei şi viaţa de atelier. Pomenea adesea de un profesor foarte apropiat de studenţi. La atelier, cum am povestit mai înainte, mâncau cârnaţi şi beau vin, ca muncitorii pe şantier, fără fasoane şi pretenţii. Mi-am amintit ce spunea Pusi despre viaţa ei

din studenție când am citit că Maxim Gorki, fiind în Italia, nota că lucra ziua, iar seara „bea votcă cu zugravii”. Aveau şi modele la atelier. Acest profesor, spunea ea, admira mult un model, o țigăncuşă foarte frumoasă, şi făcea comentarii erotice cam fără perdea, fără jenă față de studenți. Le spunea cum se face dragoste şi, râzând, făcea aluzii la țigăncuşă, precizând că înainte de toate, dacă ar duce-o acasă, ar trebui s-o spele bine. Aluziile lui erau clare.

Pusi era frumoasă, avea un corp unduios, cu forme voluptuoase. Când mergea pe stradă, spunea că era adesea fluierată cu admirație, bărbații cam întorceau capul după ea. Eu, influențată, firește, de mediul academic, puneam preț pe inteligență. Ea, pe frumusețe, pe atracția fizică, imediată, vizibilă, răscolitoare, provocatoare de ademeniri trupeşti. Ceva care te îmbie, fără a gândi. Pe frumusețea corpului, pe carnalitate şi trăsăturile chipului. Tot ceea ce se adresa vizualului.

Odată, ca s-o provoc, i-am spus despre studiile făcute pentru a vedea relația dintre artă şi inteligență, dintre creativitate şi inteligență, care arătau că în fiecare domeniu există elite, performanțe strălucite şi că există comparații, poate răutăcioase, între artişti. Se spunea că boxerii sunt cei mai puțin inteligenți sportivi. Că, în artă,

sculptorii sunt mai puțin inteligenți decât alți artişti, de pildă pictorii. Părea că n-o interesează deloc asemenea viziuni asupra artiştilor. Fără îndoială, îi plăcea mult sculptura şi o vedeam adesea gânditoare, meditând la ce vroia să facă. Despre frumusețe puteam vorbi oricât. Orice s-ar zice, decisesem că Voltaire avea dreptate să afirme că frumusețea e o carte de vizită dată în alb de natură favoriților ei. Astăzi, favorurile pot fi obținute cu bani, apelând la chirurgia plastică. Dar Pusi prefera naturalețea, nu artificialul, tot ce era autentic. Spre deosebire de Gina, ea nu accepta decât rujul. Oricum, nu se poate face sculptură cu unghii lungi şi nici în mediul academic nu prea vezi aşa ceva. Mâini de şcoliță, spuneam eu.

Vorbeam mult despre creație, dar cercetările academice nu o interesau, chiar o plictiseau. Am avut însă mai multe discuții despre Paul Valéry, care mie îmi plăcea foarte mult şi căruia îi citeam cu nesaț aforismele. El susținea că într-o bucată de piatră se află deja sculptura. Totul este s-o scoți din piatră, s-o eliberezi, s-o faci să iasă la lumină din întunericul pietrei. Cine este de fapt sculptorul? Ce este sculptura? O prizonieră a pietrei? Cum scoate sculptorul ceea ce zace în piatră? Aici lucrurile se complică. Îi ajung uneltele de cioplit piatra? Oricine poate avea unelte de cioplit, unelte de sculptură. Oare uneltele sunt oarbe, ele

fiind puse la treabă de imaginația sculptorului? Poți avea unelte, dar ele nu ajung. Ai nevoie de imaginație. Şi, aici, discuțiile se complicau. Pusi mergea pe un compromis. Admitea că sculptura este prizoniera pietrei, dar susținea că ea era, trăia, se năştea în capul sculptorului. În mintea lui.

Cu timpul, am admirat la ea toleranța față de amestec, de ambiguitate, indecizia dusă până la nepăsare, faptul că lua lucrurile aşa cum veneau şi tot cu timpul am renunțat să văd lucrurile în alb şi negru. Zilele trecute am recitit Kenkō, în pauzele de scris. El spune că golul, ceea ce este gol, lasă loc la orice. Şi are dreptate. Poți să-l umpli cu ce vrei, cu ce-ți trece prin cap. Dar poți gândi şi că plinul are în el toate posibilitățile. Sculptura are oare o existență secretă, ascunsă fiind în piatră? Nu spun psihanaliştii că orice ascunziş, orice nu este la vedere animă imaginația? O pune la lucru. Sau, altfel spus, orice este oferit privirii, orice risipă de detalii castrează imaginația celui care priveşte. Carevasăzică, sculptura îi vorbeşte sculptorului. „Scoate-mă de aici, dă-mi libertate, dă-mi viață.” Cu Pusi puteai delira pe acest tip de gânduri, fără a simți nevoia să termini cu certitudini. Am devenit cu timpul îngăduitoare cu lucrurile „lăsate în coadă de peşte”. Culmea este că în lumea ideilor e greu să te laşi pradă lumii concrete. În

fond, ştiam – dar de ce nu legam lucrurile citite de viață? – că oamenii creativi, şi aici intră şi unii artişti, au toleranță, chiar atracție poate, față de asimetrie şi ambiguitate. Un fel de a privi lumea, a celor ce văd sau nu văd, altfel.

Punând ordine printre hârtii, zilele trecute, am găsit o fotografie făcută pe plajă în acele vremuri. Este alb-negru şi, cred, mult mai frumoasă decât una color. Are umbre şi nuanțe de negru şi gri. Pare-se că a fost făcută când era un vânt care răscolea nisipul. Suntem toți împreună, cu ochii puțin mijiți ca să nu ne intre nisip în ei. Pusi zace tolănită într-o rână, are rochia gen husă pe ea, iar Nayla are o bluză probabil pusă la repezeală, pentru că nu are nasturii încheiați. Eu sunt mai țeapănă, arăt ca o amforă din acelea găsite la săpături. Cei mici s-au lipit de noi ca şi când s-ar ascunde. Eu am un batic pe cap, legat ca localnicele. Şi Terra are un batic pe cap. Suntem toți pe plaja pustie. Am arătat poza, mai demult, unei persoane foarte apropiate mie, care mi-a spus râzând că fiul meu era în toată urâțenia lui, cu mutra schimonosită uşor din cauza nisipului. Avea dreptate.

Tot ea, privind poza de la mare, mi-a spus un lucru adevărat. Există în viață, în viața fiecăruia, o clipă, doar o clipă, în care acea ființă este în toată urâțenia ei, dar tot aşa există în viață o clipă, doar o clipă, în care o ființă este

în toată splendoarea ei posibilă. Şi, culmea, susținea acea persoană, nu ține de vârstă acea clipă şi se mai întâmplă ca în acea clipă să fii singur sau singură.

În poză suntem cam încolăciți, apărându-ne, prin apropiere unii de alții, de valurile de nisip agitat de vânt. Luați în ansamblu, suntem parcă o singură persoană. Ca o pisică ce îşi adună botul spre coadă, încolăcită. Aşa suntem şi noi, încolăciți, ca o singură ființă, mici statuete unite. Ne uniserăm spontan, apărându-ne de natură, de vântul răutăcios.

La sfârşitul discuției despre clipele de urâțenie şi frumusețe am vorbit despre ceva recent la acea vreme. Un film, numit *Julia*, cu Vanessa Redgrave. Persoana care-mi spusese despre clipe văzuse filmul. Şi eu îl văzusem. În film, Vanessa Redgrave apărea în cadrul unei uşi dintr-un zid, cred, şi era realmente de o frumusețe amețitoare. Nu personajul, ci actrița. Sigur, efectul era transferat asupra personajului jucat, dar nu personajul era atât de splendid, ci chiar actrița. Curios, nu? Sunt poze, imagini în care oamenii spun că arăți bine sau foarte bine şi altele în care nu arăți bine. Dar sunt poze în care arăți ca niciodată de bine sau ca niciodată de rău, ca niciodată, niciodată.

Spre deosebire de lumea academică, unde deplasările profesionale în străinătate erau stabilite nu atât pe criterii

profesionale, cât pe faptul că pentru propunerea de colaborare venită din altă țară trebuia să fie ales nu neapărat cineva potrivit profesional, ci cineva care era acceptat de decidenții politici, în lumea artistică era mai multă libertate şi politicul avea o influență mai lejeră. Cei care eram cercetători în ştiințe sociale eram mai vitregiți. Odată, la institutul meu a venit o invitație din Polonia şi eu mă potriveam temei de cercetare la care se referea invitația. Mi s-a explicat că va merge altcineva, care nu se ocupa de aceeaşi temă, pentru că eu nu îndeplineam două condiții: eram divorțată, deci necăsătorită, şi nu eram membră de partid. Nu conta că aveam o locuință proprietate personală, deci ceva de lăsat în țară, şi nici că aveam un copil mic. Şi cine ar fi putut oare rămâne în Polonia, țară şi ea comunistă?

În lumea artistică aceste criterii parcă nu funcționau cu rigoarea din lumea academică. Se făceau excursii de studii, în care se pleca cu autobuzul în colectiv, de pildă în Grecia. Se duceau pictori pentru minunatele peisaje de acolo.

Pusi a plecat în acea vreme în Germania Democrată şi în Armenia. Probabil nu singură în Germania, dar sigur cu o colegă în Armenia. Când eu eram tristă că nu putusem pleca în Polonia, Pusi mi-a spus că, la propunerea Uniunii

Artiştilor Plastici, urma să plece în Germania Democrată, deci nu în cea de Vest. Fusese chemată la Uniune să i se facă unele recomandări şi să-şi ia documentele de călătorie. Când m-am dus la ea, ea tocmai se întorsese de la acea întâlnire şi era tare binedispusă. Mi-a spus că fusese la Ion Frunzetti, care era la conducerea Uniunii. Ea probabil că-l cunoştea, era din lumea ei, eu însă nu-l ştiam decât după nume. Era scriitor, dar scria mult critică şi comentarii despre artişti plastici. Iubea mult lumea artei.

Pusi s-a dus la el surâzătoare, chiar bucuroasă. După cum o ştiam, fusese o surpriză pentru ea, fiindcă niciodată n-am auzit să se fi zbătut să plece undeva şi nici nu-i invidia pe cei care o făceau şi reuşeau. În plus, când ai trei copii, cam greu te duci în deplasări.

A fost primită în biroul lui şi amândoi s-au aşezat pe o canapea, la o distanță convențională, decentă, unul față de altul. El i-a făcut complimente, s-a purtat curtenitor şi i-a spus programul pe care-l avea stabilit, pe cine urma să vadă dintre artiştii nemți. Spre sfârşitul discuției, i-a spus că ar fi bine să nu dea curs vreunei aventuri erotice cu colegii germani, să păstreze o ținută morală pentru a nu ştirbi reputația artiştilor români. Pusi a ascultat cu răbdare, a înțeles unde bătea el, ştia prea bine că în lumea

artiştilor se cădea mai uşor în păcat, că artiştii erau mai dezinhibaţi, dar s-a simţit direct vizată şi s-a gândit cum să-i răspundă. Îmi închipuiam privirea ei, o undă de răutate şi un zâmbet aspru, azvârlit dintr-un colţ al gurii, lunecos. I-a declarat cu o voce încrezătoare, plină de nonşalanţă, că ei nu-i plac bărbaţii blonzi şi, după cum se ştie, nemţii sunt blonzi. Ion Frunzetti s-a bucurat şi s-a apropiat mai mult de ea. El avea părul negru. Pusi a simţit intenţia lui şi a adăugat că ei nu-i plac bărbaţii înalţi. Un bărbat trebuie să încapă în pat, i-a spus ea. El era un bărbat cam scund. S-a prins în jocul ei ironic, fără să ştie unde va ajunge discuţia, şi s-a mai apropiat un pic de Pusi. Nu-şi dădea seama că ea i-a întins o cursă. Atunci ea i-a dat lovitura de graţie, spunându-i că îi plac bărbaţii tineri. El era un bărbat trecut bine de vârsta tinereţii. La vorbele ei, el s-a îndepărtat, a înţeles jocul de cuvinte şi discuţia a luat sfârşit în termeni formali. Pusi se simţea bine pentru că reuşise să ducă discuţia unde a vrut ea.

S-a dus în Germania. Nu ştiu dacă Teta era deja repatriată, cred că da, dar nu ştiu în ce Germanie era şi dacă o văzuse. S-a întors acasă veselă, fusese bine controlată la vamă şi adusese ceva lucruri, jucării, pentru copii. Râzând, a zis că, atunci când era foarte tânără şi nurlie, se gândea că în momentul în care nu va mai fi aşa

se va sinucide. „Acum”, spunea ea, „puteam să-mi ascund sub țâțe calculatoare, dacă vroiam. Nimeni n-ar fi observat”. Vameşii au fost tare uimiți când au găsit în bagaje un capac de closet. Îşi cumpărase unul, oricum mult mai arătos față de ce se găsea pe piața noastră.

În Armenia, lucrurile au fost foarte aventuroase. Pusi a plecat împreună cu o colegă. Au stat la un hotel mare, probabil cel mai mare, unde erau cazați străini. După ce au ajuns, au fost căutate de partea armeană şi li s-a comunicat ce program vor avea, ce vizite şi întâlniri cu colegii armeni erau aranjate. Li s-a dat un scurt răgaz de adaptare.

Nu după mult timp, la hotel au apărut doi armeni, tineri artişti, care le-au invitat la atelierul lor sau al unuia dintre ei. Ele au acceptat invitația şi în aceeaşi seară cei doi au venit să le ia de la hotel. După ce au ajuns la atelier, armenii le-au arătat lucrările lor, au făcut schimb de imagini ale lucrărilor lor, au discutat despre proiectele fiecăruia şi despre lucrările în curs şi, foarte binedispuşi, cei doi au scos, ca să le trateze, coniac armenesc, pe care l-au lăudat mult. Şi s-au pus pe băut.

Pusi spunea că, într-adevăr, coniacul armenesc e foarte tare, nu poți bea mult, te îmbeți repede şi rău. Poate că au băut şi ele puțin, dar ei s-au îmbătat bând fără nici o

oprelişte. Au început să le facă avansuri, le-au fugărit prin atelier, vroiau să le dezbrace de haine, devenind din ce în ce mai agresivi, mai dezlănțuiți. Nu mai țin minte cum s-a terminat acea vizită, doar că spre dimineață ele au ajuns la hotel, răvăşite şi singure. Cam buimăcite, cam speriate, dar bucuroase că scăpaseră de ei şi că reuşiseră să găsească hotelul. Prezumția lui Pusi era că, atunci când făcuseră invitația, ei se gândeau la o seară cam dezmățată şi poate că aşa li se părea normal, erau două femei singure şi doi bărbați singuri. Poate de aceea nu mai era nimeni altcineva invitat. De ce să nu petreacă, cât mai liber, o seară împreună?

Din nou despre madlene şi timp

S-a scris mult despre madlena lui Proust, aşa cum deja am amintit. Da, madlena este simbolul memoriei involuntare. M-am gândit că madlena lui Proust a fost ceva exterior lui, ceva venit din afară, a fost gustul ei înmuiată în ceai, care a deschis sertarul, o cameră a vastului palat al memoriei. Poate oare jurnalul unui scriitor, ceea ce a scris cândva, să fie o madlenă pentru el?

Patrick Leigh Fermor, despre care am amintit, şi-a folosit jurnalele ca madlene, a scos amintirile care dormeau, amorțite de trecerea timpului, prăfuite, la iveală. Ceea ce trăise cândva, citind jurnalele, a prins viață, exact

aşa cum i s-a întâmplat şi lui Proust cu madlena lui. Numai că la Proust amintirile, imaginile vizuale veneau din senzații, din gustul madlenei muiate în ceai. Pe când la Patrick Leigh Fermor ele veneau din cuvinte scrise cândva, cu mult înainte de a începe să le rescrie, încercând să-şi amintească trecutul.

Nu aş vrea să povestesc aici despre scriitorii care au ținut jurnale, unii ani întregi, perioade lungi în care au scris zilnic, nici despre moda jurnalelor de altădată. Este un subiect complicat, dificil, necesitând o documentație foarte bogată. Nu mă pricep. Astăzi, cred că blogul pare apropiat de jurnalul de odinioară, ceea ce înseamnă că ideea şi dorința de jurnal, de confesiune, de scriitură personală n-au dispărut.

Totuşi, ştim cu toții că memoriei i se întâmplă ceva cu timpul. Ani în şir, ea poate supraviețui cu aceleaşi repere, aceleaşi întâmplări şi aceleaşi emoții. Dar, la un moment dat, nu prea ştim de ce şi cum, începem să ne amintim lucruri uitate. Poate că anumite emoții deschid unele sertare cu amintiri care păreau pe veşnicie închise. Dacă ştim cu toții că există amnezie, o uitare totală a unor trăiri, amintiri, există, se pare, şi situații în care realitatea ia locul amintirii şi trecutul devine prezent. Prezentul ar fi

trebuit să fie o umbră a trecutului, dar devine un personaj foarte real.

Am întâlnit această experiență descrisă de marele scriitor Vladimir Nabokov în romanul său despre iubita lui din tinerețe, *Maşenka*. Naratorul, chiar Nabokov, „era atât de ocupat cu amintirea, încât nu mai simțea timpul... îşi retrăia amintirea ca pe o realitate... nu era nici o nepotrivire între mersul vieții trecute şi mersul celei prezente. Nu era o simplă amintire, ci viață, mult mai reală, cu mult mai intensă decât viața umbrei lui...". Se poate oare răsturna trecutul în prezent fără nici o madlenă? Asta a fost întrebarea pe care mi-am pus-o. Dacă fericirea poate rămâne vie în memorie, acest lucru pare la Nabokov că nu este o capitalizare a amintirilor fericite ce iradiază prezentul, ci chiar prezentul însuşi. Astfel, prezentul este imposibil de trăit, pentru că el este trecutul.

Într-un fel diferit priveşte scriitorul britanic L.P. Hartley, celebru pentru vorbele lui: „Trecutul este o țară străină...". M-am gândit la el când am hotărât să scriu aceste rânduri. El a scris un roman foarte cunoscut şi apreciat, de multe ori teatralizat şi ecranizat, *Mesagerul*. Filmul a fost dat şi la noi.

Romanul a fost scris în 1953. Îl amintesc fiindcă, dacă pentru mine madlena a fost o carte, deci cuvinte, pentru personajul lui principal madlena a fost un jurnal scris cu cincizeci de ani în urmă, pe când acesta avea doisprezece ani. Tot cuvinte.

Întâmplarea a făcut ca el să găsească la o vârstă înaintată acest jurnal. Uitat, dar păstrat de mama lui, care i-l făcuse cadou de Crăciun în copilărie. Jurnalul era într-o cutie, alături de lucruri neînsemnate, mărunțișuri strânse de obicei de băieți, de el copil, care încă nu-şi terminase copilăria. Întâmplarea a făcut şi ca eu să citesc cartea lui Jim Fergus. Pentru personajul cărții lui Hartley, un bărbat ajuns undeva spre şaptezeci de ani, găsirea jurnalului a fost o cădere într-o perioadă a vieții uitată. Nu i se răsturnase trecutul, ca lui Nabokov, dar se deschisese o uşă, ferecată, a vastului palat al memoriei. Era vorba doar de o vară, vara în care avea doisprezece ani şi ținuse acel jurnal. Doar atunci. Nu voi povesti romanul, vreau doar să spun că brusc, în mintea vârstnicului narator, care şi-a găsit întâmplător jurnalul din copilărie, jurnalul a fost o madlenă, aşa cum cartea lui Jim Fergus a fost madlena mea. Hartley a realizat că abia atunci când începi să-ți pierzi memoria, chiar dacă numai pe bucăți, îți dai

seama că memoria e cea care alcătuieşte viața. Totul a început la el printr-o întrerupere, nu mai lungă de o vară.

Memoria este coerența eului nostru, rațiunea noastră de a ne recunoaşte pe noi şi acțiunile noastre, alegerile noastre cu consecințele lor traduse în ceea ce este chiar viața. Cu toții avem o poveste a vieții noastre, un jurnal interior a cărui continuitate, a cărui esență este viața noastră. Se poate spune pur şi simplu că fiecare dintre noi construieşte şi trăieşte o poveste, care este chiar eul nostru, identitatea, personalitatea noastră. Hartley a realizat că jurnalul găsit lipsea din jurnalul lui interior.

Privind lucrurile mai de sus, un personaj al unei cărți a lui Alessandro Baricco spune că „toți suntem câteva pagini dintr-o carte, dar dintr-o carte pe care nimeni n-a scris-o niciodată şi pe care în zadar o căutăm în rafturile minții noastre". Nici nu va fi scrisă vreodată. Nimeni n-o scrie, pentru că o asemenea carte nu poate fi scrisă.

M-am gândit că, trăind împreună, având întâmplări şi experiențe comune, pot exista, desigur, versiuni diferite ale realității. Oare versiunea lui Pusi, cu toate clipele ei, mă îndreaptă către diferența dintre mine şi ea sau mă apropie în ceea ce a fost de fapt realitatea, existența concretă? Ne întâlnim în ficțiunile noastre personale sau în realitatea reală?

Se constată că oamenii recunosc evenimentele trăite împreună, le reunesc ca şi când ar fi vorba despre o singură persoană. Trecutul uneori pare înşelător de simplu, pentru că folosim „înainte” şi „după”, „rău” şi „bine”, facem demarcații care ne simplifică amintirile. Nuanțele ne-ar complica.

Nu numai psihologii, filosofii sunt fascinați de trecut. Scriitorii sunt şi ei obsedați de percepția timpului, de amintiri, realitate şi ficțiune.

Ce e de fapt trecutul? Prezentul este un produs al trecutului. Trecutul pune bazele prezentului. Felul în care îți trăieşti prezentul îți influențează covârşitor viitorul, pentru că prezentul se varsă inevitabil în trecut, devine trecut. Nu mai ai ce să-i faci trecutului. El supraviețuieşte ca temelie a prezentului, care devine puntea de legătură dintre trecut şi viitor. Aceste gânduri l-au determinat cu siguranță pe William Faulkner să scrie vorbe care au devenit celebre: „Trecutul nu este mort niciodată. El nu este nici măcar trecut”.

Pornind de la fotografia făcută pe plajă, habar n-am cine o fi făcut-o, singura pe care o am şi pe care am găsit-o întâmplător, ajung la memorie, amintiri şi spațiu datorită Mariei Popova. De fapt, vreau să vedeți cum merg asociațiile de idei şi cum ceva ce citeşti te trimite în lumi

diferite. Trebuie însă să vă spun cine este Maria Popova şi cum articolul ei m-a dus la fotografia despre care am scris.

Maria Popova, pe care o admir teribil de mult – închipuiți-vă că citeşte 12-15 cărți pe săptămână, pe lângă multe alte lucruri pe care le face –, a inaugurat acum zece ani, când avea doar douăzeci şi doi de ani, un website numit Brain Pickings, adresându-se doar la şapte prieteni. Acum are şapte milioane de persoane interesate de acest imperiu literar, căruia îi dedică sute de ore lunar de cercetare şi scris. În plus, există un *newsletter* şi o corespondență uriaşă.

Ea scris despre cartea de memorii cu fotografii a unei faimoase fotografe, pe nume Sally Mann, reeditată nu demult (*Hold Still: A Memoir with Photographs*, 2016). În tot ce scrie Maria Popova te uimesc diversitatea cunoştințelor ei, gama largă de interese culturale, modul în care combină ideile unor scriitori diferiți, chiar foarte diferiți, cum obține, atât de uşor şi elegant, alinierea lor, creând punți aparent negândite. Ca să nu vorbesc despre argumentele la care apelează, delicat şi surprinzător, pentru a ajunge la coerență.

Îşi începe articolul citând o reputată cercetătoare în domeniul neuroştiințelor, Rosalind Cartwright, poreclită în lumea academică Regina viselor. Ea susține ceva care cu

greu s-a impus în psihologie şi în literatură. Rosalind Cartwright, zice Maria Popova, a susținut că „amintirea nu este niciodată un duplicat exact al originalului... ea este un act continuu de creație”. Acest citat explică titlul articolului Mariei Popova, care m-a dus cu gândul la fotografia despre care am amintit, intitulat „Sally Mann despre amintirea înşelătoare, partea întunecată a fotografiei şi locul evaziv al eului”.

Şi pentru Maria Popova cartea lui Sally Mann a fost o madlenă prin fotografiile ei, făcând-o să scrie despre fapte din istoria ei personală. Ea scrie că-i lipsesc amintirile din copilăria timpurie, când era foarte mică. Acestea, firește, sunt induse de mame, ne spune scriitorul J.M. Coetzee, pentru că mamele le povestesc copiilor lucruri, întâmplări de când ei aveau „amnezia copilăriei”, ca orice copil mic. Li se povestesc întâmplări de când ei nu ştiau cine erau. De aici, J.M. Coetzee aduce un elogiu mamei, depozitară a unor trăiri la care copilul nu are acces sub forma amintirilor.

Totuşi, Maria Popova nu crede că suferă de amnezie, pentru că are o amintire, şi chiar una eidetică, adică vie ca realitatea. Aievea ca realitatea. Ea este bulgăroaică şi îşi aminteşte că era la grădina zoologică din Sofia, când avea trei ani sau trei ani şi ceva, uitându-se la un elefant prost

hrănit, flămând şi murdar. Amintindu-şi ce haine purta, crede că era vară. Nu-şi aminteşte însă cum mirosea elefantul.

Această amintire i-a rămas mereu în minte, i-a însoțit viața. Ca singurul fragment al eului ei timpuriu. Asta până când, spre treizeci de ani, a găsit în scrinul bunicii ei un album cu fotografii vechi, multe, ale ei, de la naştere până la patru ani. Printre ele se afla şi imaginea de la grădina zoologică, cu detaliile pe care ea şi le amintea. A realizat însă că nu-şi amintea acea zi, ci-şi amintea fotografia care-i fusese arătată cândva, când era micuță, că, de fapt, nu-şi amintea decât o imagine, o poză, pe care o transformase neconştient în realitate de-a lungul anilor. Fixase ca amintire în timp o imagine, şi nu realitatea care ținea de trecutul ei. Nu experiența, trăirea, ci imaginea acelei experiențe. Şi, recompunându-şi trecutul, se întreabă dacă nu e mai bine să ai amintiri prostetice, ca nişte implanturi, aş spune eu, decât să nu ai deloc. Deci mai bine fotografiile, adunate împreună, stivuite într-o coeziune artificială, decât deloc. Dar cum rămâne cu autenticitatea?

Reputatul psihoterapeut Donald Winnicott a introdus noțiunile de sine real şi sine fals, susținând că sinele fals se dezvoltă când copilul mic absoarbe prea mult din

adevărul altuia în defavoarea propriei capacități de a se cunoaşte. Şi este credibil ce susține el pentru că, în procesul de maturizare, copilul mic se îndreaptă prioritar către cei din jurul lui. Este dornic să cunoască lumea în care a intrat.

Astfel, Maria Popova a internalizat ceea ce i s-a spus când i s-a arătat imaginea în care s-a recunoscut. Putem spune că este un sine fals atâta vreme cât ea a avut o experiență directă, acea vizită la grădina zoologică, pe care însă nu şi-o amintea? Mă întreb câte lucruri, informații, poveşti devin propriile noastre amintiri datorită întâlnirii cu alte persoane semnificative care ne influențează, ne induc elemente ale construcției eului nostru, noi uitând sau nedând atenție rolului de surse al acelor persoane pentru propria noastră cunoaştere. Niciodată nu m-am întrebat de unde ştia Pusi ce-mi povestea, dacă ceea ce spunea nu auzise de la cei din jurul ei, de la bunica ei, de la Teta... Prea bine spunea Oliver Sacks că în mintea noastră sunt mințile altora.

Se întâmplă însă ca o fotografie să fie chiar o madlenă adevărată, care să transforme trecutul în prezent, cum i s-a întâmplat lui Vladimir Nabokov, despre care am scris şi care a găsit fotografia Maşenkăi, prima lui iubire, în sertarul biroului unui bărbat. El a scris atunci că i „s-a

răsturnat trecutul în cap” şi timpii s-au inversat, au devenit reversibili. Amintirile lui erau eidetice, ca şi cea a Mariei Popova, dar erau amintiri adevărate. El nu a fost „păcălit” de o fotografie.

Mă întorc la Sally Mann, a cărei carte cu text şi fotografii conține meditații despre artă, mortalitate, degradare fizică şi „lacuna dintre amintire şi mit”, toate născute din preocuparea ei pentru memorie/amintire înşelătoare.

Ea şi-a fotografiat cei trei copii în cele mai neobişnuite, mai neconvenționale ipostaze, murdari, pişcați de insecte, cu organele genitale la vedere, pe măsură ce creşteau, până la vârsta de zece ani, şi a inclus fotografiile, toate alb-negru, într-un album intitulat *Familia apropiată* (*The Immediate Family*). Erau imaginile unor copii vii, care trăiau o copilărie liberă, firească. Sally Mann a stârnit dezbateri, critici că a folosit copiii în scop pornografic. Cu totul explicabil, când glamourizarea, photoshopul nu lasă loc decât obsesiei frumuseții şi deloc feței murdare a vieții, „părții întunecate a fotografiei”. Partea întunecată a fotografiei ar putea fi o versiune a scrierilor lui Charles Bukowski, imagine *versus* cuvinte.

Oamenilor nu le plac asemenea imagini şi nici asemenea lecturi. Albumul lui Sally Mann a fost publicat în 1992, deci nu prea demult.

Dincolo de imagine, Maria Popova a sesizat – şi nu este singura – cât de bine scrie Sally Mann, citând-o: „Tind să fiu de acord cu teoria că dacă vrei să ai o amintire pură, originară, nu trebuie s-o chemi prea des, pentru că reamintind-o o alterezi iremediabil şi-ți aduci aminte nu de impresia originară lăsată de experiență, ci de ultima dată când ți-ai amintit-o... Exersarea amintirilor nu te duce mai aproape de trecut, ci te trage înapoi, te îndepărtează de el". Aşa o fi, dar noi nu credem asta.

Să aibă dreptate Sally Mann? Faptul că Nabokov n-o văzuse de mult pe Maşenka, nu văzuse fotografii ale ei, nimic, nu se gândise la ea a avut oare forța de a răsturna trecutul originar, nealterat de timp, transformându-l în prezent? Ce susține Sally Mann se apropie de convingerea lui Oliver Sacks că memoria lucrează. Distorsiunea pe care o aduce trecerea timpului nu face decât să ne asigure de continuitatea eului, dând evenimentelor vieții noastre „coerență, logică şi eleganță simbolică". Oliver Sacks a scris o carte foarte apreciată, intitulată *Halucinații*, publicată în 2012. El arată că astăzi se ştie că amintirile nu sunt fixe, „ca borcanele lui Proust păstrate într-o

cămară”, ci mereu „transformate, dezmembrate, reconstruite, recategorisite cu fiecare act de amintire”, pentru că cel ce-şi aminteşte este mereu altcineva.

La începutul secolului XX, amintirile erau considerate imprinturi în creier care se activează prin actul de aducere aminte. Un psiholog englez, Frederic Bartlett, a suscitat dezbateri şi dispute, susținând că memoria nu este ceva static, ci un proces dinamic, mereu schimbător. Oliver Sacks îl citează: „Amintirea nu este o re-excitare a nenumăratelor urme fixe, fără viață şi fragmentare. Ea este o reconstrucție imaginativă sau o construcție, edificată din combinarea atitudinilor noastre față de o întreagă masă de reacții sau experiențe organizate. Este greu să fie vreodată realmente exactă”.

Aceste afirmații apar în cartea lui despre memorie în 1932. Şi mă întreb de ce ne place încă să credem că amintirile sunt fixe, amorțite, înghețate, că stau depuse, prăfuite, în vastele palate ale memoriei. Îmi place expresia „vastele palate ale memoriei”, deoarece sugerează ideea de spațiu, dar şi comparația memoriei cu un labirint. Mai nou, Philip A. Sharp, un premiat Nobel pentru fiziologie/medicină, compară creierul cu un hotel cu spații eclectice, cu vizitatori în spații pentru diferite feluri de memorie, fiecare ocupând propriul apartament cu camere.

Este tot o imagine spațializată, chiar dacă asociem creierul cu memoria. Cred însă că între apartamente şi între camere există uşi deschise şi că aici se află misterul memoriei, al memoriei ca realitate vie, pe care n-o putem controla.

Cred şi că aici se află misterul eului nostru, al identității noastre personale. Sau, poate, misterul se naşte tocmai din acest paradox. Ne schimbăm mereu, eul nostru este fluid, dar acest lucru e umbrit mereu cu străşnicie de ideea continuității eului, de nevoia acestei continuități. Suntem aceiaşi mereu şi ne-aceiaşi mereu sau chiar alții decât credem. Un mister greu de înțeles şi oricum greu de descifrat.

Am scris cu mare onestitate despre lumea vrăjită în care am trăit vacanțe minunate în curtea Matrionei, aproape de mare, o curte care părea fără garduri, duios sălbăticită de natură, împreună cu Pusi. Uneori m-am rătăcit în alambicări semi-academice, eseiste, dar toate acestea se împotmolesc în realitate. Recent, i-am telefonat lui Pusi şi ea mi-a spus că e „fericită din orice". Avea vocea pe care i-o cunoşteam, cea ca o şoaptă complice a unei fetițe care a făcut pozne şi care ştie că a făcut pozne. Dar nu-i pasă. Vocea din dulapul Matrionei.